

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Hitler a Stalin

Cesta k moci

Ludmila Vaňková

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

Hitler a Stalin

Cesta k moci

Ludmila Vaňková

Vedoucí práce:

PhDr. Roman Kodet, Ph. D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Romanu Kodetovi, Ph.D. za jeho pomoc a rady, které mi poskytl při jejím zpracování.

Obsah

1	Úvod	6
2	Stalin v letech 1879–1914	11
3	Adolf Hitler v letech 1889–1914	16
4	Stalin 1914–1929	19
5	Hitler od první světové války do roku 1929	25
6	Stalin 1929–1934	29
7	Hitler 1929–1934	33
8	Srovnání osobnosti Hitlera a Stalina	39
9	Totalitní režimy v Německu a Sovětském svazu	44
10	Kultura za obou diktatur	51
11	Rasová nesnášenlivost	58
11.1	Antisemitismus jako nástroj moci	60
12	Vztahy Sovětského svazu a Německa do 22. června 1941	68
13	Závěr	73
14	Bibliografie	78
15	Resumé	82

1 Úvod

Vůdci Josif Vissarionovič Stalin a Adolf Hitler jsou navždy spjati s největší katastrofou v dějinách lidstva, spojenou se vznikem totalitních režimů založených na utopických ideologiích, které byly prosazovány za pomoci rozsáhlých represí vedoucích až k vyhlazovací válce. Oba aktéři nastoupili cestu k moci v době, kdy byla celá Evropa vystavena vlně násilí, ničení osobních svobod, narušení hospodářského života, selhání mezinárodního systému a politický vazeb v důsledku první světové války, která přispěla v Německu a Sovětském svazu k proměně politické scény. Rusko se během dvou měsíců změnilo z carské říše v komunistickou republiku a Německo za necelý týden z autoritářského impéria v parlamentní republiku. Pokus o poválečnou normalizaci vyvolal v obou zemích vlnu násilí, pokusy o převrat, zrod skupin informátorů a obecnou nestabilitu. Tato situace napomohla ke vzniku nových politických stran a především nástupu radikálů a diktátorů, kteří dokázali využít fanatiky a především mladé idealisty k vlastnímu prospěchu. Výsledkem byl vznik dvou totalitních režimů, nacistického v Německu a komunistického v Sovětském svazu, které byly výsledkem specifické historické kultury a společenského prostředí. Jak Hitler, tak Stalin byli produktem těchto změn. Oba si vybudovali svou mocenskou pozici na vzbuzování strachu a teroru. V Sovětském svazu byl Velký teror ve 30. letech provázen rozsáhlými čistkami a nucenou kolektivizací, „rozkulačováním“ a násilnými deportacemi politicky „nepřízřusobivých“ občanů. V Německu byla rasová nesnášenlivost spojena s ochranou čistoty rasy a za původce všeho zla bylo označeno Židovstvo, které bylo v důsledku spojení s bolševismem odsouzeno k vyhlazení. Ve 20. a 30. letech došlo k definitivnímu odvrácení Sovětského svazu a Německa od liberálních hodnot západního světa a následné uzavření paktu o neútočení bylo vyvrcholením tohoto procesu v roce 1939, jehož součástí bylo i rozdělení Evropy mezi obě mocnosti. Tento pakt byl porušen 22. června roku 1941 napadením Sovětského svazu Hitlerem.

Diplomová práce si klade za cíl představit postavy Josifa Vissarionoviče Stalina a Adolfa Hitlera na pozadí politických událostí v obou zemích od jejich narození až do roku 1934, kdy oba diktátoři upevňovali svou moc. Výzkumná otázka, na kterou se autorka pokusí odpovědět je, zda v tomto procesu hrály hlavní úlohu osobní nebo neosobní prvky. Problematika doby bude analyzována v chronologickém rámci od konce první světové války až do roku 1941, kdy Německo napadlo Sovětský svaz.

V práci bude objasněn dopad první světové války na politický systém Evropy, v jehož důsledku došlo k rozpadu původních struktur, svržení několika vlád, ztrátě panovníků až po vyvolanou nestabilitu, která vedla k radikalizaci obyvatelstva. Práce také neopomene vylíčit klíčový politický vývoj v Německu po uzavření Versailleského míru v roce 1919. Jaký vliv měly válečné reparace na německou ekonomiku a jakým způsobem byly přijímány národem. Souběžně s tímto problémem se práce bude zabývat také otázkou, proč v Rusku, ačkoliv byla vítěznou zemí, došlo k vlnám revolučních událostí, které byly završeny Velkou říjnovou revolucí. Tyto události jsou nezbytné k pochopení nálad ve společnosti směřujících ke vzniku obou diktatur.

Výchozím bodem celé diplomové práce bude pokus zodpovědět otázku, co vedlo ke vzniku dvou diktatur nacismu a komunismu a jakou historickou úlohu v tomto dějinném procesu sehráli oba aktéři. V rámci této problematiky si autorka klade otázky: Jsou Josif Vissarionovič Stalin a Adolf Hitler jedinými tvůrci těchto diktatur? Jak je možné, že tak svébytné národy přistoupily na morálku těchto totalitních režimů. Jaké byly ideologické cíle v obou režimech.

Cílem práce je rovněž zachytit problémy, se kterými se oba diktátoři setkali po nástupu k moci a jaké prostředky využívali k dosažení svých cílů. Autorka si klade v této části otázky: Jak Stalin řešil celkovou zaostalost Sovětského svazu? Proč bylo nutné přistoupit ke kolektivizaci a následným nuceným deportacím? Co byl Velký teror a jaké byly jeho následky? Jak probíhal politický vývoj v Německu ve 20. a 30. letech? A jakým způsobem si Hitler v Německu upevnil svou moc. Posledním výzkumným cílem bude objasnit vznik antisemitismu v obou režimech. Proč se v Německu stal základem pro ideologii nacismu a kdy vrcholí období antisemitismu v Sovětském svazu a zda koresponduje s myšlenkami marxistické ideologie. Autorka si vybrala tyto dvě historické postavy nejen proto, že jejich životy se odehrávaly ve stejné době, ale především proto, že tato doba byla dobou vzniku totalitních režimů, které rozdělily poválečný svět, a s následky jejich vzniku se svět potýká dodnes.

Práce je tematicky rozdělena do dvou částí biografické a komparativní. V biografické části jsou paralelně zachyceny životy Hitlera a Stalina od jejich narození až po jejich nástup k moci ve 30. letech. Tato část by měla sloužit jako teoretický základ pro následující komparativní část práce.

Životopisnou část tvoří šest kapitol. První kapitola se stručně věnuje dětství a mládí Josifa V. Stalina a jeho rodinnému zázemí. Představuje Stalina jako revolucionáře, který se zprvu zapojil do teroristických akcí, ale později pod vlivem

Vladimira Iljiče Lenina se stal členem bolševické organizace a na začátku první světové války je nepostradatelným Leninovým spolupracovníkem. Druhá kapitola popisuje život mladého Adolfa Hitlera od jeho narození do propuknutí první světové války. Zachycuje jeho studijní neúspěchy, a jak se tyto události promítly do Hitlerovy osobnosti.

Třetí kapitola je zaměřena na Stalinův pobyt ve vyhnanství, jeho účast na revolučních událostech v Rusku v říjnu roku 1917. Zabývá se Stalinovým politickým postupem až do funkce prvního tajemníka Ústředního výboru komunistické strany. Popisuje vývoj jeho politických názorů, které se později dostávají do střetu nejen s Leninovou představou o budoucí federaci. Je zde představena Stalinova teorie o socialismu v jedné zemi, která znamenala změnu v marxistické koncepci. Jsou zde zachyceny stranické střety mezi Stalinem a jeho oponenty Zinověvem a Kameněvem a následný průběh stranických čistek.

Význam první světové války pro Hitlera a jeho účast v ní je zaznamenána v úvodu čtvrté kapitoly, která se dále zabývá jeho pobytem v poválečném Mnichově, strachem z komunistů, který podnítl nárůst moci radikální pravice v Německu. Ve spojitosti s těmito událostmi Hitler vstoupil roku 1919 do Německé dělnické strany neboli DAP, která je později přejmenována na Nacionálně socialistickou dělnickou stranu (NSDAP). Hitler se stal jejím mluvčím a později i jejím vůdcem. Hitler se v tomto období pokusil o převrat a následné uchopení moci v takzvaném Pivním puči, jehož neúspěch přivedl Hitlera k myšlence nutnosti získat moc parlamentní cestou. Na konci této kapitoly je analyzována reorganizace strany, která těžila z narůstající krize v Německu. Poslední životopisná kapitola Josifa V. Stalina představuje období mezi rokem 1929–1934, ve kterém se Stalin pomocí násilné kolektivizace, snažil vyřešit otázku industrializace Sovětského svazu. Jak byla tato snaha opodstatněná a zda nešlo o pouhý nástroj moci je objasněno v této kapitole, ve které jsou též popsány represe vůči národu, které probíhaly v letech 1929–1934. Na závěr životopisné části diplomové práce je zachycen nástup hospodářské krize a její dopad v Německu, jakým způsobem vedla tato krize ke změně politických sil v Německu a k nástupu NSDAP k moci. Klíčovou událostí tohoto období se stal požár v *Reichstagu*, který byl impulsem k pronásledování komunistů v Německu. Na závěr této kapitoly je zachycen nástup Hitlera k moci po odstranění velitele SA Ernsta Röhma a ostatních údajných nepřátel říše v takzvané Noci dlouhých nožů.

V následující komparativní části jsou v první kapitole zanalyzovány osobnosti Stalina a Hitlera z hlediska pochopení jejich úloh jako mesiášů, kteří mají vyvést zemi

z krize a vybudovat nové říše. Je zde objasněn přístup Stalina a Hitlera ke kultu osobnosti a jakým způsobem oba diktátoři tento kult prosazovali. Pro pochopení vzniku obou diktatur totalitních režimů je nutné nejdříve porozumět politickým a společenským změnám v obou zemích ve 30. letech 20. století a najít společné rysy a rozdíly jejich ideologií. Tato témata jsou zohledněna ve druhé kapitole, na jejímž konci jsou popsány represivní složky obou systémů a jejich využití jako nástroje moci. Popisuje budování rozsáhlého aparátu tajné policie v obou státech a vznik pracovních táborů Gulagů v SSSR.

Kulturní a společenský vývoj obou diktatur a jak bylo kulturní dění ovlivněno Stalinem a Hitlerem, jeho zneužívání jako propagandy nacistické a komunistické ideologie zachycuje kapitola Kultura v Německu a Sovětském svazu. V předposlední kapitole je zaznamenán růst rasové nesnášenlivosti obou diktátorů a jejich projevů v Německu a Sovětském svazu. Je popsán systém vyvražďování nepřátel, jejich výběr a následná eliminace. Samostatnou podkapitolu tvoří antisemitismus jako nejvýraznější rys německé válečné ideologie a poválečného Sovětského svazu. V poslední kapitole jsou zachyceny vztahy obou mocností před válkou až do napadení Sovětského svazu Německem 22. června roku 1941. Popisuje zahraniční politiku obou státníků a jejich mocenské záměry.

Diplomová práce byla zpracována na základě vydaných pramenů, Hitlerova *Mein Kampf* či deníků sovětské školačky Niny Lugovské, a odborné literatury v českém, německém, ruském a anglickém jazyce. Z vydaných odborných publikací byla nejpřínosnější kniha od Iana Kershawa *Hitler, 1886–1936. Hybris*, která poskytla cenné informace týkající se Hitlerova původu, rodinného prostředí a dospívání, jeho vstupu do armády v době první světové války a počátky jeho politické dráhy až do roku 1936.

Knihy Williama L. Shirera *Vzestup a pád Třetí říše* spolu s publikací od Richarda J. Evanse *Třetí říše u moci. 1933–1939*, se staly zdrojem informací o životě v Německu po nástupu Adolfa Hitlera k moci. Tyto dvě knihy napomohly autorce analyzovat historické události vedoucí ke druhé světové válce. Dalším zdrojem vhodným pro komparaci obou režimů se staly knihy Richarda Overeho *Diktátoři* a Alana Bullocka *Hitler a Stalin. Paralelní životopisy*, ze kterých byly též čerpány podklady pro analýzu Hitlera a Stalina jako vůdců a jejich vztahů do roku 1941.

Poznatky o životě Stalina, jeho dětství, mládí a prvních revolučních zkušenostech byly především čerpány z knihy Václava Vebera *Stalin. Stručný životopis*.

Vodítkem pro pochopení systému represivních složek v Německu a v Sovětském svazu sloužily knihy od Jeana Jacquese Marie *Stalin* a Carstena Damse *Gestapo*.

Knihy Lynne Violové *Neznámý Gulag a Ztracený svět Stalinových zvláštních osad* Miroslava Kryla umožnila nahlédnout do drsné reality pracovních táborů v Sovětském svazu a ve Třetí říši. Představu o způsobu Stalinovy vlády autorce poskytla kniha Roberta Tuckera *Stalin na vrcholu moci*. Ze zahraniční literatury byla nejvíce využívanou publikací kniha od Vladimira Dmitrijeviče Nikolajeva *Stalin, Gitler i my*, která poskytla celkový obraz obou státníků.

2 Stalin v letech 1879–1914

Josef Džugašvili známý pod jménem Stalin se narodil v městečku Gori poblíž Tbilisi. Oficiální datum jeho narození 21. prosince roku 1879 se nezakládá na pravdě. Stalin se skutečně narodil 6. prosince 1878. Důvody, proč se Stalin rozhodl uvádět jiné datum svého narození, není znám. Spory se ale vedou i o místo Stalinova narození. Někteří tvrdí, že se narodil ve vesnici Didi-Lilo.¹

Jeho matkou byla Jekatěrina Georgievna a otec Vissarion Ivanov Džugašvili. Rodiče Stalina byli chudí a negramotní. Otec byl obuvníkem, matka pomáhala v domácnostech na cizích hospodářstvích. Ze tří synů dva zemřeli, nedožili se ani jednoho roku. Ve svých pěti letech Stalin dostal těžkou formu neštovic, kterou málem nepřežil. Z dětství měl i huře pohyblivou ruku.² Chlapce přešel kočár a pro nedostatek peněz rodina nemohla zaplatit doktora, ruka se mu tedy špatně zhojila. Chorobopis uvádí atrofii ramenního kloubu a lokte následkem zranění a dlouhodobým hnisavým procesem v lokti.³

Stalin neměl šťastné dětství. Jeho otec ho trýznil a malý chlapec se cítil osamoceny ve světě dospělých nepřátel. Uzavíral se do sebe a utvářel si svůj idealizovaný svět.⁴ Malý Josef se záhy naučil od svého kamaráda mluvit rusky. Hovořil gruzínsky i rusky bez sebemenší chyby. Rád poslouchal vyprávění o gruzínských povstáních a ztotožňoval se s některými hrdiny. Při hrách na vojáky byl vždy vůdcem. Když mu bylo deset let, rozhodla se matka přihlásit Josefa k přijímací zkoušce na klášterní školu v Gori. Zkoušku složil s vyznamenáním. Josef měl neobyčejně dobrou paměť.⁵

Z gorického církevního učiliště se s pomocí matky Stalin dostal do duchovního semináře v Tbilisi, kde měl studovat na kněze. Ze školy jej ale vyhodili, protože se během studia zabýval socialistickými ideami a probíral je s ostatními seminaristy.⁶ Vyloučením ze semináře musel Stalin začít přemýšlet o své budoucnosti. S pomocí přátel si našel místo v tbiliské observatoři. V Gruzii mezitím znovu propuklo proticarské hnutí. Koba, jak se Stalin sám nazýval, se okamžitě do hnutí zapojil. Cílem

¹ VEBER, Václav, *Stalin. Stručný životopis*, Praha 1995, s. 5.

² NIKOLAJEV, Vladimír Dmitrijevič, *Stalin, Gitler i my*, Moskva 2002, s. 7.

³ RADZINSKIJ, Edvard Stanislavovič, *Stalin*, Praha 1998, s. 30.

⁴ TUCKER, Robert C., *Stalin. Revoluce shora 1928–1941*, Litvínov 1995, s. 11.

⁵ Tamtéž, s. 9.

⁶ NIKOLAJEV, s. 9.

byl velký sociální převrat.⁷ Nacionální útisk Gruzie byl bezprostředně spjatý s obtížemi hospodářského rozvoje země. Jediná možnost pro zbídačené a nevzdělané obyvatelstvo byla cesta třeba i násilím získat lepší budoucnost. Stalin znal bídu a lidské utrpení vyvolané hmotným nedostatkem.⁸

V observatoři pracoval Josef do roku 1901 údajně jako matematik a obsluhoval fyzikální přístroje. Od té doby se věnoval politické činnosti jako propagandista. Zřejmě v prvních letech jeho činnosti docházelo mezi Stalinem a jeho spolupracovníky k neshodám, nicméně nadřízené autority bezvýhradně poslouchal. Před první revolucí se vlastně celé gruzínské vedení sociálně demokratické strany postavilo za menševiky. Stalin se ale brzy odklonil od tohoto směru a rozhodl se dát na dráhu profesionálního revolucionáře. Byl neústupný a nesnášenlivý. Ovlivněn Leninovými spisy usiloval o navázání kontaktu s Leninem.⁹ Jeho život před revolucí byl zcela spjat se stranou a bojem o zisk moci. Džugašvili získával první politické zkušenosti tak, že vystupoval jako řečník, organizoval průvod 1. máje. Po příchodu Kurnatovského, blízkého spolupracovníka Lenina, do Tbilisi, byla tato akce části sociálně demokratické strany pořádána podle bolševických představ. Kurnatovský však v Tbilisi dlouho nepracoval, neboť byl v průběhu akcí zatčen. Při střetu s policií byli někteří účastníci zastřeleni. Tato událost byla počátkem revoluční činnosti na Kavkaze.¹⁰

Koncem roku 1901 Stalin, známý mezi politiky pod přezdívkou Soso nebo Koba, odešel do Batumi, kde organizoval stávky a pouliční demonstrace. Při jedné velké demonstraci bylo pět set účastníků zatčeno, padesát zraněno a padesát zabito. Stalin na jejich pohřbu prezentoval svůj revoluční postoj. Většina předáků sociálně demokratické strany se Stalinem nesouhlasila a žádala jeho odvolání do Tbilisi, tam jej ale nechtěli.¹¹

Začátkem dubna roku 1902 byl Stalin poprvé zatčen. V carském vězení se věnoval studiu. Svě okolí udivoval svými znalostmi marxismu. Dokázal citovat dlouhé pasáže z Marxova *Kapitálu*.¹² V roce 1903 byl poslán na tři roky do vyhnanství do vesnice Novaja Uda, pět set kilometrů od Irkutska, zde údajně dostal svůj první dopis od Lenina. V sibiřském vyhnanství Stalin bydlel v jedné místnosti se Sverdlovem,

⁷ FISHMAN J., HUTTON, J. B., *Soukromý život Josefa Stalina*, Praha 1993, s. 11.

⁸ VEBER 1995, s. 15.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tamtéž, s. 17.

¹¹ Tamtéž, s. 19.

¹² Tamtéž.

jedním z blízkých spolupracovníků Lenina.¹³ Stalin se pokusil o útěk z vyhnanství a jeho druhý pokus byl úspěšný. V roce 1903 Stalin polevil ve svém politickém nasazení pravděpodobně v důsledku svatby s Jekatěrinou Svanidze.¹⁴ Spolu se ženou se odstěhoval do Baku, kde vystupoval pod jménem Josef Ivanovič, aby se vyhnul opětovnému zatčení. Tam byl zvolen tajemníkem stávkového výboru. Když se mu narodil syn Jaša, žena těžce onemocněla.¹⁵

Džugašvili se prvně setkal s Leninem ve Finsku. Lenin obdivoval Stalina jako dynamického agitátora a vynikajícího стратега. Lenin mu také vymyslel nové jméno Stalin-muž z ocele.¹⁶ Zdravotní stav manželky Stalina se zhoršil, zápal plic přešel v tuberkulózu. Nicméně Stalin se stále více věnoval straně než své ženě, která nakonec své nemoci podlehla. Po její smrti se Stalin zajímal jen o stranu a o syna se museli starat sousedé, jinak by skončil v některém ze sirotčinců.

Zatímco bolševici a menševici debatovali, jak dosáhnout v Rusku revoluce, na počátku roku 1905 se mezi neruskými národnostmi rozmohla vlna stávek, rolnických povstání a vzpour. Před Zimním palácem se sešla demonstrace, která měla carovi předat petici. Vojenské jednotky zpanikařily a bylo zabito 100 lidí a další byli zraněni. Tato událost znamenala, že lidé přestali věřit carovi jako otci svého lidu.¹⁷ Nastoupila vlna násilí, v jejímž čele stály sověty neboli improvizované rady dělníků. Vláda poprvé v dějinách kapitulovala, slíbila ústavu a volby do zastupitelského shromáždění, dумы. Rok 1905 byl selháním jak bolševiků, tak menševiků, nezvládli situaci a nedovedli povstání v revoluci. Po nezdařené revoluci se Lenin vrátil do exilu na Západě.¹⁸ Bolševici zažívali krizi a Stalin byl obviněn z vyvlastňování. Tak byla označována loupežná přepadení bank, která měla straně zajistit přísun peněz.¹⁹ Na londýnském sjezdu došlo k přepadení poštovního vozu a bylo získáno 250 až 350 tisíc rublů, většina doprovodu a kolemjdoucích byla zastřelena.²⁰ Za celou akcí údajně stál Stalin a skupina Ter-Petrosjana, Stalinova přítele z mládí, který byl považován za legendárního

¹³ NIKOLAJEV, s. 16.

¹⁴ Tamtéž, s. 21.

¹⁵ FISHMAN, HUTTON, s. 17.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ BULLOCK, Alan, *Hitler a Stalin. Paralelní životopis*, Plzeň 1995, s. 44.

¹⁸ GELLATELY, Robert, *Lenin, Stalin a Hitler. Věk sociální katastrofy*, Praha 2012, s. 46.

¹⁹ Tamtéž, s. 45.

²⁰ SVOBODA, Jiří, *Psychologický portrét diktátora*. In: LOUŽEK, Marek (ed.), *Fenomén Stalin. Náhoda nebo nevyhnutelnost*, Praha 2003, s. 25.

bolševika Kavkazu. Stalin byl podroben stranickému šetření, na jehož základě byl vyloučen ze strany. Stalin natrvalo opustil Tbilisi.²¹

V Rusku jsou léta 1905–1908 nejintenzivnější v počtu teroristických akcí proti carským úřadům. Bolševici, kteří před rokem 1907 byli na ústupu, opět získávali moc a spolu s Esery a anarchisty se podíleli na těchto akcích.²²

V letech 1909–1910 vrcholí krize ve straně. Ochabují boje proti carismu. Vytvořilo se také napětí mezi pracovníky v Rusku a v zahraničí. V Rusku se vytvořil zvláštní typ takzvaného Komitétčika, pracovníka, který přehlížel ideologické diskuze, přeceňoval naopak praktickou práci, na niž byl zaměřen, kladl neobyčejný důraz na konspiraci, kázeň a disciplínu a přesně dodržoval principy centralistického vedení. Stalin byl takovým prototypem Komitétčika a jeho nedůvěra vůči zahraničí rostla. Byl přesvědčen, že pouze v Rusku může pracovat pro revoluci.²³

Stalin byl údajně nejen revolucionářem, ale zároveň spolupracoval s policií od roku 1906–1912, kdy se stal členem ústředního výboru bolševické strany. V březnu 1910 byl Stalin opět zatčen a poslán zpět do vyhnanství. Pomocí dopisů se snažil navázat spolupráci s Leninem a moskevskými skupinami. Ve vyhnanství tentokrát zůstal až do konce a potom si za trvalý pobyt vybral Vologdu, která leží na trati do Petrohradu, zde se pokouší navázat kontakt s petrohradskou bolševickou organizací, je ale zatčen a vrácen zpět. Proto se také nemohl zúčastnit vytvoření bolševické strany v lednu 1912. Stalin byl až dodatečně kooptován do nového úředního výboru a později se stal členem pětičlenného byra. Stalin byl pro Lenina užitečný především pro svou anonymitu. Dobře jej znali pouze sociální demokraté v Gruzii. Byl neznámou osobou i po celý rok 1917, nikde nevystupoval na veřejnosti a většinou mlčel i na schůzích stranických orgánů. Ale vždy hlasoval pro Lenina. Byl dokonalým administrátorem, úředníkem, který se stal pro Lenina nepostradatelným, protože dokázal zabezpečit a zrealizovat veškeré jeho experimenty. Stalin díky svému neoriginálnímu myšlení neohrožoval Leninovy plány, neboť z jeho strany nehrozily žádné nové koncepce, které by Lenin musel řešit.²⁴ Začátek první světové války v roce 1914 představoval pro Lenina konečnou zradu marxovského internacionalismu. Pro Lenina válka představovala boj vedený v zájmu kapitalismu, ale chybně podporovaný socialisty a oslavovaný davů. Tato změna událostí byla potvrzením správnosti jeho přesvědčení, že

²¹ FISHMAN, HUTTON, s. 23.

²² VEBER 1995, s. 22.

²³ Tamtéž, s. 24–25.

²⁴ MONGILI, Alessandro, *Stalin a sovětské impérium*, Praha 2006, s. 11–12.

je nesprávné pokoušet se o demokratickou cestu k socialismu. Na druhou stranu Lenina válka těšila, neboť věřil, že se tím urychlí revoluce.²⁵

²⁵ GELLATELY, s. 47.

3 Adolf Hitler v letech 1889–1914

Adolf Hitler se narodil 20. dubna 1889 v Braunau-an-Inn, hornorakouské vesnici nedaleko bavorských hranic. Jeho rodiče se jmenovali Klára a Alois Hitlerovi.²⁶ Otec Adolfa Alois Hitler byl vychováván u svého strýce Nepomuka Hüttlera, jehož jméno nakonec přijal roku 1876 za své.²⁷

Jméno Hitler zaznamenalo během té doby několik změn Heidler, Hüttler, Hietler či Hitler (což znamená malorolník) se objevuje v zápisech v devatenáctém století ve všech těchto podobách. Zda jde o chybný přepis do matriky, nebo o jinou příčinu, není známo. Na počátku dvacátých až třicátých let se šířily pověsti, že jméno Hitler je židovského původu. Ale jednalo se jen o smyšlenku, neboť žádní Židé v celém Štýrsku až do roku 1849 nežili.²⁸

Hitlerův otec byl první z rodiny, jemuž se podařilo postoupit na společenském žebříčku. Po vyškolení a absolvování zkoušky se stal v osmnácti letech nižším kontrolním úředníkem na rakouském ministerstvu financí a roku 1864 přešel do celní správy, kde byl roku 1870 jmenován celníkem.

Historické prameny o Adolfově dětství jsou velmi nepřesné a nedostačující. Zda už v tomto období byla formována Hitlerova osobnost, a jakým způsobem, není známo a jde pouze o dohady pozdějších historiků.

Adolf žil se svou matkou, otcem, dvěma dětmi z otcova prvního manželství, sestrou Paolou a mladším bratrem Edmundem, který ale v šesti letech zemřel. Spolu s nimi ještě žila Adolfova teta Angela, která si chlapce velmi oblíbila.

Alois Hitler byl doma autoritativním, zpupným a pánovitým, k dětem se choval chladně. Podle mnohých svědectví byl tyran. Bil svou ženu a děti. Sám Hitler přiznává, že zážitky z dětství byly často bolestné. Adolf neměl svého otce rád pro jeho výbušné a hrubé chování. Klára Hitlerová se snažila všem dětem vlastním i nevlastním lásku otce vynahradiť.²⁹ Byla to prostá, nevzdělaná žena, která nekonečně milovala malého Adolfa a byla připravena dát synovi vzdělání a tak ho uvést mezi lidi.

Mladý Hitler žil v Braunau až do roku 1892 a potom v Pasově. Škola, kde Adolf studoval, byla klášterem Benediktýnů. Původně Adolf pomýšlel na kněžskou kariéru.

²⁶KERSAUDY, Francois, *Hitler*, Praha 2012, s. 9.

²⁷STEINERTOVÁ, Marlis, *Hitler*, Český Těšín 2007, s. 15.

²⁸KERSHAW, Ian, *Hitler. 1889–1936. Hybris*, Praha 2004, s. 25–34.

²⁹NIKOLAJEV, s. 6.

Výborně se učil a zpíval v kostelním sboru chlapců.³⁰ Ve stejné době si ale také velmi rád hrál na válku. Po odchodu otce do důchodu se malý Adolf stal terčem jeho popudlivých výpadů. Roku 1897 prodal Alois Hitler hospodářství a rodina se dočasně přestěhovala do kupeckého městečka Kambachu u Lince. Lincec považoval Adolf za nejkrásnější město Rakouska, za město svého šťastného mládí.³¹

Po nástupu na střední školu v Linci se Adolf velmi zhoršil, údajně proto, že nechtěl nastoupit kariéru úředníka podle vzoru otce. Jeho učitelé shodně uvádějí, že byl špatným žákem v důsledku své lenosti, byl hašteřivým, nedisciplinovaným a umíněným. Neuměl přijímat výtky a své spolužáky si snažil podrobit. Nevynikal v žádném předmětu, snad jen v malování měl úspěch. V německém jazyce se dopouštěl mnoha hrubých chyb a nezvládal ani historii.³² Četl pouze knihy Karla Maye, které preferoval i v dospělosti a doporučoval je svým generálům.

Když musel opustit reálnou školu v Linci, byl zapsán do internátní školy v Steyeru. Od nechtěných studií jej v roce 1905 zachránila plicní choroba, kvůli které nemohl školu dokončit a složit maturitu. Hitler se rozhodl, že bude studovat ve Vídni Akademii výtvarných umění. Dva roky zkoušky odkládal a žil ve Vídni z peněz své matky a tety Angely. Pronajal si pokoj na Stumpergassu č. 31 a navštěvoval Wágnerovy opery. Sedával v kavárnách a četl si noviny. V době, kdy se pokusil neúspěšně složit zkoušku na Akademii výtvarných umění, onemocněla jeho matka a i přes Adolfovu péči 21. prosince 1907 zemřela. Matčina smrt mu způsobila hluboký šok. Odmítl si najít práci, všem řekl, že studuje na Akademii a spolu se svým přítelem Kubitzkem se vrátil do Vídně. Kubitzek se úspěšně dostal na Akademii múzických umění, každý den docházel do školy. Hitler zůstával doma a rozhodl se stát architektem samoukem. Hitlerovo chování ve Vídni bylo velmi nevyrovnané oproti Linci. Hitler se pokusil dostat na Akademii, ale opět nebyl přijat. Svůj neúspěch přičetl snaze všech zabránit jeho umělecké dráze. Hitlerovo přehnané sebevědomí se nedokázalo smířit s vlastní bezvýznamností, neúspěchem a průměrností. Hitler velmi toužil být přijat na Akademii, ale nehodlal pro to nic dělat. Trávil dny v Linci jako naprostý diletant.³³ V roce 1908 mu došly peníze a byl nucen do léta 1909 pobývat na ulici. Často měnil podnájem, až zakotvil v mužském útulku v Meidlingu, kde bydlel s ostatními bezdomovci Vídně. Zde se setkal s Reinholdem Hanischem, který mu nabídl pomoc při prodeji akvarelů, které

³⁰ Tamtéž.

³¹ KERSAUDY, s. 36–39.

³² Tamtéž, s. 10.

³³ KERSHAW, s. 54–66.

Hitler namaloval. Hanisch byl šikovný prodejce a Hitlerovy malby se líbily. Jejich spolupráce byla ale narušená vzájemnou nedůvěrou a v roce 1910 skončila.³⁴

Na jaře roku 1913 se rozhodl odjet do Mnichova, kde se chtěl znovu pokusit dostat na Akademii. Do Mnichova ale odjel až po smrti otce 20. dubna 1913, kdy získal dědictví. Jeho odjezd byl nutný také z důvodu opakovaného vyhýbání se vojenské službě a nedostavení se k odvodu. Tak skončila Hitlerova vídeňská léta.³⁵

V Mnichově se Hitler zaregistroval jako malíř a spisovatel, ale neudělal nic proto, aby si zajistil přijetí na školu. Jeho život byl izolovanější než ve Vídni. Jeho nienedělání v Mnichově bylo přerušeno předvoláním na soudní policii. Hitler byl předveden na rakouský konzulát z důvodu nenastoupení vojenské služby. Zde se všem ale jevil jako poctivý a nemocný chudák, a proto byl nakonec vojenské služby zproštěn pro chatrnou tělesnou konstrukci.³⁶

Návrat do Mnichova byl pro Hitlera jen pokračováním jeho zahálky. Vysedával po hospodách a kavárnách a zde se snažil uplatňovat své politické názory. Listoval novinami a časopisy, a pokud šlo o jeho vlastní budoucnost, neměl ani tušení, kam se bude ubírat.³⁷

³⁴ HAUNER, Milan, *Hitler. A Chronology of his Life and Time*, New York 2008, s. 7.

³⁵ KERSHAW, s. 87.

³⁶ STEINERTOVÁ, s. 52.

³⁷ KERSHAW, s. 100–101.

4 Stalin 1914–1929

V roce 1914 byl Stalin poslán do vyhnanství až za polární kruh do Kurejky, kde byl nucen žít s ostatními obyvateli. Údajně se zde Stalin zabýval literárními pracemi, které ale nikdy nebyly nalezeny. V roce 1916 nastaly odvozy mezi vyhnanci i z oblasti Sibíře, nicméně Stalin odveden nebyl kvůli zdravotním problémům. Stalin tak zůstal ve vyhnanství do roku 1917.³⁸

Květen roku 1917 přinesl přirostření revolučního hnutí. Prozatímní vláda podala demisi a vytvořil se nový kabinet, v němž zasedli menševici a sociální revolucionáři. Lev Trockij se vrátil z exilu a po Leninovi se stal druhým nejoblíbenějším revolučním politikem. Trockij byl představitelem všeho, čeho se Stalinovi nedostávalo. Byl duchaplný a vzdělaný intelektuál, zběhlý ve psaní, řečnickém umění i v cizích jazycích. Nesnášel intriky a dlouhé stranické schůze. Byl zastáncem otevřeného politického jednání.

V červnu 1917 byl do Petrohradu svolán všeruský sjezd sovětů, na kterém byl zvolen Ústřední výkonný výbor (CIK), orgán stálých zástupců sovětů. Hlavním bodem programu byla podpora Prozatímní vlády a umírněná politika.

V červenci se vzbouřili petrohradští dělníci, vojáci a námořníci z kronšadtské základny, podporovány bolševiky, kteří tímto rozšířili svůj vliv. Vláda povstání krvavě potlačila. Bolševická strana byla postavena mimo zákon a Lenin musel uprchnout do Finska. Stalin tajně organizoval čtvrtý sjezd bolševické strany, na kterém bylo přijato usnesení, že jediným prostředkem uchopení moci je ozbrojené povstání. Stalin zde vystoupil se svým programem a díky svému klidnému, ale zároveň rozhodnému vystupování si zabezpečil zvolení do Ústředního výboru.³⁹

V této době se Stalin setkal se svou budoucí manželkou Naděždou, která mu pomáhala při práci. Naděžda byla sedmnáctiletá inteligentní dívka, která byla zvyklá pracovat po vzoru svého otce Serga Allilujeva v utajení. Když Stalin pobýval v bytě u jejího otce, zamilovala se do něho. Stalin ale pro svou stranickou práci neměl čas přemýšlet nad dalším sňatkem.⁴⁰

Lenin na zasedání bolševické strany prosazoval revoluci, na které zaznělo, že je třeba začít se okamžitě připravovat na ozbrojené povstání a svržení prozatímní vlády.

³⁸ VEBER 1995, s. 32.

³⁹ MONGILI, s. 23–27.

⁴⁰ Tamtéž, s. 11–12.

Vedoucím revolučního výboru, kterému podléhal i Stalin, se stal Trocký. Byl vyhlášen výjimečný stav. Oddíly Stalina a Trockého téměř bez boje obsadily důležitá místa, poštu, telegrafní úřady, mosty, nádraží a skladiště ministerstva a státní banku. Stalin zaútočil se stovkami mladých gardistů na Zimní palác. Kolem šesté hodiny 7. listopadu 1917 vystřelili z křižníku Aurora salvu proti Zimnímu paláci. V následujícím boji byl dobyt Zimní palác a Lenin se stal předsedou Rady lidových komisařů, Trocký lidovým komisařem pro zahraniční záležitosti a Stalin lidovým komisařem pro národnostní otázky.⁴¹

Na rozdíl od Lenina a Stalina, kteří tvrdili, že tohoto úkolu měl zhostit proletariát v kapitalistických zemích, chtěl Trocký vyhlásit světovou revoluci. Lenin se svými spolupracovníky musel vyřešit především postavení nového režimu, a proto souhlasil s mírovým urovnáním. V březnu roku 1918 podepsali mírovou smlouvu s Německem.⁴²

Na VII. všeruském sjezdu dostává strana nové jméno Komunistická strana Ruska. Sovětská vláda a komunistická strana přesídlily do Moskvy a Trocký se stal komisařem vojenství. Pro Rusko nastaly těžké měsíce nejen kvůli obsazení Vladivostoku Japonci, Turky dobytým Batumi, Němci obsazeným Charkovem, Tengarogem, Rostovem na Donu a Krymem, ale také rozšíření občanské války mezi rudými a bílými a oddělení Ruska od východu země. V zemi nastal hlad, příděly chleba byly minimální. Sedláci přestali do měst posílat potraviny. Stalin byl pověřen Leninem zabezpečit dodávky potravin. Bolševici bojující o moc, proti hladu a nepokojům sáhli po nejtvrděší zbrani, nastolili rudý teror. Začaly masové popravy, zavedli systém rukojmích a odvetných opatření.⁴³ V Rusku panoval strach z mimořádné komise takzvané Čeky, která vyhledávala nepřátele lidu, a popravy byly běžným jevem.

Stalin byl nasazen v Caricynu, kde měl zajišťovat dodávky obilí. V tomto období také vznikl rozpor mezi Stalinem a Trockým na vedení armády. Stalin se snažil Trockého očerňovat pro jeho oblíbenost a úspěšnost jej neměl rád, cítil se vůči Trockému méněcenným. Spor byl ukončen zásahem Lenina a vytvořením zcela nové vojenské rady. Stalin byl povolán do Moskvy, aby byl k dispozici Ústřednímu výboru.

Rozhodující boje o Caricyn proběhly 17. října 1918 až ve Stalinově nepřítomnosti. Stalin se spolu s Dzerdžinským v lednu 1919 musel vrátit na frontu

⁴¹ MARCOU, Lilly, *Stalin. Soukromý život*, Praha 2009, s. 26–30.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Tamtéž.

vyšetřovat příčiny porážky v Permu a následné potrestání viníků. Stal se odborníkem na čištění armády od nepořádků.

Dne 30. března je potvrzen ve funkci lidového komisaře. Ve své nové funkci se zasadil o reorganizaci a čistku dosavadního státního aparátu, který postupně zaplnil svými stoupenci. Při této práci se Stalin stačil oženit s již zmíněnou Naděždou Allilujevovou, která nastoupila jako jedna z Leninových sekretářek. Po zhoršení vojenské situace bolševiků byl na pomoc povolán také Stalin, ale o jeho působení zde není nic přesnějšího známo. Válka mezi Stalinem a Trockým se vyostřila a Stalin žádal po Leninovi odvolání Trockého, ale bezvýsledně. Trockého úloha vedení občanské války byla zcela nezastupitelná na rozdíl od Stalinova pověření, které bylo dlouho přeceňováno. Během občanské války je Stalin charakterizován jako lstivý, nelítostný a tvrdý politik bez slitování, závistivý a špatně komunikující.⁴⁴

V roce 1921 Rudá armáda táhla po osvobození Ukrajiny od Poláků na Varšavu, která byla poražena. Přes porážku v polském tažení občanská válka pomalu končila. Sovětské Rusko pokračovalo ve své existenci se zničeným hospodářstvím, válečným průmyslem a zemědělstvím. Lidé byli unavení a hladoví. Na X. sjezdu strany v březnu 1921 si komunisté odhlasovali zákaz frakcí ve straně a odsoudili tak vlastně sami sebe k mlčení. Sekretářem byl namísto Kreslinského zvolen Molotov, který byl Stalinovým přívržencem. Tak vybudoval Stalin rozsáhlý aparát, který mu začal podléhat. Rostla nová moc, na kterou upozorňoval tou dobou nemocný Lenin.⁴⁵

V roce 1922 dochází k hlubokému konfliktu mezi Stalinem a jeho přívrženci Zinověvem, Kameněvem a jejich odpůrcem Leninem spolu s Trockým a Bucharinem v otázce řešení národnostní otázky. Obě strany se shodly v tom, že v neruských oblastech bude posilována centralizovaná moc v čele s bolševickou stranou a začlenění ostatních zemí jako autonomních republik do Ruska. Lenin naopak chtěl prosadit Svaz rovnoprávných sovětských republik. Stalin zprvu reagoval podrážděně, ale později zřejmě ovlivněn Leninovou nemocí a předpokladem jeho brzké smrti, upustil od řešení tohoto problému a přijal Leninovo stanovisko.⁴⁶

Lenin usiloval o otevřenou federaci, která by mohla brzy pojmout i sovětské republiky Německo, Polsko, Maďarsko a Finsko, nechtěl, aby se tyto země cítily Rusku podrobeny. Chtěl vytvořit novou úroveň federace, kde země budou mít právo na

⁴⁴ OVERY, Richard, *Diktátoři. Hitlerovo Německo. Stalinovo Rusko*, Praha 2006, s. 38.

⁴⁵ VEBER 1995, s. 46–49.

⁴⁶ BRITOVŠEK, Marjan, *Stalinův termidor*, Praha 1991, s. 19.

sebeurčení. Proto byla v prosinci vyhlášená charta vypracovaná Stalinem a později zakotvená v ústavě. Dne 13. prosince 1922 Lenin povolal Stalina k sobě domů. Pověřil ho dohledem nad svým zdravím. Protože Lenin chtěl ovlivnit dění v komunistické straně i po své smrti, sepsal závěť. Obával se rozkolu ve straně kvůli Stalinovi a Trockému. Nebyl si jist, zda Stalin bude jako generální tajemník schopen použít svou moc vždy správně. Trockého, který byl považován za nejschopnějšího muže, ale odsuzoval za jeho přehnané sebevědomí.⁴⁷ Dne 4. ledna 1923 Lenin přidal k závěti dodatek, kde pranýřoval Stalina za jeho neomalenost a doporučoval jeho odvolání z pozice generálního tajemníka. Stalinova pozice ve straně byla však pevná. Bylo téměř nemyslitelné, že by Leninova závěť postavení Stalina ovlivnila. Závěť předala Ústřednímu výboru Naděžda Krupská (manželka Lenina) a požadovala Stalinovo odvolání. Stalin nabídl svou rezignaci, ale Ústřední výbor ji odmítl.⁴⁸

Po Leninově smrti se vyhrotila nejednotnost komunistické strany ve dvou otázkách, růstu úředního aparátu a hospodářství. Trocký, který působil v opozici vůči Stalinovi, byl obviněn z vedení frakce a snahy o získání diktátorské moci v oblasti hospodářství a vojenství. Zvláštní schůze Ústředního výboru z 23. října 1923 udělila Trockému důtku a následně na XXIII. sjezdu strany byl odsouzen trockismus jako maloburžoazní odchylka od komunismu. Trockému přitížila také jeho neúčast na pohřbu Lenina 27. ledna 1924 a zároveň jeho židovský původ. Stalin byl potvrzen ve funkci generálního sekretáře. V čele strany byl vytvořen triumvirát Stalin, Kameněv. Zinověv, který ale dlouho nefungoval. V říjnu 1924 chtěl tuto neshodu napadnout Trocký, který publikoval stať Poučení z října, v němž ostře napadl Zinověva a Kameněva a jejich úlohu v říjnu 1917. Kameněv a Zinověv rozpoutali proti Trockému kampaň, a proto byl donucen odstoupit z pozice lidového komisaře. Přesto Trocký zůstal nejoblíbenějším politickým vůdcem. Právě proto Stalin začal pracovat na svém obrazu. Jedno z největších měst Ruska Caricyn 10. dubna 1925 přejmenoval na Stalingrad. Na XV. sjezdu strany v dubnu 1925 Stalin vytvořil svoji teorii socialismus v jedné zemi. Tato teorie znamenala změnu v bolševické koncepci, že by v tak zaostalé zemi jako bylo Rusko, mohl být nastolen socialismus. Chtěl pomocí struktur Sovětského svazu využít obrovské průmyslové zdroje k vytvoření průmyslové společnosti, kde výrobní prostředky zůstanou vlastnictvím dělníků. Tato koncepce nahrávala nacionalistickému citění Rusů, poukázala na to, že na Západě byla revoluce

⁴⁷ CONQUEST, Robert, *Velký teror*, Praha 2012, s. 48.

⁴⁸ GELLATELY, s. 188–192.

potlačena a nastupoval fašismus. Tento pohled na socialismus zamezoval působení autonomních sil ve společnosti. Stalin na sjezdu ukázal svou nejsilnější stránku a to smysl pro praktičnost. Na sjezdu se triumvirát definitivně rozpadl. Opozice byla rozdrčená. Kameněv přišel o své křeslo v politbyru, leningradská strana byla pročištěna odvoláním tří tisíc funkcionářů a svěřena Sergeji Kirovovi. V novém politbyru zasedli pouze přesvědčení stalinisté (Stalin, Kalinin, Molotov a Vorošilov). Díky tomuto složení politbyra mohl Stalin působit jako diktátor na všech budoucích sjezdech a shromážděních.⁴⁹

Rok 1925 byl pro Stalina rokem sporů s ostatními straníky, ale také rokem, kdy se mu navzdory snahám protivníků podařilo upevnit moc. Rozpory ve straně se projevíly již na XIV. stranické konferenci, která se měla stát symbolem spolupráce mezi Stalinem a jeho spolustraníky Zinověvem a Kameněvem. Avšak jejich rozdílné názory na rozvoj hospodářství vyvolaly mezi nimi spory. Kameněv se Zinověvem požadovali aktivnější hospodářskou politiku, proti které vystoupil Bucharin podpořený Stalinem, zastánci NEPu a finanční podpory průmyslu ze strany státu. Spory o vedení politiky probíhaly až do prosincového sjezdu 1925, kde chtěli Zinověv s Kameněvem převzít iniciativu a odsoudit narůstající byrokracii a podpořit rychlou industrializaci. Stalin však na stranickém sjezdu obsadil svými lidmi všechna křesla a oba oponenti nebyli ani vyslechnuti. Hlasování znamenalo drtivé Stalinovo vítězství.⁵⁰

Kameněv se Zinověvem hledali nové spojence, neboť si byli vědomi, že sami proti Stalinovi a jeho přívržencům nemohou uspět. Spolu s Trockým vypracovali program prosazující industrializaci a boj proti zemědělcům, kulakům. Zároveň obvinili Stalina z náklonosti ke kulakům a kapitalistické buržoazii na úkor proletariátu.⁵¹ Na červencovém zasedání ÚV se konflikt vyhrotil tak, že Zinověv i Kameněv byli vyloučeni z politbyra, později se museli za svou kritiku veřejně omluvit, aby si uchránili alespoň holé životy. V roce 1926–1927 nechal Stalin vyčistit stranický aparát od posledních přívrženců Trockého a Zinověva. Zároveň s tím, jak Stalinovi soupeři odcházeli, Stalin na jejich místa dosazoval své příznivce. V roce 1926 se stal členem politbyra jeho spolubojovník z občanské války Kliment Vorošilov. Na místo Zinověva

⁴⁹VEBER 1995, s. 56–61.

⁵⁰VEBER 2003, s. 19.

⁵¹GELLATELY, s. 119.

nastoupil Lotyš Jánis Radzutaks a Gruzín Sergo Ordžonikidze. Do čela leningradské organizace byl dosazen Sergej Kirov.⁵²

Stalin v této době nemohl ještě otevřeně vystoupit proti názoru převládajícím na nejvyšších místech. Navzdory veškeré své moci postrádal osobní autoritu, která by mu dovolila prosadit se proti ostatním straníkům. Stalin musel postupovat obezřetně a uplatňovat své úskoky. Musel přesvědčit spolustraníky, že zemi hrozí vnější ohrožení a je třeba zajistit její obranu před možnou hrozící válkou.⁵³ Prostředkem této obrany měla být rychlá kolektivizace a industrializace. Největší překážkou na této cestě byla frakce představovaná Bucharinem, která podle Stalina musela být odstraněna.⁵⁴ Politbyro se postavilo za Stalina, a proto byl z něj Bucharin v roce 1929 vyloučen.⁵⁵ Stalin se po odstranění opozice stal absolutním vládcem. Vedl skupinu tvořenou vládními a stranickými hodnostáři a hlavně jejich vyšší vrstvou *načalstvem*, tedy vůdci. Jejich příslušníci dodržovali téměř vojenskou etiku. Svévolně zneužívali svou moc proti obyčejným lidem, ale zároveň sami byli podřízeni režimu, který se vyznačoval nejistotou, dokonce terorem vyvíjeným Stalinem. V roce 1928 došlo ke stabilizaci strany, protože Stalin již neměl žádné protivníky. Této politické stabilitě ale neodpovídal hospodářský rozvoj, který byl důležitý pro přeměnu Sovětského svazu v moderní ekonomiku.⁵⁶ Tuto transformaci mělo zajistit plánované hospodářství. Odborníci začali pracovat na plánu, který by byl schopen zaručit vyrovnaný rozvoj hospodářství zohledňující obecné zájmy. Zvláště mládež byla tímto programem nadšena, neboť jim Stalin dal úplně jinou životní perspektivu.⁵⁷

⁵² TUCKER 1995, s. 60.

⁵³ ULDRICKS, Teddy, *Stalin and Nazi Germany*. In: *Slavic Review* 36, 1977, 4, s. 599.

⁵⁴ TUCKER 1995, s. 97–98.

⁵⁵ THURSTON, Robert W., *Life and Terror in Stalin's Russia*, New Haven 1996, s. 2.

⁵⁶ MONGILI, s. 64–65.

⁵⁷ VEBER 1995, s. 59.

5 Hitler od první světové války do roku 1929

Po úspěšném atentátu na Františka Ferdinanda D'Este 28. června 1914 zavládla i v Německu válečná horečka. Mezi vůdci Německa byl jediným řešením ozbrojený konflikt, který vnímali jako ukončení neustálého napětí a opakujících se krizí v předešlých letech.⁵⁸ Hitler se po vypuknutí přihlásil k druhé bavorské pěchotě 16. pluku rezervistů, přestože jako Rakušan měl být poslán do své země. Pod vedením Julia Lista 10. října opustil se svým plukem Mnichov, prošel výcvikem v Lechfeldu a potom byl poslán na frontu.⁵⁹ Sloužil jako plukovní spojka, která doručovala v mimořádných případech depeše. Tato služba byla velmi nebezpečná a sám Hitler byl při jejím výkonu několikrát raněn. Jeho odhodlání mu přineslo nejen pochvalu v denním rozkazu, ale i Železný kříž první třídy. Hitler měl vyvinutý smysl pro povinnost, ale pro své válečné nadšení nebyl oblíbený u vojáků.⁶⁰ V říjnu 1918 byl Hitler po převelení do zákopů zasažen yperitem a odvezen do nemocnice.⁶¹

Osm dní po vyhlášení příměří 19. listopadu 1918, se Hitler vrátil do Mnichova, který byl v té době na pokraji revoluce. Národní rada byla v rukou sociálních demokratů a radikálnějších nezávislých sociálních demokratů. Ministerským předsedou se stal radikál Kurt Eisner. Po jeho zavraždění v Mnichově vládli komunisté, kteří měli svůj vzor v Moskvě, v důsledku toho byly po celém Německu zakládány republiky rad, často nazývané sověty. Na konci dubna 1920 byla vyhlášena „diktatura rudé armády“, která byla záhy krutě ukončena vládními gardami. Německem se šířila smyšlenka, že země unikla jen o vlas marxistické revoluci. Toto přesvědčení nahrávalo radikální pravici a představovalo hlavní faktor vzniku a mohutnění fašistických stran po celé Evropě.⁶²

Hitler i nadále sloužil v armádě jako agitátor, dozorce na Hlavním nádraží a důvěrník roty. V této době vstoupil také do politického života, neboť v září 1919 se stal členem DAP⁶³ obrany, která byla roku 1920 přejmenována na Nacionálně socialistickou německou dělnickou stranu (NSDAP).⁶⁴ NSDAP potřebovala předat stranické ideje masám, proto v prosinci vypracoval vedoucí strany Anton Drexler spolu s Hitlerem

⁵⁸ KERSHAW, s. 104–105.

⁵⁹ STEINERTOVÁ, s. 75–76.

⁶⁰ BULLOCK, s. 55.

⁶¹ KERSHAW, s. 111.

⁶² BULLOCK, s. 73–75.

⁶³ *Deutsche Arbeiterpartei* neboli Německá dělnická strana.

⁶⁴ OVERY, s. 45.

návrhy stanov strany, aby tím posílili úlohu jejího výboru.⁶⁵ Jedním z bodů byl program vytvoření samostatného sjednoceného Německa a odmítnutí mírových dohod z roku 1919. Hitler jako člen NSDAP oslovoval antisemitské a nacionální skupiny v Mnichově. Živil se jako politický řečník a v průběhu roku 1920 za svá řečnická vystoupení začal pobírat vysoké částky. Následujícího roku pak Drexlera vystřídal ve funkci vůdce strany.⁶⁶ Hitler na svých vystoupeních získával stále nové straníky, z padesáti členů na konci roku 1919 jich byly v roce 1921 dva tisíce.⁶⁷

Projevy byly namířeny proti Židům a zabývaly se versailleským ponižením Německa a často obsahovaly program strany.⁶⁸ Jeho soukromé řečnění se změnilo v triumfální veřejnou rétoriku, která se stala jeho nejvýznamnějším atributem vůdce strany a později diktátora. V této době se poprvé nechal oslovovat *Mein Führer*.⁶⁹

Mezitím došlo ke zhoršení ekonomické situace v Německu, v důsledku neprozíravého financování války vzrostl státní dluh a klesla hodnota marky. Po odmítnutí placení reparací a vyhlášení pasivní rezistence v lednu 1923, Francouzi obsadili Porúří. Tato agrese vedla k násilnostem vyvolávanými nacionalistickými a komunistickými polovojenskými organizacemi.⁷⁰

V listopadu téhož roku se podařilo marku stabilizovat, ale většina středních a nižších vrstev přišla o své úspory. Kupní síla dělnických mezd přestala existovat. Tento otřes vyvolal politickou nestabilitu a dlouhodobě se usadil v psychické nevyrovnanosti německého národa.⁷¹ Během srpna a září se krize v Německu prohloubila, neboť kancléř Stresemann⁷² ukončil pasivní rezistenci a obnovil platby reparací. Nacionalisté vyostřili svůj odpor a Hitler se snažil získat podporu *Reichswehru* nebo alespoň jeho tichý souhlas ke svým akcím. Německá vláda vyhlásila výjimečný stav a jmenovala pravicového politika von Kahra zemským komisařem s diktátorskými pravomocemi, který okamžitě zakázal Hitlerova shromáždění.

Von Kahr, který se obával převzetí moci Hitlerem, zároveň však toužebně sledoval Mussoliniho úspěch, zosnoval spolu s plukovníkem bavorské státní policie von Schleisserem a bavorským velitelem *Reichswehru* generálem Ottou Hermannem von

⁶⁵ KESHAW, s. 154.

⁶⁶ GELLATELY, s. 125–126.

⁶⁷ KERSAUDY, s. 39.

⁶⁸ GELLATELY, s. 114.

⁶⁹ OVERY, s. 46.

⁷⁰ GELLATELY, s. 94–95.

⁷¹ BULLOCK, s. 95.

⁷² Gustav Stresemann byl německý liberální politik a státník. Na vrcholu své politické kariéry byl německým říšským kancléřem a ministrem zahraničí v období Výmarské republiky.

Lossow spiknutí, jehož cílem bylo provést vlastní pochod na Berlín.⁷³ Na 8. listopadu svolal shromáždění do pivnice *Bürgerbräuer*, které Hitler zneužil ke svým záměrům. Göring s jedním oddílem SA obklíčili sál a Hitler před celým shromážděním prohlásil, že byla zformována prozatímní národní vláda. Sám sebe jmenoval velitelem policie a Ludendorffa vrchním velitelem německé armády.⁷⁴ Von Kahr, von Lossow a von Schleisser se sice pod nátlakem přihlásili k pučistům, ale hned následující ráno 9. listopadu nechali vysílat v rádiu komuniké odsuzující puč a dali příkaz *Reichswheru* a policii povstání potlačit. Průvod pučistů, který se vydal do centra Mnichova ve snaze získat lid, byl zastaven policií.⁷⁵ Hitler byl zatčen a obviněn z velezrady. Ve vězení ale nakonec strávil jen necelý rok. Soudce odůvodnil svou shovívavost tím, že obvinění byli vedeni ve svých činech čistým národním duchem. Na soudce zapůsobil Hitlerův projev, ve kterém jako cíl nacistů označil záchranu vlasti. Hitler byl propuštěn před Vánocemi roku 1924, kdy začaly na veřejnost pronikat zprávy o zvládnutí krize. Inflation díky Stresemannovi ustupovala, Francouzi opustili Porúří a Američané se začali zabývat problémy týkajícími se reparací.⁷⁶

Hitler si uvědomil, že ozbrojenou silou svého cíle nedosáhne, a proto se chtěl zúčastnit voleb a získat moc ústavní cestou. Přestože našel po svém propuštění stranu rozvrácenou, podařilo se mu ji legalizovat, ale jeho zákaz vystupování na veřejnosti stále trval.⁷⁷ Hitler se snažil ke spolupráci získat i své bývalé spolustraníky. Deset dnů po zrušení zákazu znovu vyšel *Völkischer Beobachter* s Hitlerovým úvodníkem *Nové počátky* a na následující schůzi vyzval členy strany k jednotě. Po tomto jednání došlo k opětovnému semknutí strany a Hitler byl označen *Führerem*.⁷⁸

V následujících letech 1924–1928 došlo k reorganizaci strany, k vybudování úřednického aparátu, aby tak strana byla schopna přijímat a hlavně získávat v masovém měřítku nové členy. Její struktura byla do té doby díky Hitlerovi, který nejraději pracoval sám, málo funkční a neúčinná.⁷⁹ Na běžnou agendu si Hitler našel sekretáře Rudolfa Hesse, kterému naprosto důvěřoval a obklopil se svými spolubojovníky Rosenbergem, Hessem, Streicherem, Himmlerem, Lüdeckem a Göringem a přitáhl k

⁷³ GELLATELY, s. 145.

⁷⁴ BULLOCK, s. 98.

⁷⁵ KERSAUDY, s. 47–49.

⁷⁶ GELLATELY, s. 149.

⁷⁷ KERSAUDY, s. 57; NEEDLER, Martin, *Hitler's Anti-Semitism. A Political Appraisal*. In: *The Public Opinion Quarterly* 24, 1960, 4, s. 666.

⁷⁸ STEINERTOVÁ, s. 208.

⁷⁹ BULLOCK, s. 164.

sobě ještě celou řadu dalších počínaje Goebbelsem, Dietrichem a korunním princem Augustem Vilémem konče.⁸⁰

Roku 1927 se zaměřil na získávání nových přívrženců NSDAP, hlavně průmyslníků a podnikatelů z Porúří, aby zabezpečil finance pro kampaň nadcházejících voleb. O nadcházející volby však obyvatelstvo neprojevovalo velký zájem. Výsledky voleb do Říšského sněmu z ledna 1928 tak byly pro NSDAP nepříznivé. Navzdory Goebbelsovu úsilí, dostali nacisté v Berlíně pouhých 1,57 procent hlasů.⁸¹ Volební výsledky potvrdily názor, že Hitlerovo hnutí ztratilo veškerý vliv.

Sílicí krize v zemědělství mezitím přivodila rozsáhlou zadluženost, bankroty, nucený prodej půdy a rozhořčení rolnických vrstev. V největší průmyslové oblasti Porúří propustili z práce všechny zaměstnance železáren a oceláren. Na celé týdny zůstalo 230 tisíc dělníků bez práce. Nezaměstnanost nápadně rostla i v ostatních oblastech Německa. Také na politické scéně došlo ke krizi. Müllerova vláda nedokázala v hospodářské oblasti zastavit nárůst státního dluhu, ani vyřešit nastalou krizi v zemědělství projevující se především nadprodukcí. Vládní koalice se obávala možné ztráty voličů, a proto se snažila vyhnout úsporným opatřením a reformám veřejných financí. Hlavní příčinou jejího pádu se po nárůstu počtu nezaměstnaných stala otázka pojištění v nezaměstnanosti. Při jeho založení se počítalo s přibližně s 800 tisíci lidí bez práce, avšak půl roku po vypuknutí krize přišlo o práci téměř deset procent lidí. Právě otázka, jak pokrýt deficit spojený s takto vysokou nezaměstnaností, se stala příčinou rozpadu vlády. S pádem Müllerovy vlády se opětovně vynořila otázka plateb reparací.⁸²

⁸⁰ KERSAUDY, s. 60.

⁸¹ KERSHAW, s. 291.

⁸² STELLNER, František, SOBĚHART, Radek, *Ke jmenování Heinricha Brüninga říšským kancléřem*. In: ROKOSKÝ, Jaroslav (ed.), *Svět historie. Historikův svět*, Liberec 2007, s. 90–91; KERSHAW, s. 292–293.

6 Stalin 1929–1934

Stalin si koncem roku 1929 získal důvěru veřejnosti a podporu stranických mas. Lidé snadno podleli slibům. Stalinovo postavení se zdálo neotřesitelné a vypadalo to, že je dáno jeho intelektuálními schopnostmi a zárukami. Také názor zahraničních pozorovatelů byl pozitivní. Viděli ve zvolení Stalina vítězství rozumu. A tak se Stalin v době svých údajných padesátých narozenin v roce 1929 ocitl na vrcholu moci. Stalin, který si byl vědom neúspěchu svého plánu na obnovu hospodářství, v témže roce převzal od Trockého myšlenku rychlého hospodářského rozvoje sovětského Ruska a se svými spolupracovníky ji rozpracoval do pětiletého plánu, v nichž se měla projevit dokonalost a převaha direktivního plánování a řízení.⁸³ Tento plán předpokládal, že Sovětský svaz bude během tří pětiletěk nejsilnějším státem světa.⁸⁴ V roce 1929 byla na sjezdu strany schválena optimální verze pětiletky a tento rok byl Stalinem nazván rokem Velkého přelomu.

Ačkoliv bylo sovětským představitelům jasné, že musí věnovat pozornost obnově a výstavbě průmyslu, věděli, že nejdůležitější je vyřešit rolnickou otázku. Zemědělství se totiž rozvíjelo mnohem rychleji než průmysl a stát nebyl schopen zásoby obilí z vesnic odčerpat, neboť neměl rolníkům co nabídnout. Rolníci, kteří měli zájem o výměnu obilí za zboží, díky zaostalosti průmyslu a neschopnosti státu toto zboží zajistit, neměli co nakoupit, a proto začali obilí pěstovat jen pro svou potřebu. V důsledku toho vážlo zásobování měst.⁸⁵ V obchodech chyběly základní potraviny a na přelomu let 1927–1928 vznikaly kvůli hladu protivládní demonstrace. Někteří obyvatelé Ukrajiny se domnívali, že vláda zboží schovává, aby mohla následně okrádat rolníky. V létě 1928 byl téměř všude zaveden přidělový systém. Stalin vyslal své spojence do klíčových oblastí, aby vyhodnotili situaci a urychlili dodávky potravin. Sám navštívil Sibiř, aby donutil místní představitele k zajištění potravin potřebných pro pracující do měst. Tento nemilosrdný přístup vstoupil do dějin jako „uralsko-sibiřská“ metoda získávání obilí.⁸⁶ Stalinovy útoky směřovaly zejména proti kulakům, těm nejzámožnějším zemědělcům. Pro Stalina byli kulaci symbolem odporu vůči socialismu. V roce 1929 pokračující represe vyvolaly protesty rolníků, ale všechny byly

⁸³VEBER, Václav, *Stalin a stalinismus*. In: KOHNOVÁ, Jana (ed.), *Padesátá a šedesátá léta v československých dějinách i světových dějinách*. XV. letní škola historie, Praha 2003, s. 38.

⁸⁴VEBER 1995, s. 78–79.

⁸⁵Tamtéž, s. 59.

⁸⁶GELLATELY, s. 209.

krvavě potlačeny. Nucená kolektivizace byla v létě prohlášena za jediné možné řešení krize.⁸⁷

Mohlo se zdát, že hlavním důvodem kolektivizace byla snaha o zvýšení zemědělské produkce, přesto tomu tak doopravdy nebylo. Hlavním cílem bylo zajištění moci pro komunistickou elitu. Pro Stalina představovali rolníci hrozbu, kterou bylo potřeba potlačit.⁸⁸ Během roku stát zavedl kolektivizování zemědělství, organizované hospodářství, které nahradilo malé soukromé pozemky a zapříčinilo zničení nezávislého trhu se zemědělskými výrobky.⁸⁹

Po krachu na newyorské burze Stalin slíbil, že následující roky budou pro Sovětský svaz roky blahobytu. V lednu 1930 Ústřední výbor zveřejnil dekret o hromadné kolektivizaci, kde požadoval likvidaci kulaka jako třídy a přikázal hromadnou kolektivizaci hlavních obilných oblastí do podzimu 1930, nejpozději do jara 1931. Molotovova komise vytvořila dekret pro takzvané rozkulačení, což znamenalo, že kulakům bylo zakázáno opustit vesnice a disponovat svým vlastním majetkem.⁹⁰ Byli vyloučeni z kolchozů, veškerý majetek jim byl zabaven a následně byli deportováni. Kulakem byl každý, jehož příjem přesahoval tři sta rublů ročně či provozoval obchodní činnost, pronajímal různé stroje a budovy či vlastnil mlýny nebo výrobní máslničky.⁹¹ Postupem času mohl být pronásledován kterýkoliv rolník. Ti nejbohatší byli posláni do táborů, střední třída byla vyhoštěna na sever a na Sibiř a ti nejchudší byli vyvezeni za hranice okresu. Podle odhadů bylo touto metodou rozkulačeno osm a půl až devět milionů osob, přičemž úmrtnost byla 20 %.⁹² V roce 1931 dochází ke zklidnění situace a politbyro 20. července vyhlásilo, že hromadné posílání do vyhnanství skončilo. Vyhánění ale v menším měřítku pokračovalo i nadále, neboť bylo motivováno požadavky průmyslu na pracovní sílu. Po nuceném odsunu kulaků a díky nedostatečné odbornosti svého vedení nedokázaly kolchozy prosperovat a na ruském venkově panoval hlad. Stalinova politika byla natolik neústupná, že dospěla k hladomoru.⁹³ Podle původního plánu se venkov měl změnit na obilnici země a zajistit tak přísun potřebného kapitálu pro průmysl. V letech 1930–1931 Sovětský svaz exportoval celých

⁸⁷ MONGILI, s. 82–83.

⁸⁸ VEBER 1995, s. 53–54.

⁸⁹ OVERY, s. 64.

⁹⁰ VIOLOVÁ, Lynne, *Neznámý gulag. Ztracený svět Stalinových zvláštních osad*, Praha 2012, s. 55.

⁹¹ MONGILI, s. 84.

⁹² Tamtéž, s. 83–84.

⁹³ VIOLOVÁ, s. 70–71; BULLOCK, s. 288.

deset milionů tun obilí, přestože lidé na Ukrajině umírali hladu.⁹⁴ V následku toho navzdory zákazu stěhování odešlo do měst jen v roce 1932 1,5 milionů rolníků. Hrůzu této politiky teroru popisuje Nina Lugovská ve svém deníku: „*Uprchlíci se neustále a vytrvale stahují do velkých měst. Nejednou je hnali nazpět, celé dlouhé řady jich hnali zpátky-na jistou smrt, ale boj o přežití byl silnější, lidé umírali na železničních nádražích a ve vlacích, protože se všichni snažili dostat do Moskvy. A co s Ukrajinou? Ach, bolševici si věděli rady i s tímhle neštěstím. Ty malé kousky země, kde se na jaře zaselo, sklízeli rudoarmějci, které tam poslal zvlášť kvůli tomu sovětská moc.*“⁹⁵ Hladomor na Ukrajině si vyžádal podle odhadů pět až deset milionů mrtvých.⁹⁶ Stalin později přiznal Churchillovi, že tato doba pro něj byla horší než Hitlerův vpád.⁹⁷ Hladomor na Ukrajině nepřímo zasáhl i Stalina, jeho manželka Naděžda Allilujevová, kterou její kolegové požádali, aby Stalina informovala o krutostech jeho podřízených na Ukrajině, se setkala se Stalinovým hněvem. Stalin reagoval surově a kolegové byli zakrátko zatčeni a posláni do pracovních táborů (*Gulagu*). V důsledku tohoto incidentu se Naděžda zastřelila. Stalin se od té doby stal ještě uzavřenějším a nepřístupnějším.

Kolektivizace byla vítězstvím a zároveň největším zločinem stalinismu.⁹⁸ Industrializace Ruska měla ve srovnání s kolektivizací zemědělství mnohem větší ekonomický úspěch. V oblasti průmyslu chtěl Stalin, aby se Sovětský svaz po technologické stránce osamostatnil, aby byl sám schopen vyrábět stroje. Otázkou urychlení industrializace se zabýval Stalin ve svém projevu na plenárním zasedání ústředního výboru dne 19. listopadu roku 1928, kdy řekl, „*že rychlé tempo rozvoje průmyslu vůbec a výroba výrobních prostředků je základní zásadou a klíčem industrializace krajiny, základní zásadou a klíčem k přetvoření celého našeho národního hospodářství na základě socialistického vývoje*“.⁹⁹

Ve Stalingradu, Čeljabinsku a Charkově byly postaveny továrny na traktory a strojní závody ve Sverdlovsku.¹⁰⁰ V Moskvě a Nižním Novgorodu byly vybudovány první automobilky. Rozvíjel se i chemický průmysl, v Magnitogorsku vznikly

⁹⁴ MONTEFIORE, Simon Sebag, *Stalin. Na dvoře rudého cara*, Praha 2004, s. 83.

⁹⁵ LUGOVSKÁ, Nina, *Ztracené deníky sovětské školačky*, Praha 2004, s. 56.

⁹⁶ KUROMIYA, Hiroaki, *Stalin and His Era*. In: *The Historical Journal* 50, 2007, 3, s. 713.

⁹⁷ Tamtéž, s. 106.

⁹⁸ SNYDER, Timothy, *Bloodlands. Europa zwischen Hitler und Stalin*, München 2011 s. 33; BARNETT, Vincent, *Understanding Stalinism. The 'Orwellian Discrepancy' and the 'Rational Choice Dictator'*. In: *Europe-Asia Studies* 58, 2006, 3, s. 463.

⁹⁹ STALIN, Josef Vissarionovič, *Spisy*, Bratislava 1953, s. 256–257.

¹⁰⁰ MONGILI, s. 71.

významné hutní závody a továrna na zpracování železa a uhlí v Kuzbasu.¹⁰¹ Výsledky první pětiletky ukazovaly, že pod Stalinovým vedením země dokáže cokoliv. Průmyslová výroba se v roce 1932 více než zdvojnásobila. Nedostatek pracovní síly Stalin vyřešil zřízením zvláštních osad *Gulagů*, odkud čerpal levnou pracovní sílu na práce na Dálném východě a severu, kde byly důležité přírodní zdroje pro SSSR. Vězni byli též využíváni k pokládání železnic a stavbě silnic.¹⁰²

Stalinova pozice se ve straně zdála neotřesitelná, ale přesto se našli jednotlivci, kteří byli přesvědčeni, že Stalin zemi škodí. Nejvýznamnější kauzou této doby byla Rjutinova platforma. Byl to dokument, který tvrdě kritizoval osobu Stalina. Označil Stalina za člověka, který byl motivován vlastní touhou po moci a pomstě a téměř zničil revoluci. Prohlašoval, že Stalina a jeho přívržence je třeba odstranit silou a to co nejdříve. Ve straně se vytvořila opozice proti Stalinovi představovaná Kirovem a Kujbišem. Na XVII. sjezdu strany byl Kirov zvolen nejen do politbyra i sekretariátu, ale údajně mu byl nabídnut Stalinův post generálního tajemníka. Kirov nesouhlasil a o všem informoval Stalina. I přes svou loajalitu byl v prosinci 1934 zavražděn.¹⁰³ Tento čin byl považován za zločin století. Zavraždění Kirova bylo klíčovým momentem Stalinovy cesty k absolutní moci a k vládě krajního násilí.¹⁰⁴

¹⁰¹ TUCKER, Robert C., *Stalin. Na vrcholu moci 1928–1941*, Brno 2008, s. 233.

¹⁰² MARIE, Jean Jacques, *Stalin*, Praha 2011, s. 273.

¹⁰³ LITERA, Bohuslav, *Ke vztahům mezi centrem a regiony ve stalinském sovětském svazu*. In: LITERA, Bohuslav (ed.), *Formování stalinského systému*, Praha 2003, s. 229.

¹⁰⁴ CONQUEST, s. 112.

7 Hitler 1929–1934

Zatímco se krize vyostřovala v ekonomice tak v politice, Hitler pokračoval v propagandistických vystoupeních. Ve svých projevech poukazoval na nefunkčnost výmarského systému, vykořisťování mezinárodním finančním kapitálem a na katastrofální ekonomické následky demokratické vlády. Přesto události, které nastaly ve světě na podzim roku 1929 NSDAP v čele s Hitlerem zprvu, ani nezaznamenala.¹⁰⁵

Když 29. října 1929 došlo ke krachu na newyorské burze, byly v Německu již přes tři miliony nezaměstnaných. Německo, které financovalo své hospodářství především zahraničními půjčkami, bylo nejen odříznuto od přísunu peněz, ale dokonce nuceno půjčky začít splácet. Válečné ztráty, svržení starého režimu, hrozba revoluce a občanské války, inflace a destabilizace společnosti byla provázena poklesem cen na burze a strach ze ztráty zaměstnání poznamenal německé obyvatelstvo nejen hospodářsky ale i psychicky.¹⁰⁶ Německo bylo navíc sužováno také reparacemi, které podle Youngova plánu mělo splácet ještě dalších padesát devět let: „*Všichni se obrátili proti stávajícímu zřízení a členům vládní koalice, kterou vinili z této situace a neschopnosti zavést opatření k odvrácení katastrofy.*“¹⁰⁷

V důsledku toho padla v roce 1930 Müllerova vláda a sociálně demokratická strana odvolala své členy z koalice. Tato patová situace donutila prezidenta Hindenburga jmenovat nového kancléře, kterým se stal předseda Německé strany středu Heinrich Brüning.¹⁰⁸ Jelikož rozložení *Reichstagu* znemožňovalo vládě získat většinu, Brüning byl závislý na toleranci sociálních demokratů, kteří s ním uzavřeli dohodu proto, aby mu zabránili ve spolupráci s nacisty. Během dvou let existence Brüningovy vlády, zasedal parlament méně často a stále více byly využívány prezidentovy nouzové dekrety, které oslabovaly zákonodárné orgány a posílily moc státních úředníků, kteří ale nebyli voleni.¹⁰⁹ Po Brüningově nepodařeném pokusu o zavedení daňového programu pomocí prezidentských dekretů, byly vypsány nové volby do *Reichstagu*.

Hitler, který jmenoval na jaře 1930 vedoucím propagandy strany Goebbelse, byl na volby připraven. Nacistická strana poprvé rozpoutala celonárodní kampaň, která měla představit stranu jako novou, energickou, sebevědomou, mladistvou a dynamickou sílu. Díky této strategii nacisté získali ve volbách šest a půl milionu hlasů a obsadili

¹⁰⁵ KERSHAW, s. 294.

¹⁰⁶ BULLOCK, s. 174.

¹⁰⁷ GELLATELY, s. 244; BULLOCK, s. 174.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 175.

¹⁰⁹ BURLEIGH, Michael, *Třetí říše. Nové dějiny*, Praha 2008, s. 103.

v *Reichstagu* 107 křesel.¹¹⁰ V této době vznikl obraz vůdce příštího Německa. Množily se kontakty nacistické strany s velkopřumyslníky, kteří přinášeli do strany peněžité příspěvky. K pokrytí výdajů to však nestačilo.¹¹¹ Většina podnikatelů viděla v NSDAP socialistickou stranu s radikálními antikapitalistickými sklony. Vedoucí činitelé velkoburžoazie nebyli nadšeni demokracií, ale zároveň nechtěli, aby jim vládli nacisté.¹¹² Tak tomu bylo i v roce 1932, který byl rokem voleb. Během prezidentské kampaně stála většina průmyslníků za Hindenburgem, který ve volbách získal 19,5 milionu hlasů.¹¹³ Při kampani do Říšského sněmu podpořili kabinet von Papena, který byl představitelem konzervatismu. V politice neprojevil větší schopnosti, ale měl vynikající styky s velkopřumyslníky, velkostatkáři a důstojníky *Reichswehru*. Teprve na podzim 1932 vytlačil Papena Kurt von Schleicher, generál, který byl schopen nastolit nebo sesadit vládu.¹¹⁴

V letech 1930–1931 se nacisté dostali do zemských vlád v Anhaltsku, Brunšvicku, Meklenbursku, Oldenbursku a Durynsku. Spolu s komunisty stáli za úpadkem kultivovanosti v místních parlamentech. Usilovali zde o rozšíření hlediště pro veřejnost, aby si zajistili početné publikum pro svá vystoupení. Ve vládě se nacisté uchýlovali k různým výpadům, častému přerušování jednání či k populistickým krokům jako například odmítnutí pobírání plného platu. V Německu se zároveň odehrávala nejkatastrofičtější hospodářská krize. Nezaměstnanost s sebou přinášela ztrátu materiálních jistot, ale také ztrátu duševních obzorů, úbytek schopností a kvalifikace a ztrátu motivace k práci. V důsledku tohoto jevu byly ve společnosti zavedeny povinné práce jako hloubení výkopů a kosení mezí. Vykonavatelé nucených prací měli potom nárok na podporu.¹¹⁵

Poslední fáze Výmaru vykazovala totální rozpad jistot v Německu. V lednu 1931 hlásily úřady práce 4,9 milionu nezaměstnaných.¹¹⁶ Hospodářská krize zradikalizovala německou politiku a střední vrstvy. Stále více nezaměstnaných a studentů vstupovalo do nacistické strany.¹¹⁷ K růstu členské základny přispěla také nová politika NSDAP, která po sblížení s protestanty přivedla do strany intelektuály, kteří po

¹¹⁰ BULLOCK, s. 177–178 .

¹¹¹ STEINERTOVÁ, s. 219.

¹¹² KERSHAW, s. 338.

¹¹³ Reichenberger Zeitung, 14. 3. 1932.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 339.

¹¹⁵ BURLEIGH, s. 103–105.

¹¹⁶ STEFFAHN, Harald, *Hitler*, Hamburg 1985, s. 90.

¹¹⁷ BRADLEY, JFNejz, *Stručné dějiny Třetí říše*, Brno 2009, s. 27.

ztratě zaměstnání vnímali citlivěji nacionálně socialistické myšlenky. NSDAP přitahovala také vlastníky malých a středních firem.¹¹⁸

V červenci 1932 získala NSDAP v zemských volbách ohromující převahu, téměř 14 milionů hlasů a s 230 křesly se stala nejsilnější stranou *Reichstagu*. Takový výsledek mohl přimět prezidenta Hindenburga ke jmenování Hitlera kancléřem, ale v cestě stály praktiky SA, které podle prezidenta mohly vést k občanské válce. Hindenburg nabídl Hitlerovi post vícekancléře, který Hitler s podrážděním odmítl. Kancléřem se opětovně stal Franz von Papen, který však díky roztržičnosti stran nenašel žádného spojence. Předsedou *Reichstagu* byl zvolen Herman Göring.¹¹⁹ Hitler pochopil, že utrpěl polickou porážku. I přes jasné vítězství ve volbách, nebyl jmenován kancléřem. Ale situace v Německu byla čím dál víc bezvýchodnější. Na podzim roku 1932 se ještě více prohloubila krize Výmarské republiky. Moc se soustředila do rukou úzkého okruhu politiků Papena, Schleichera a Hindenburga, za kterými stáli velkostatkáři, velkokapitál a armáda. Tyto vrstvy ale nejednaly ve shodě, neboť měly rozdílné ekonomické zájmy. Také snaha o autoritářské uchopení moci bez Hitlera se ukázala jako zcela nemožná. Klasické politické postupy se jevily jako nereálné a naopak větší prostor získávala neortodoxní nenacistická nacionálně konzervativní pravice.¹²⁰ V listopadových volbách 1932 poklesl zisk nacistické strany a dostala se do finančních potíží. V prosinci rezignoval na svou pozici Georg Strasser, kterému nový kancléř von Schleicher nabídl funkci vícekancléře. Strasser na Hitlerův nátlak a po rozepři s ním odešel zcela z politiky. Zdálo se, že by Hitler mohl ztratit vliv na nacistickou stranu a zcela opustit politickou scénu.

Souběžně s těmito událostmi si ale finančníci a průmyslníci v čele s bývalým ředitelem Říšské banky Hjalmarem Schachtem uvědomili narůstající moc komunistů a vyzvali v petici prezidenta Hindenburga, aby jmenoval Hitlera kancléřem, neboť měl podporu širokých vrstev a přispěl by tak ke konsolidaci země. Adolf Hitler byl proto 30. ledna 1933 jmenován kancléřem.¹²¹

Na schůzi s Goebbelsem Hitler vytyčil pravidla pro boj proti rudému teroru. Byl připraven zasáhnout v případě komunistických provokací v souladu se zákonem a tím si získat politické uznání. Göring zakázal komunistické demonstrace a 4. února byl

¹¹⁸ STEINERTOVÁ, s. 220.

¹¹⁹ KERSAUDY, s. 62–63.

¹²⁰ KERSHAW, s. 354–355.

¹²¹ REES, Laurence, *Nacisté. Dějiny varují*, Praha 2008, s. 44.

odhlasován Dekret říšského prezidenta k ochraně německého lidu, který zaváděl regulace jakýchkoliv veřejných shromáždění a demonstrací.¹²²

Ke konci února roku 1933 vypukl požár v budovách *Reichstagu*. Policie zatkla Marina van der Lubbe, který byl označen za jediného viníka. Hitler s Goebbelsem byli přesvědčeni, že v pozadí celé události stála komunistická strana, a proto Hitler přiměl Hindenburga k vyhlášení stavu nouze a vydal Dekret o požáru v *Reichstagu* a podnikl kroky na obranu proti komunistickému násilí, jež údajně ohrožovalo stát.¹²³ Dekret zároveň vytvořil právní základ pro vytvoření tajné policie (gestapa) a koncentračních táborů. Ty vznikly hned po březnových volbách, při kterých NSDAP plně využila zdroje národní a pruské vlády a zorganizovala volební kampaň, která do té doby neměla v Německu obdoby. Poprvé v historii byly projevy Hitlera, Goebbelse a Göringa přenášeny rádiem. Ulice byly vyzdobeny prapory s hákovými kříži a jednotky SA pochodovaly městy. Přesto v posledních demokratických volbách 5. března 1933 Němci odmítli dát Hitlerovi většinu hlasů.¹²⁴ „NSDAP neměla absolutní většinu, ale stačilo prohlásit neplatnost třiceti jedna křesel komunistické strany, aby mohli odhlasovat zákon o způsobilosti umožňující vládě diktovat po čtyři roky všechna opatření, aniž by se musela obracet na Reichstag.“¹²⁵ Společnost ale ještě nebyla připravena bezvýhradně poslouchat Hitlera. To se ukázalo během soudního procesu proti van der Lubbemu a Georgiovi Dimitrovovi¹²⁶. Hitler chtěl v tomto procesu odsoudit komunistickou stranu jako původce požáru v *Reichstagu* a tím legalizovat vydání dekretů omezujících základní svobody.

Důkazy proti Dimitrovovi byly ale nepřesvědčivé a byl osvobozen. Nacisté v čele s Hitlerem utrpěli porážku. Následkem tohoto rozsudku odňal případy vlastizrady Říšskému soudu a předal je do kompetence zvláštního lidového soudu, který projednával delikty na základě nacionálně socialistických principů.¹²⁷ Byl vydán zákon na vytvoření „opravdového společenství národa“. Odhlasování zmocňovacího zákona znamenalo konec ústavy, státních práv a dalších pilířů demokracie. Byly rozpuštěny politické strany od KPD, SPD, DNVP až po katolickou stranu *Zentrum*. Čtrnáctý červenec roku 1933 byl chápán jako den posledních kroků koordinačního procesu. Hitlerův kabinet vydal dvacet čtyři zákonů směřujících k ukončení éry „bratrství“. Byl

¹²² GELLATELY, s. 359–360.

¹²³ Tamtéž, s. 363–364.

¹²⁴ SCHIRER, William L., *Vzestup a pád Třetí říše*, Brno 2004, s. 179–181.

¹²⁵ KERSAUDY, s. 71.

¹²⁶ Georgi Dimitrov, bulharský šéf západoevropské kanceláře komunistické internacionály v Berlíně.

¹²⁷ EVANS, Richard J., *Třetí říše u moci. 1933–1939*, Praha 2009, s. 68–69.

přijat zákon o prevenci defektního potomstva, znovu byla uzákoněna lidová hlasování, která umožňovala národu vyjádřit podporu svému vůdci. Říšský sněm od této chvíle neměl žádné pravomoci. Zastupitelskou demokracii nahradila referenda, která měla potvrdit shodu mezi národem a vůdcem.¹²⁸ Přes udivující přestavbu politické scény stály Hitlerovi v cestě ještě dvě překážky. První byla hrozba SA, která po nástupu Hitlera k moci ztratila své opodstatnění. Obzvláště destabilizující byly vojenské ambice jejího šéfa Ernsta Röhma. Hitler se obával, že tato situace by mohla sehrát negativní úlohu v jeho případném nástupnictví po smrti Hindenburga, ale přesto i nadále setrval v nečinnosti. Teprve Göringovy, Himmlerovy a Heydrichovy intriky donutily Hitlera jednat.

Röhmová SA fungovala v roce 1933 jako hybná síla nacistické revoluce. Výpady proti komunistům, socialistům a Židům byly společností tolerovány, ale když k roztržkám docházelo i v pronacistických kruzích, bylo nutné je radikálně řešit, neboť hrozilo, že stát ztratí nad SA kontrolu. Hitler se obával rostoucí moci Röhma, neboť SA měla na počátku roku 1934 tři miliony členů. Přesto váhal s Röhmovým odstraněním, protože měl obavu, že ztratí oblíbenost u národa, když se zbaví svého spolupracovníka.¹²⁹ Goebbels a Himmler byli nerozhodností svého vůdce znechuceni. Himmler, který po Goebbelsovi získal vedení SS, chtěl mít kontrolu nad celým policejním aparátem. Hitler ale stále vyčkával. Impulzem ke změně byl 17. červen 1934, kdy Papen pronesl veřejný projev, kde varoval před nacisty a zaútočil na kult osobnosti obklopující Hitlera.¹³⁰ Hindenburg, který se také obával nacistů, uvažoval o vyhlášení výjimečného stavu a předání moci ozbrojeným silám. Hitler by tím přišel o vládu, ale také o možnost nastoupit na Hindenburgovo místo.¹³¹ Proto neměl jinou možnost než jednat. Politická policie ve spolupráci s Himmlerem a jeho zástupcem Reinhardem Heydrichem, šéfem tajné policie SS, vytvořila důkazy obviňující Röhma a jeho úderné jednotky z přípravy celostátního povstání.¹³² Vznikly seznamy politicky nespolehlivých osob, kde byli zahrnuti i vyznavači politického konzervatismu. Dne 27. června si Hitler zajistil také podporu armády.

Goebbels a Himmler začali s čistkami v Berlíně za nepřítomnosti Hitlera. Papenovi spolupracovníci byli zatčeni a popraveni, zabití neunikli ani lidé, kteří neměli

¹²⁸ GELLATELY, s. 366–367; BURLEIGH, s. 137.

¹²⁹ KERSHAW, s. 458–459; SNYDER, s. 95.

¹³⁰ EVANS, S. 38.

¹³¹ SNYDER, s. 41.

¹³² EVANS, s. 38.

s SA nic společného. Jednotky SS zavraždily předsedu katolické sekce Ericha Klausenera, na gestapu zastřelili Gregora Strassera, generála Schleichera s manželkou zavraždili v jejich domě. Mezi oběťmi byl také generálmajor Bredow, jeden ze Schleicherových důvěrníků. V Mnichově byl odvezen Hitlerův protivník rytíř von Kahr. Někteří mrtví nebyli ani na seznamu a byli zabiti omylem.¹³³ Po návratu Hitlera do Berlína 30. června došlo ještě též noci k dokončení akce, která byla nazvána Nocí dlouhých nožů. Röhm byl zastřelen potom, co odmítl spáchat sebevraždu. Hitler využil jednotek SS k podrobení ostatních nacistických poslanců, kteří byli zastřeleni jen proto, že Hitlerovi kdysi odporovali.¹³⁴ Po této události nastoupily na místo SA jednotky SS v čele s Himmlerem a časem se staly ještě silnější, než kdy bylo SA. Ještě před Hindenburgovou smrtí Hitler donutil ministry vydat Zákon o hlavě státu, který v případě prezidentovy smrti slučoval úřad prezidenta s úřadem říšského kancléře.¹³⁵ Hitler si tak zajistil úplnou a neomezenou moc. Po smrti Hindenburga 2. srpna 1934 se stal Hitler velitelem armády a měl jen jednu prioritu a tím bylo znovuzbrojení Německa.¹³⁶

¹³³ KERSHAW, s. 470–471.

¹³⁴ SHIRER, s. 206–207.

¹³⁵ KERSHAW, s. 278–279.

¹³⁶ KERSAUDY, s. 72.

8 Srovnání osobnosti Hitlera a Stalina

Hitler sám sebe chápal za vyvoleného prozřetelností k vysvobození německého národa z ponížení a porážky k obnovení historické pozice Němců jakožto nadřazené rasy a garantování budoucnosti německého národa tím, že vytvoří novou Německou říši ve východní Evropě. Stalin viděl své poslání v tom, že ukončí staletou zaostalost Ruska, změní rolnickou společnost v moderní industrializovanou zemi a zároveň vytvoří první socialistický stát na světě. To vše se nemohlo obejít bez nesčíslných materiálních a lidských obětí.¹³⁷

Klíčem k pochopení Stalina a Hitlera bylo jejich přesvědčení, že se obětují vyšším cílům. Oba brali své historické role zcela vážně.¹³⁸ Jak Hitler, tak Stalin podporovali myšlenky, že řídí stát jménem lidu. Zatímco Hitler prezentoval své vůdcovství jako splynutí s německým národem, byl Stalinův kult zakořeněný v uchování Leninovy revoluce.¹³⁹ Stalin veškerou svou „moudrost“ založil na Leninově dědictví, převzal jeho základní cíle včetně systému a rozhodl se všechny tyto stránky zdokonalit. Vycházel neochvějně z Lenina, přesněji řečeno ze svého výkladu Lenina.¹⁴⁰ Stalin se bránil tomu, že by snad vytvořil novou teorii či vývojovou složku marxismu nebo leninismu nebo ji snad revidoval, neboť měl obavu, že stalinismus jako nový směr by nebyl přijat. Proto věnoval mnoho času výkladu, co je vlastně leninismus.¹⁴¹ Stalinovým ideálem byl Lenin, kterého pokládal za vlastence, se kterým se mohl zcela ztotožnit. Toto ztotožnění znamenalo pro Stalina rusifikaci, růst národního uvědomění a aktivní účast v hnutí, které později nazval ruským bolševismem. Díky svému přerodu z Gruzince na Rusa v sobě vypěstoval silný pocit hrdosti na to, že je Rus a že je součástí země, která může ostatním zemím ukázat cestu k revoluci.¹⁴²

Leninova autorita pocházela ze slávy a intelektu, pod Leninem strana užívala atmosféry relativní politické svobody, jelikož Lenin vedl stranu spíše přesvědčováním než příkazováním. Zatímco Stalin byl vrchním velitelem, který utvářel vojenskou hierarchii.¹⁴³

¹³⁷ BULLOCK, s. 345.

¹³⁸ Tamtéž, s. 352.

¹³⁹ Tamtéž, s. 120.

¹⁴⁰ VEBER 2003, s. 29.

¹⁴¹ VEBER, Václav, *Stalinova cesta k moci*. In: LOUŽEK, Marek (ed.), *Fenomén Stalin. Náhoda nebo nevyhnutelnost? Padesát let od měnové reformy*. Sborník textů, Praha 2003, s. 57.

¹⁴² VEBER, *Stalinova cesta k moci*, s. 57.

¹⁴³ DANIELS, Robert V., *The Soviet Succession. Lenin and Stalin*. In: *Russian Review* 12, 1953, 3, s. 165.

Stalin nebyl hrdina, své hrdinství neprokázal jako Hitler ani v revoluci roku 1917 ani v občanské válce.¹⁴⁴ Na rozdíl od erupčního charismatu Hitlera nebyl tvůrcem totalitního systému ale jeho produktem, který se k moci dostal nikoliv veřejnou politickou akcí, ale nekonečně trpělivou zákulisní intrikou.¹⁴⁵ Stalin nesestrojil aparát, ale aparát zformoval jeho, byl výplodem byrokracie. Byl větším praktikem než stratégem. To se prokázalo v roce 1917 v době první světové války. Stigma silné průměrnosti si Stalin nesl v sobě, odsud zřejmě pramenila jeho závist a zároveň obdiv k Hitlerovi. Hitler imponoval Stalinovi, neboť byl iniciátorem velkého povstání a jeho ideje dokázaly sjednotit miliony. Přesto se Stalin i levicová frakce KPD neobávali příchodu nacistického režimu. Věřily, že otřesy, se kterými Německo mělo zkušenost, by eventuálně vedly ke komunistickému vítězství.¹⁴⁶

V Německu po světové válce rostla nezávisle na Hitlerovi touha po mesiáši, který by vzešel z prostého lidu. Hitler je dokázal využít pro své vlastní účely, jeho popularita pramenila právě z tohoto očekávání spasitele.¹⁴⁷ Hitlerova moc byla ve větší míře společenským produktem, výtvozem očekávání a nadějí, kterou do něho vkládali jeho stoupenci. Byla určována Hitlerovou rolí vůdce, kterou Hitler vyvozoval z přesvědčení o svém dějinném poslání spasit Německo. Jeho moc byla charizmatická nikoliv institucionální. Závisela na ochotě jiných lidí připisovat mu hrdinské vlastnosti. Moc byla pro Hitlera afrodisiakem. Pro muže, jenž byl tak poznamenán narcisismem, nabízela východisko pro jeho nenaplněné ambice.¹⁴⁸ Ideu *Führera* považoval Hitler za jedinečnou formu vůdcovství, která odpovídala moderní době, v níž mohl lid ovlivnit, kdo jej povede. Odmítal jmenování kancléřem, prezidentem ani císařem jako přežitek feudální doby.¹⁴⁹ Hitler měl oproti Stalinovi výhodu, že hrdinské vedení bylo zakořeněno hluboko ve společnosti, v německém myšlení a literatuře.¹⁵⁰

V Rusku to byl především silný vliv Nietzscheho, jehož myšlenka heroického zavržení současnosti našla stoupence v ruské literatuře. Tato idea představovala revoluční hnutí oddaného ideálům stranického aktivismu. Za panování cara vznikla tradice soustavného zbožňování jedince a tato kultura lidové adorace přežila i revoluci a

¹⁴⁴ TUCKER 2008, s. 11–13.

¹⁴⁵ WEIGL, Jiří, *Fenomén Stalin. Zákonitost nekontrolované moci*. In: LOUŽEK, Marek (ed.), *Fenomén Stalin. Náhoda nebo nevyhnutelnost? Padesát let od měnové reformy*. Sborník textů, Praha 2003, s. 36.

¹⁴⁶ NIKOLAJEV, s. 200–201; ULDRIS, Teddy J., *Stalin and Nazi Germany*. In: *Slavic Review* 36, 1977, 4, s. 600.

¹⁴⁷ OVERY, s. 113.

¹⁴⁸ KERSHAW, s. 23–24.

¹⁴⁹ OVERY, s. 110.

¹⁵⁰ BULLOCK, s. 349.

přenesla se na nového vůdce. Stalin se zprvu stavěl proti kultovnímu postavení, teprve ve válce se začal označovat za služebníka lidu.¹⁵¹ Kult osobnosti znamenal v obou případech touhu po náhradním náboženství, po spasiteli v podobě vůdce, po spáse spíš než po řešení. Stalinův kult rostl po jeho padesátých narozeninách v roce 1929. O permanentní rys se však jednalo až po roce 1933. Hitlerův kult měl spontánní původ ve straně a vznikl ještě před tím, než se dostal k moci.¹⁵² Oba diktátoři ke kultu osobnosti dospěli z opačných směrů. Pro Hitlera byla osobnost definujícím kritériem vůdcovství. Stalin sám sebe považoval za vůdce, který jako jediný je schopen dovést revoluci ke zdárnému konci. On jediný pochopil, že ruský lid musí být ovládán strachem a utrpením.¹⁵³ Stalinův výklad vůdcovství se staví do opozice k Hitlerovu pojetí. Úkolem strany je vést masu pracujících a dělníků, ve straně by mělo vzniknout jádro, které by ostatním diktovalo.¹⁵⁴

Nevýhodou, se kterou se Stalin musel vyrovnat, bylo zakořeněné nepřátelství ve straně vůči kultu osobnosti. Ve Velké vlastenecké válce se stal Stalin, známý jen z fotografií, centrem pozornosti ruského patriotismu a hrdosti. Tento pozdější vývoj vedl ke slučování mezi Stalinovým kultem a Hitlerovo mýtem.¹⁵⁵ Nikdo Hitlerův mýtus nebral vážněji, než Hitler sám. Před každým rozhodnutím se snažil zapůsobit na veřejné mínění a zvýraznit svůj obraz. Víra ve zvláštní moc ho nutila pokračovat v cestě až do úplného konce.¹⁵⁶ Co se týče Stalinova kultu, nic spontánního v něm nebylo, vznikl ve chvíli, kdy se objevily první zmínky o Stalinovi jako vůdci v roce 1929.¹⁵⁷ Přesto byl postup v získávání image obou straníků stejný. Oba se prezentovali jako skromní, obyčejní muži s nenápadným vzhledem. Hitler nosil pouze svůj Železný kříž první tříd a Stalin odznak Hrdiny Sovětského svazu. Tato póza umožňovala oběma diktátorům být pro své publikum přístupnými, mohl se s nimi ztotožnit každý řadový občan.¹⁵⁸ Stalinova veřejná image byla vzdálená od dramaticky emocemi nabitých konfrontací mezi vůdcem a davy v Německu, neboť se na veřejnosti objevoval jen zřídka.¹⁵⁹ Ve dvacátých a třicátých letech Stalin a další čelní představitelé často užívali historické analogie s ruskou minulostí. Na popud Stalina byl například rehabilitován Ivan Hrozný

¹⁵¹ OVERY, s. 111–114.

¹⁵² BULLOCK, s. 362–363.

¹⁵³ Tamtéž, s. 355.

¹⁵⁴ OVERY, s. 110–111.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 362–363.

¹⁵⁶ BULLOCK, s. 361.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 363.

¹⁵⁸ OVERY, s. 118.

¹⁵⁹ Tamtéž.

jako hrdina ruských dějin.¹⁶⁰ Stalin se stal carem i bohem. Vždy věděl, že jeho božská síla spočívá v její tajemnosti, do níž zahalil svůj život.¹⁶¹ Stalin byl a stále je záhadou. Téměř každý cizinec, který se Stalinem zabýval, ho shledal okouzlejícím vlastním způsobem.¹⁶² Někteří byli ale překvapeni tím, jak na ně zapůsobil, neboť nebyl ani trochu podobný Stalinovi, kterého znali z obrazů a fotografií.¹⁶³

Stalin měl velké organizační a vůdčí schopnosti, ale dával přednost manipulaci než veřejné konfrontaci, měl výhodu, že nikdy nemusel ve volbách usilovat o náklonost voličů. Nikdy nemusel mezi lid. Vypracoval se jako organizátor, všechny jeho projevy byly adresovány stranickým funkcionářům vždy v marxistickém duchu.¹⁶⁴ Na rozdíl od Hitlera se Stalin vědomě vyhýbal přímému kontaktu se sovětským lidem. Obával se, že na něho bude spáchán atentát. Navíc byl přesvědčen, že u lidu tak lépe vytvoří představu o vševědoucím Stalinovi.¹⁶⁵

Stalin potřeboval kult jako vzpruhu pro svou duši stejně jako pro uplatnění své moci. Dožadoval se zbožňování hrdiny, které Leninovi bylo protivné. Stalin přes své politické úspěchy zůstal vnitřně nejistý. Tato nejistota plynula z idealizace sebe samého a z nevyhnutelného rozporu mezi ideálním Stalinem jeho představ a člověkem, jakým byl ve skutečnosti.¹⁶⁶ Věděl velmi dobře, že pořádek v tak rozlehlé zemi neudrží pouze strachem, rozhodl se tedy i pro věrohodné sliby obyvatelstvu.¹⁶⁷ Stalin již v mládí pojal hlubokou nedůvěřivost. Byl přesvědčen, že může věřit jen sám sobě. Z toho se zformovaly některé rysy jeho osobnosti. Byl ke všem chladný a využil jakýchkoliv praktik k dosažení vlastních cílů bez ohledu na ostatní. Člověk s takovými vlastnostmi si nemohl najít přátele a také nemohl k nikomu přilnout.¹⁶⁸ Své spolupracovníky Stalin postupně likvidoval rozsáhlými čistkami stranického aparátu. Jedinými spolupracovníky byli Molotov a Kaganovič, Stalinovi oddaní spojenci, kteří s ním vládli ve stranickém politbyru, čímž ovládali Sovětský svaz. Stalin nebyl úplným diktátorem bez vnitřní konkurence, jelikož politbyro v zásadě představovalo jakýsi typ kolektivní diktatury. Avšak tito dva muži se na rozdíl od jeho předchozích spojenců v politbyru chovali bezvýhradně loajálně. Stalin jimi neustále manipuloval, ačkoliv to ve skutečnosti nebylo

¹⁶⁰ BRANDENBERGER, D. L., DUBROVSKY, A. M., *People need a Tsar*. In: *Europe-Asia Studies* 50, 1998, 5, s. 874; OVERY, s. 111.

¹⁶¹ RADZINSKIJ, s. 377.

¹⁶² KUROMIYA, s. 712.

¹⁶³ NIKOLAJEV, s. 200.

¹⁶⁴ BULLOCK, s. 344–345.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 362–363.

¹⁶⁶ TUCKER 2008, s. 10.

¹⁶⁷ FISHMAN, HUTTON, s. 48.

¹⁶⁸ VEBER 2003, s. 17.

nutné. Oba sloužili revoluci tím, že mu byli naprosto oddaní, a měli sklon mezi těmito postoji nerozlišovat. Na rozdíl od Stalina se Hitler obklopil svými věrnými a přenechal jim určitý podíl moci.¹⁶⁹ Hitler a Stalin dávali pozor na správný okamžik a měli schopnost prohlédnout protivníkovu mentalitu a slabost.¹⁷⁰ Hitler například využíval nejen své charisma, ale také se uměl dokonale ovládat. I když mlátil pěstí do stolu, byl naprosto klidný. Všechny jeho výstupy byly předem propracované a promyšlené, aby zapůsobily správným způsobem na protivníka a naslouchající davy.¹⁷¹

Soukromý život Hitlera a Stalina byl státním tajemstvím. O soukromém životě Hitlera je známo mnohem víc, než ze soukromého života Stalina. Stalin byl mnohem uzavřenější a podezřívější než Hitler. Postavil kolem sebe stěnu tajemnosti. Přesto se dokázal stejně jako Hitler vcítit do potřeb a sklonů mas rozvrácených a demoralizovaných světovou válkou.¹⁷²

¹⁶⁹ SNYDER, s. 57–58; BULLOCK, s. 355.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 344.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 349.

¹⁷² NIKOLAJEV, s. 197; WEIGL, s. 38.

9 Totalitní režimy v Německu a Sovětském svazu

Poválečná normalita v Evropě byla poznamenána politickým násilím, pokusy o převrat, atentáty, skupinami informátorů a obecnou nestabilitou. Toto klima napomohlo zrození nových politických stran a především vzestupu radikálů a diktátorů, kteří dokázali využít fanatiky a především mladé idealisty k vlastnímu prospěchu.¹⁷³

Pro většinu mladých Němců neznamenal nacionální socialismus diktaturu, zákaz svobodného projevu a utlačování, nýbrž právě možnost realizace a dobrodružství. Dvacetiletí a třicetiletí se vnímali jako moderní, antiindividuální muži činu. Všichni tito muži našli to, co chtěli. Byli vzdálení od současnosti, hleděli do budoucnosti a stejně jako v Rusku snili o utopické budoucnosti Velké říše.¹⁷⁴

Nacismus stejně jako komunismus se považovaly za dědice a naplňovatele významných proudů filozofického myšlení 19. století. Ideologie německého nacionálního socialismu se inspirovaly v prvé řadě teoriemi o nerovnosti ras. Přímoú linií k nacistické rasové ideologii lze hledat v dílech významných anglických antropologů Roberta Knoxe a Jamese Hunta, kteří věřili, že vlastnosti jednotlivých ras jsou vrozené a neměnné a poprvé také zmiňují nadřazenost takzvaných árijských ras. Knox k nim ovšem přičítal i Slovany a podřadnost Židů.

Naproti tomu ideologie komunistického totalitárního režimu byla propracována mnohem důkladněji a ve své původní podobě byla se svými teoretickými základy spojena daleko těsněji, neboť jejími autory byli de facto sami tvůrci marxistické filozofie.¹⁷⁵ Socialistický realismus jako metoda nebyla režimem ale očekávanou a slibovanou budoucností, neexistující společností. Byl to velmi účinný destruktivní systém dosavadních hodnot.¹⁷⁶ Stalinismus byl zvrácenější než nacismus, v tom, že nežádal, aby se člověk stal zločincem vědomě, ale využíval obecný duch dobroty k šíření zla.¹⁷⁷ Stalinismus stejně jako nacismus byl založen na teroru a strachu, časté byly rozsudky smrti uvalené na imaginární protivníky.¹⁷⁸ Oba režimy si dělaly totální

¹⁷³ GELATELLY, s. 19.

¹⁷⁴ ALY, Götz, *Hitlerův národní stát. Loupení, rasová válka a nacionální socialismus*, Praha 2007, s. 11–13.

¹⁷⁵ PAVELČÍKOVÁ, Nina, *Historicko-filozofické kořeny ideologie nacistického a komunistického totalitárního režimu*. In: BUDIL, Ivo T., ZÍKOVÁ, Tereza (eds.), *Totalitarismus 5. Podoby politické ideologie*, Plzeň 2009, s. 21.

¹⁷⁶ VEBER, Václav, *Stalin a stalinismus*, s. 41.

¹⁷⁷ VEBER 2003, s. 41.

¹⁷⁸ REES, Laurence, *Stalin, Gitler i Zapad. Tajnaja diplomatija Velikich deržav*, Moskva 2012, s. 124.

nárok na společnost, založený na monopolním souboru ideologických imperativů vyplývajících z bezpříkladné úrovně represí, manipulace a mobilizace.¹⁷⁹

Základem režimů byl soubor dogmat, jejichž přijetí všemi bylo povinné a odchylky od nich byly okamžitě trestány. Mezi komunistickou a nacistickou ideologií jsou z hlediska funkce patrné paralely. Existovaly symboly jako rasa, třída, buržoazie, ve kterých se masy jasně identifikovali. Hitler a Stalin také rádi označovali historii jako boj.¹⁸⁰

Dokladem toho byl růst tajné policie, která v prvních stádiích nacismu a stalinismu byla nejdůležitější složkou spolu s elitními útvary strany. Jejich úkolem bylo odhalovat skutečné nepřátele uvnitř státu a strany. V Německu k tomuto procesu došlo v roce 1935 a v Sovětském svazu v roce 1930. V této době začal hon na „objektivní“ nepřátele a teror se stal skutečným obsahem totalitních režimů. Zavedením pojmu objektivní nepřítel ve všech udržoval neustálý pocit strachu v Německu i v SSSR. Obviňování a vraždění nikdy nekončilo. Po odstranění prvních viditelných nepřátel, v Německu Židů a v Rusku kulaků, bylo nemožné opět objevit nové objektivní nepřátele podle nových okolností. Například nacisté, aby mohli likvidovat Židy, museli odstranit Poláky.¹⁸¹ S touto proměnou objektivního nepřítel bylo spojeno postavení tajné policie v totalitním státě. Totalitní policie byla zcela podřízena roli vůdce, pouze on mohl rozhodovat, kdo bude příštím potencionálním nepřitelem, a on také mohl vyčleňovat z tajné policie kádry určené k likvidaci.¹⁸² V Rusku byla tajná policie vytvořena ještě před nástupem Stalina k moci. Po říjnové revoluci Lenin s Trockým položili základy policejního státu vybudovaného na zavražďování, ponižování, pronásledování a zabíjení elity národa,¹⁸³ neboť totalitní režim mohl vzniknout teprve po zničení nepřátel socialismu a všech nepřátel lidu. Tito skrytí nepřátelé neměli viditelné charakteristické rysy, nepatřili do jasně vymezeného společenství, proto byly represivní orgány v komunistickém režimu početnější než v nacismu. Gestapu stačilo asi tisíc policistů oproti pěti stům tisícům v NKVD. Komunistický režim neskrýval své zločiny, jako to dělal nacismus, naopak je rozhlašoval a vyzýval obyvatelstvo, aby se

¹⁷⁹ KERSHAW, Ian, *'Working Towards the Führer'. Reflections on the Nature of the Hitler Dictatorship.* In: Contemporary European history 2, 1993, 2, s. 103.

¹⁸⁰ BULLOCK, s. 401; CASSINELLI, C. W., *Totalitarianism, Ideology, and Propaganda.* In: The Journal of Politics 22, 1960, 1, s. 68.

¹⁸¹ ARENDOVÁ, Hannah, *Původ totalitarismu I–III,* Praha 2013, s. 572–575.

¹⁸² Tamtéž, s. 576.

¹⁸³ KATAMIDZE, Viacheslav Ivanovich, *Věrní soudruzi, nelítostní kati,* Praha 2008, s. 55.

jich účastnili a souhlasili s nimi. Dějiny těchto dvou totalit lze popsat jako ustavičný hon za všeobecnou kontrolou.¹⁸⁴

V obou totalitních režimech se stal hned zpočátku každý občan tak trochu vězněm a dozorcem, obětí i katem a výsledkem byl poddajný zbabělý člověk. Díky všudypřítomnému režimu nebyl nikde prostor k vlastnímu životu. Lidé neměli zkušenosti s totalitním útlakem a nevěděli, jak se ubránit neviditelnému násilníkovi, a proto mizela odvaha a začal panovat strach.¹⁸⁵ Oba systémy plánovaly vytvořit nový režim a nového člověka získat jakýmkoliv prostředky, což se neobešlo bez krveprolití.¹⁸⁶

Revoluční hnutí v obou zemích muselo nejdříve zrušit dřívější režimy a potom legitimizovat nastolenou formu vlády. Hitler ji prezentoval v osobních termínech *Führera* a jako poslání árijské rasy proti rasové nečistotě a evropské civilizace proti bolševismu. Stalin naproti tomu zdůrazňoval stranu a revoluci, se kterými se identifikoval a vyzýval na obranu proti vnějšímu a vnitřnímu nepříteli.¹⁸⁷ Totalitní režim v Rusku (resp. SSSR) nebyl ničím novým, změnila se jen forma vlády, systém zůstal stejný.

Politický absolutismus nebyl neodmyslitelnou součástí života, ale produktem historických okolností a budování moskevsko-ruského státu. Zásadním faktorem bylo, že Rusové dlouho podléhali tatarské nadvládě, která zanechala stopy na ruských politických postojích a na ruském polickém chování, zdůrazňujícím pánovitost vládce a podřízenost podřízených. Nejen chánové ale také moskevská knížata na sebe pohlíželi jako na samovládce. Nejkrutějším vládcem byl Ivan Hrozný, car obdivovaný Stalinem, který vytvořil předchůdkyni policie *opričninu*, privilegovaný stav, který měl určovat, kdo bude či nebude v nemilosti. Prvními čistkami se s její pomocí zbavil bojarů.¹⁸⁸ Také v době Petra Velikého existoval rozsáhlý policejní dohled nad společností. Přestože v době jeho vlády byla provedena řada reforem v hospodářství i ve vzdělávání, které mohly vést k přeměně společnosti, byrokratická centralistická vláda byla pevně zakořeněná, její represivní moc příliš mohutná a odpor nejnižších vrstev velmi houževnatý, a proto nemohlo dojít ke změnám pokojnou cestou. V únoru 1905 byla revoluce ještě odražena, teprve první světová válka a její dopad na obyvatelstvo vyvolal

¹⁸⁴ VEBER, *Stalin a stalinismus*, s. 39.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 41.

¹⁸⁶ BESANCON, Alan, *Nemoc století. Komunismus, nacismus a holocaust*, Praha 2000, s. 34.

¹⁸⁷ BULLOCK, s. 401.

¹⁸⁸ TUCKER 2008, s. 20–21; BEZYMINSKIJ, Lev Aleksandrovič, *Hitler i Stalin před schvatkoj*, Moskva 2000, s. 32.

takovou vlnu nespokojenosti, že byla v únoru 1917 nastolena prozatímní vláda, car sesazen a následná Říjnová revoluce vedla k vítězství Leninovy strany.¹⁸⁹

S jeho nástupem k moci bylo třeba vytvořit novou tajnou policii, která by likvidovala kontrarevoluční činnost. Čeka byla založena 4. prosince 1917 v revolučním Petrohradu. Když se v březnu 1918 bolševici přesunuli do Moskvy, neměl šéf tajné policie Čeky polský komunista Felix E. Dzerdžinskij k dispozici více než 120 mužů, ale do konce roku 1921 se rozrostla na 143 000 osob. Formálně byla podřízená NKVD, ale vyvinula se v nezávislé působící instituci.¹⁹⁰ Nové uspořádání politických poměrů vedlo k reorganizaci tajné služby. Čeku nahradila Hlavní politická správa (*Glavnoje političeskoje upravlenije*) neboli GPU v rámci lidového komisariátu vnitra. Šlo ale pouze o demonstraci, že už není třeba tajné služby, ale v podstatě byly obě organizace shodné. V čele GPU stanul opět Felix Dzerdžinskij.¹⁹¹ Po vzniku Sovětského svazu bylo GPU přejmenováno na OGPU. Rok na to se všeruská tajná služba OGPU oddělila od lidového komisariátu vnitra. Stalin od roku 1922 přímo řídil a kontroloval sekretariát ústředního výboru i OGPU, ačkoliv bylo formálně podřízeno radě lidových komisařů.¹⁹² Nezávislou OGPU tvořili dobře vycvičení důstojníci, kteří budili strach u místního obyvatelstva. Měli také detašované útvary ve všech oblastech Ruska. Jejich velitelé i vojáci měli lepší ubytování a stravu než ostatní mužstvo. Budování policejního státu jedné strany, které zahájili Lenin a Trocký, pokračovalo celá dvacátá léta.¹⁹³ Kromě OGPU systém totálního špehování zahrnoval také Jednotky zvláštního nasazení, které byly složené z komunistů a jejich sympatizantů.¹⁹⁴

V roce 1934 byl OGPU přejmenován na NKVD neboli Lidový komisariát vnitra, který tvořili vysoce postavení státní úředníci, kteří vyhledávali a likvidovali lidi, kteří byli nespokojeni s režimem a nesouhlasili s ním.¹⁹⁵ Zatýkání lidí neprobíhalo nahodile, podle způsobu práce místních policejních orgánů, které dostaly na každý měsíc či rok určený počet občanů, které mají zadržet. Do vězení a následně do *Gulagu* se tak mohl dostat kdokoliv. Dnes je známo, že 70 % velkých staveb socialismu realizovali vězni *Gulagu*.¹⁹⁶

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 23–24.

¹⁹⁰ VORÁČEK, Emil, *Vznik, vývoj a praxe moci násilí v Sovětském svazu 1917–1939. Základní problémy a historiografie*. In: ŠIMÁČEK, F. (ed.), *Slovanský přehled*, Praha 2003, s. 256.

¹⁹¹ KATAMIDZE, s. 32.

¹⁹² VORÁČEK, s. 251.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 35–37.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 52.

¹⁹⁶ VEBER, *Stalin a stalinismus*, s. 42–43.

V létě 1920 brzy po tom, co se Německá dělnická strana stala nacionálně socialistickou, začal Hitler organizovat skupinky drsných válečných veteránů do takzvaných ordnerských útvarů (*Ordnertuppe*) pod vedením Emilia Mauriceho, bývalého trestance. Zprvu vystupovaly jako gymnastické a sportovní oddělení NSDAP, z obavy aby proti nim nezakročila vláda. Nakonec byly oficiálně pojmenovány *Sturmabteilung* (úderné oddíly) SA.¹⁹⁷ Tato organizace měla zprvu zajišťovat pořádek na politických schůzích, které často přerůstaly v otevřené bitky s opozičními rváči. Hitler je chtěl využít jako pomocné ozbrojené síly vedle armády a policie.¹⁹⁸ SA byla po značných problémech přeorganizována na ozbrojenou skupinu několika set tisíc mužů, jejímž úkolem bylo ochraňovat nacistická shromáždění, rozbít shromáždění ostatních a terorizovat ty, co nesouhlasili s Hitlerem. Někteří členové SA doufali, že až se Hitler dostane k moci, SA nahradí *Reichswehr*. Avšak SA se nikdy nestala ničím víc než gangem rváčů.¹⁹⁹ Do roku 1930 se z oddílů zabijáků vyvinula armáda.²⁰⁰ Pro všechny mladé příznivce, kteří vzhledem k nízkému věku nemohli vstoupit do SA byl založen Nacionálně socialistický studentský spolek a Nacionálně socialistický žákovský spolek.²⁰¹ V březnu 1922 zřídila strana Svaz mládeže při Nacionálně socialistické německé dělnické straně.²⁰²

Aby měl Hitler po ruce spolehlivější skupinu, vytvořil SS neboli *Schutztaffel*, jehož členové skládali zvláštní přísahu přímo Hitlerovi. SS nebyla zpočátku víc než Hitlerova stráž. V roce 1929 našel Hitler ideálního muže pro funkci velitele SS chovatele kuřat Heinricha Himmlera.²⁰³ Když Himmler organizaci převzal, měla pouze 200 členů.²⁰⁴ Oficiální úlohou SS bylo sloužit *Führerovi* jako jeho osobní stráž. SS mělo zabezpečovat Německo zevnitř právě tak, jako *Wermacht* zabezpečoval Německo zvenčí.²⁰⁵ Adolf Hitler svěřil SS do podřízenosti SA. Jednotky SA se hrozivě rozrůstaly, kdežto počet členů SS nesměl přesáhnout hranice 10 % početního stavu SA. Tak SA získalo plnou kontrolu SS, jejichž morálka upadala, neboť směli plnit jen ty nejpodřadnější úkoly. Teprve po nástupu Himmlera do vedení SS nastala změna. Himmlerův zájem o středověké legendy o teutonském rytířství v něm vyvolaly sklony

¹⁹⁷ SHIRER, s. 45.

¹⁹⁸ HEDIN, Sven Anders, *Německo a světový mír*, Brno 2014 s. 24.

¹⁹⁹ SHIRER, s. 313.

²⁰⁰ HOYT, Edwin Palmer, *Hitlerova váka*, Praha 2003, s. 37.

²⁰¹ BUTLER, Rupert, *Hitlerova mladá garda*, Praha 1997, s. 140.

²⁰² Tamtéž, s. 20.

²⁰³ SCHOENBAUM, David, *Hitler's Social Revolution*, New York 1980, s. 227.

²⁰⁴ SHIRER, s. 314.

²⁰⁵ WILLIAMSON, Gordon, *SS. Hitlerův nástroj teroru*, Praha 1996, s. 35.

k romantizovanému pojetí dějin německých ras. Jen muži té nejčistší krve byli přijímáni do elitních jednotek SS. Kdo se chtěl stát členem, musel prokázat rodokmen po tři generace nazpět. Také byla pravidla pro uzavírání manželství, příslušník SS si nemohl vzít ženu, která tento árijský původ nemohla doložit.²⁰⁶

Do roku 1929 se počet členů SS ztrojnásobil a v roce 1930 bylo vyňato z SA. S nárůstem členstva si Himmler mohl dovolit zahájit rozsáhlé čistky, kterými se zbavil převážně homosexuálů.²⁰⁷ SS, které bylo posedlé němečtím, našlo svůj ideál v nacionálním respektive kontrarevolučním politickém vojáctví. V SS viděl Himmler novodobé rytířstvo i novou šlechtu. Pro své vojáky zavedl všemožné odznaky, symboly a vyznamenání. Místem setkání SS se stal hrad *Wewelsburg* poblíž Paderbornu v Severním Porýní-Vestfálsku. Hlavním principem SS byla doktrína bezpodmínečné poslušnosti a dogma o rasovém obrazu nepřítel. Svůj elitní status chtěly SS zdůraznit také zavedením vlastního kodexu cti a zvláštních právních norem. Mimo jiné byl oživen také souboj.²⁰⁸

V dubnu 1942 byly vytvořeny nové jednotky *Waffen SS*, která byla odnoží oddílů SS. Velitelský sbor se skládal z příslušníků nacistické strany, odpovědných přímo Hitlerovi, nikoliv armádnímu vedení. Šlo o přísně výběrovou organizaci, která zahrnovala nejkvalitnější německou mládež, která proto nemohla být součástí *Wermachtu*.²⁰⁹

Stejně jako Stalin s NKVD v SSSR tak i Gestapo stálo nad zákonem. Gestapo bylo založené Göringem v Prusku, kde nahradilo oddělení IA staré politické policie. Původně sloužilo jen jako Göringův osobní nástroj teroru, který využíval k zatýkání a vraždám odpůrců režimu. Po jmenování Himmlera Göringovým nástupcem se začalo Gestapo rozrůstat a pod vedením nového šéfa Reinharda Heydricha získalo moc rozhodovat o životě a smrti každého Němce. *Die Geheime Staatspolizei* neboli Gestapo bylo hlavním orgánem Třetí říše.²¹⁰ Páteř Gestapa v počáteční fázi tvořili policisté z povolání, zkušení a kvalifikovaní úředníci, kteří přišli z politické policie či z kriminální nebo ochranné policie. Úspěchy Gestapa tkvěly do značné míry na velké ochotě obyvatelstva podpořit represe udavačstvím, významnější však byla ještě

²⁰⁶ Tamtéž, s. 22.

²⁰⁷ REICHEL, Peter, *Svůdný klam Třetí říše*, Praha 2004, s. 192.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 193.

²⁰⁹ SHIRER, s. 250.

²¹⁰ Tamtéž, s. 249; DAMS, Carsten, *Gestapo*, Praha 2010, s. 5.

spolupráce organizovaných složek a zařízení strany státu.²¹¹ Úkol spočíval ve sledování politických aktivit ohrožující stát a výsledky vyšetřování měly být shromažďovány a následně vyhodnoceny. Pojem „ohrožující stát“ zbavilo pole působnosti Gestapa hranic. Gestapo si tak mohlo samo určit protivníka.²¹² Od doby sjednocení Gestapa v rámci Říše vzrostla mnohotvárnost skupin zaměstnanců a stoupl tak vnitřní konkurenční tlak, který vedl k násilnému řešení služebních konfliktů a přetvoření policisty z povolání v gestapáka.²¹³

V roce 1935 musel pod nacistickým nátlakem Nejvyšší soud rozhodnout, že jednání Gestapa nesmí být přezkoumáváno justičními orgány. Gestapo tak stálo nad zákonem a soudy nesměly zasahovat do jeho činnosti. Nezákonné zatýkání a zavírání obětí do koncentračních táborů bylo zlegalizováno zavedením takzvané *Schutzhaft* neboli „ochranné vazby“.²¹⁴ „Ochranná vazba“ byla jedním z významných nástrojů Gestapa. Vykonávána byla v koncentračních táborech. Neexistoval proti tomu žádný opravný prostředek.²¹⁵ Gestapo se zbavilo všech soudních či administrativních povinností skládat účty ze své činnosti. Získalo možnost vytvářet si vlastní represivní zákony a využívat ve svůj prospěch i nahodile získané informace. Vyřadilo všechny základní principy právního státu. Stejně jako NKVD využívalo brutální výslechové metody a mučení.²¹⁶

²¹¹ Tamtéž, s. 7.

²¹² Tamtéž, s. 17.

²¹³ Tamtéž, s. 62.

²¹⁴ SHIRER, s. 249.

²¹⁵ DAMS, s. 65–66.

²¹⁶ Tamtéž, s. 66.

10 Kultura za obou diktatur

Oficiální umění Třetí říše bylo v mnoha ohledech podobné kultuře Sovětského svazu. Umění mělo být heroické a romantické tak jako socialistický realismus. Hitler a Stalin nenáviděli experimentování v kultuře. Tam, kde Hitler vinil kulturní bolševismus, tam Stalin útočil na formalismus a buržoazní individualismus.²¹⁷ Pro Hitlera se umění pojilo s lidem a bylo na něm závislé. Prosazoval názor, že skutečným uměním je pouze takové umění, které je srozumitelné prostému člověku. Také jeho přístup ke kultuře byl přímější než Stalinův. Pro Hitlera představovalo umění vyjádření rasového zdraví a věčné rasové hodnoty. Od roku 1933 vznikají takzvané „Führerovy principy“ založené na vůdcových názorech na umění, ovlivněné jeho osobním vkusem a politickými předsudky.

V sochařství prosazoval krásu řeckých soch, jejichž anatomii považoval za opravdovou a vědecky ověřitelnou stavbu těla.²¹⁸ Nacistická ideologie umění nijak neskrývala politický účel soch ve Třetí říši: „*Přiměřeným místem pro obraz je stěna pokoje, kdežto pro sochu náměstí. V pokoji bydlí jednatel, náměstí obývá masa. [...] Pokud má tato masa ideály, chce jejich zviditelnění a potřebuje sochu na náměstí jako symbol své jednoty. Plastika pak tyto ideály vyzařuje do prostoru, a může tak mnoho lidí ovládnout. Takto působí v době, která neusiluje o obrazy, nýbrž o vzory, jimiž chce člověka formovat a zvěstovat mu ideály.*“²¹⁹

Sochařství po roce 1933 prodělalo kvantitativní rozmach, nebylo však poctou krásy a důstojnosti vyššího lidství, jak ho označil hned na počátku své vlády Hitler. Plastika ve Třetí říši měla z hlediska politického významu tři symbolické funkce: estetizace těla předně prezentovala tělesné formy tak, aby režimu posloužily jako názorné nástroje ospravedlňující požadavek bezpodmínečné branné vůle a připravenosti k boji. Za druhé klasicistně přetvořený, mladistvě-rasistický ideál krásy vytěsňující vše nehezské. A nakonec byly sochy určeny pro věčnost, měly se stát výrazem nepomíjivých hodnot a věčného mocenského řádu. Na to upozornil i sám Hitler: „*I když národ vyhasne a lidé mlčí, budou mluvit kameny.*“²²⁰

V hodnocení významu jednotlivých druhů umění určoval Hitler priority. Byl posedlý architekturou, pro kterou přejímal vzory z řecko-římského světa. Hitlera přímo

²¹⁷ BULLOCK, s. 398.

²¹⁸ OVERY, s. 305.

²¹⁹ REICHEL, s. 304–305.

²²⁰ Tamtéž, s. 308–309.

fascinovala monumentalita, okázalost a účinek staveb reprezentujících moc a velikost. Budovy měly podle Hitlera hlavně reprezentovat. Jeho architektonický vkus byl tradiční, antimoderní, pevně zasazený v neoklasicismu a realismu devatenáctého století.²²¹ Hitler se nejvíce realizoval v architektuře. Dokonce sám stavby navrhoval. Tvořil velkoplošné modely budov, kterými chtěl zastínit stavby jako Státní operu ve Vídni a v Paříži nebo Justiční palác v Bruselu. Chtěl vystavět nové centrum Berlína na ploše 560 000 metrů čtverečních.²²² Také Stalin v tomto ohledu nechtěl zůstat pozadu. K Leninově počtě chtěl nechat vystavět monumentální stavbu sjezdového paláce v Moskvě. Měl také utkvělou myšlenku o přestavbě svého hlavního města. Roku 1934 založil Ruskou akademii architektury, jejíž architekti měli tento záměr realizovat. Palác sovětů měl být největší stavbou světa. Na jejím vrcholu měla stát třicetimetrová socha Lenina. Oběma megalomanským stavbám zabránil ve vzniku začátek světové války. Stalin se nepovažoval za uměleckého genia, ale stejně jako Hitler využíval architekturu jako instrument v boji o moc.²²³

Zatímco o architekturu jevil Hitler velký zájem, literatuře, oproti Stalinovi, který vyjadřoval obdiv dílům Gogola, Gorkého, Tolstého a Dostojevského, nepřikládal velký význam. Hitlerův nezáměr o četbu hodnotil i Albert Speer: „*Hitler chápal všechno jako instrument [...] a literatura se pro jeho mocenskopolitické účely hodila nejméně. Už to, že je vždy vnímána pouze jednotlivci, jej muselo činit nedůvěřivým; její působení je nevypočitatelné. Všechno bylo možné řídit pomocí režijního umění, ale osamělého čtenáře v jeho čtyřech stěnách nikoli. Krom toho bylo pro něj umění vždycky spojeno s uhranutím, s efektem úderu blesku, miloval ohromující účinek - literatura neohromovala.*“²²⁴

V obou režimech byl prosazován optimistický a nekomplikovaný pohled na realitu. V praxi se stalo umění spíše idealistické a romantické. Jakékoliv negativní emoce promítnuté do umění byly eliminovány, proto je téměř nemožné nalézt zobrazení nepřítele revoluce či rasy. V obou diktaturách to znamenalo omezování kulturních obzorů a podporu monotónního uměleckého a literárního žánru. Před nástupem obou diktátorů zažívaly obě země rozkvět kulturního sebevyjádření. Napětí mezi svobodným uměleckým vyjadřováním a politickým usměrňováním se v Německu a Sovětském svazu projevilo již ve dvacátých letech.

²²¹ KERSHAW, s. 63.

²²² BULLOCK, s. 376.

²²³ Tamtéž, s. 377.

²²⁴ REICHEL, s. 271.

Stalin potřeboval dobýt společnost, která bude poslouchat na slovo. Mimo jiné oblasti života si Stalin musel podrobit vědu, umění a literaturu. V dubnu 1932 nařídil přijetí usnesení O přestavbě literárně-uměleckých organizací. Jednalo se o zřízení centrálně ovládaných takzvaných tvůrčích svazů. Těm byla následně předepsána metoda socialistického realismu. Svazy tak musely sloužit straně, podřídit se komunistické ideologii, dále lidovost a představení skutečnosti v jejím revolučním rozvoji. To znamenalo popisovat společnost v ideálním stavu nikoliv skutečnost, což mělo za následek, že se během několika let umění a literatura staly nástrojem komunistické propagandy a byly zcela podřízené politice. Umění mělo být nenáročné, jednoduché a srozumitelné, také mělo šířit komunistickou ideologii a glorifikovat budoucnost socialismu a Stalinovu genialitu.²²⁵

Sovětský svaz jasně definoval, co je přijatelné jako revoluční kultura. V porevolučních letech získalo lidové hnutí *Proletkult* na tisíc dělníků, kteří se měli vyškolit na revoluční spisovatele a umělce, potlačit buržoazní umělce a odstranit hranici mezi velkým uměním a lidovou kulturou. Pod dohled státu se dostaly různé formy modernismu označené za formu buržoazní úchylky.²²⁶

Se začátkem kolektivizace a pětiletého plánu roku 1928 započal přímější dohled nad uměním, aby se vymanilo z napodobování buržoazní kultury. V prosinci téhož roku vydal ústřední výbor rezoluci o „literatuře pro masového čtenáře“, která všem nakladatelstvím nařizovala vydávání knih především komunistických autorů zabývajících se hospodářskou mobilizací a ukončila produkci literatury obsahující buržoazní vlivy a dekadenci. Proletarizaci kultury zaštiťovaly dvě organizace, RAPP, Ruská asociace proletářských spisovatelů, a RAPM neboli Ruská asociace proletářských hudebníků, jejichž cílem byla podpora umění důležitého pro pokrok hospodářské a společenské přeměny, naopak dosavadní umění hodlaly naprosto potlačit. Umění přestalo být produktem vlastních tvůrčích podnětů a začalo reagovat na společenskou objednávku. Sociální původ se stal problémem pro každého spisovatele nebo hudebníka, který nepatřil do pracující třídy. Kulturní modernismus rychle vymizel. Do ustavení ortodoxie socialistického realismu v roce 1932 byly četné proudy kulturního experimentu dvacátých let před úplným vymizením.²²⁷

²²⁵ VEBER 2003, s. 66.

²²⁶ OVERY, s. 305.

²²⁷ Tamtéž, s. 306.

V Německu sahal nesoulad mezi modernitou a konvencí před rok 1933. Představoval rozšíření obavy veřejnosti, že moderní kultura určitým způsobem představuje ochromený poválečný stav a morální krach Německa. Hitler stejně jako ostatní Němci spatřoval v umělecké revoluci důkazy rasové degenerace a cizí podvracení. Nacionálněsocialistická kulturní politika charakteristickým způsobem odrážela předsudky a pruderii velkého počtu Němců. V květnu 1928 založil Alfred Rosenberg, ideolog strany, Bojový svaz pro německou kulturu (*Kampfbund für deutsche Kultur*) na obranu německé podstaty proti kulturní dekadenci. Od roku 1933 se začaly předsudky rozvíjet bez omezení. Veškerá moderní kultura - impresionismus, futurismus, kubismus, dadaismus, byla podezřelá jako lidu nepřátelská. Pro jakékoliv umění, které neodpovídalo režimním standardům, se vžilo označení „kulturní bolševismus“. Aby Říše poukázala na zvrácenost moderního umění, pořádala takzvané Výstavy „zvrhlého umění“. První taková výstava se konala v roce 1933 v Karlsruhe a byla nazvána „Vládní umění 1919–1933“, aby vyzdvihla sepětí moderního umění se ztroskotaným republikánstvím.²²⁸ Malé výstavy „uměleckých hrůz“ se konaly po celém Německu. V roce 1937 byla režimem uspořádaná Výstava „zvrhlého umění“ v Mnichově spolu s přehlídkou německého umění, kterou navštívily dva miliony Němců.²²⁹ Výstava posloužila k odstranění zbývajících děl umělecké moderny z veřejných institucí.²³⁰ Vystavené obrazy byly doplněny kresbami duševně nemocných z psychiatrických léčeben, které měly podtrhnout, že byla avantgarda skutečně „vyšinutá“. Každé dílo bylo také opatřeno štítkem, na němž bylo výrazným písmem napsáno „Zaplaceno z daní německých pracujících“.

Hitler na těchto výstavách jako státní mecenáš nakupoval soudobé nacionálněsocialistické umění, aby vyjádřil podporu těmto malířům a povzbudil je k nové tvorbě. Neznamenal to ovšem, že by si jich obzvlášť cenil. Nakoupenými obrazy nechával zdobit kanceláře svých úředníků, on sám se obklopoval obrazy z devatenáctého století či ze starších období. V jeho sídle v Berghofu visely obrazy od Bordoneho, Tiziana, Paniniho, Spitzwega či Feuerbacha. *Führerova* slabost pro německé malířství devatenáctého století také vedla k vydání takzvaného Zvláštního nařízení Linz, které sám inicioval, a za nímž se skrýval plán na organizovanou loupež evropského umění. Tyto loupeže realizoval Rosenbergův zásahový štáb, Göringovy a

²²⁸ Tamtéž, s. 306–307.

²²⁹ EVANS, s. 151.

²³⁰ OVERY, s. 306–307.

Ribbentropovi důstojníci pro ochranu umění a později také SS. Hitler pro lineckou galerii naplánoval dvě hlavní kategorie: staré umění až do konce 18. století a německé romantiky a neoklasicisty.²³¹ Dále během druhé světové války nashromáždil díky konfiskacím a nuceným prodejům z celé Evropy sbírku, která zahrnovala deset tisíc obrazů.²³²

Oba státníci velmi rádi sledovali v soukromí filmy. Stalin si spolu se přáteli pouštěl filmy historické, zatímco Hitler měl raději filmy lehčího rázu.²³³ Nacistická strana se zaměřila i na film.²³⁴ S ohledem na mobilizování a disciplinování mas měl film rozsáhlý výchovný úkol, podle Goebbelse byl film národně výchovným prostředkem. Z celkové nabídky 1100 celovečerních filmů natočených za nacistického režimu zaujímaly zábavné, domněle nepolitické filmy s téměř 50 % zdaleka největší podíl. Podle hesla „těžké časy, lehké filmy“ se Říše snažila vyjít vstříc především přáním publika. Na plátně v kinosále se měl promítat opravdový život, lidské osudy a příběhy. K uskutečnění tohoto záměru měla německá kinematografie k dispozici rozsáhlé hospodářské zdroje, které měly vést ke vzniku politicky přijatelným výsledkům, podléhaly doзору různých institucí nacionálněsocialistické filmové kontroly. Goebbels spolu se svými pracovníky nedohlíželi pouze na filmovou produkci a její plánování, ale měli také vliv na všechny filmové tvůrčí pracovníky, povinně sdružené v Říšské filmové komoře.²³⁵ Nacistická strana také vydala katalog pod názvem *Film-Kunst, Film-Kohn, Film-Korruption*²³⁶, který měl dokázat, že expresionistický a experimentální film je židovský vynález.²³⁷

Utlačování umělecké moderny a experimentu bylo možné v obou systémech zřízením institucí pro dozor nad veškerou uměleckou tvorbou. Organizace kultury v Německu byla velmi centralizovaná. Během podzimu 1933 byly zlikvidovány téměř všechny kulturní spolky a jejich činnosti přešly na nově zřízenou Říšskou kulturní komoru, která byla strukturována do sedmi odvětví podle uměleckého oboru. Každý Němec, který tvořil v některé z těchto sedmi oblastí, musel být členem odpovídající říšské komory.²³⁸ Jejím cílem byla koordinace veškeré národní kulturní produkce. Pro kulturní život nového Německa bylo třeba určit politicky přijatelný kulturní obsah a

²³¹ REICHEL, s. 301.

²³² BULLOCK, s. 375–376.

²³³ Tamtéž, s. 366.

²³⁴ OVERY, s. 307–308.

²³⁵ REICHEL, s. 155–159.

²³⁶ Filmové umění, film Kohn, filmová korupčnost.

²³⁷ OVERY, s. 307–308.

²³⁸ HEDIN, s. 327.

podpořit umělce vhodné pro režim. Zároveň byl cenzurou, izolací a terorem potlačen jakýkoliv pokus novým kulturním normám vzdorovat. I přes rozsáhlý dozor nad uměním ale nebyla zničena veškerá umělecká inspirace. Větší část umělců v Německu dál tvořila v rámci vymezených parametrů formy a obsahu.²³⁹

V Sovětském svazu byly založeny organizace pro každé odvětví umělecké tvorby. V roce 1930 se režim zaměřil na obor kinematografie. Dřívější státní filmový svaz *Sovkino* byl nahrazen Všesvazovým sovětským filmovým trustem, který měl na starost produkci všech sovětských filmů a prověřoval politickou nezávadnost každého scénáře.

V oboru literatury také došlo ke změnám, na základě usnesení ústředního výboru byly zrušeny organizace RAPR a RAPM a nahradil je Svaz sovětských spisovatelů. Z dalších uměleckých spolků byl vytvořen Svaz sovětských umělců se sídlem v Moskvě, dále následoval Svaz sovětských skladatelů, Svaz sovětských architektů a Svaz sovětských novinářů. Každý umělecký obor se musel řídit oficiálními směrnicemi. Na začátku roku 1936 byl ústředním výborem ustanoven Všesvazový výbor pro umění, jehož pravomoci spočívaly v kontrole a řízení politických a uměleckých jednání jednotlivých svazů.²⁴⁰ Sovětské kulturní svazy skýtaly různé příležitosti umělcům, kteří se režimu přizpůsobili, k vzájemnému setkávání, stipendia, výjezd do zahraničí a některým i perspektivu slávy. To dokládá i článek z *Mladé fronty*: „*At' hovoříte s kterýmkoliv mladým členem sovětské delegace, která přijela na Mezinárodní hudební festival Pražského jara, vždycky je jedno společné cestě talentovaných umělců: pomoc komunistické strany, významná objevitelská a výchovná práce pionýrské a komsomolské organizace. Zdravý, uvědomělý je růst sovětských mladých umělců. Tanečník Askold Makarov, laureát Stalinovy ceny, vyprávěl, jak dvakrát týdně dochází do marx-leninského institutu, aby absolvoval dvouroční kurs, aby studoval vědu všech věd v seminářích a skládal zkoušky: 'Zvyšování ideově politické úrovně mi velmi pomáhá v mé umělecké práci'. Hovoří o skvělých podmínkách sovětských mladých umělců.*“²⁴¹ Ti, co se s režimem nehodlali smířit, končili ve vězeních nebo na popravištích.²⁴²

Stalin se zasadil o rehabilitaci klasiků v hudbě i v malířství. „Renesance“ se dočkali ruští skladatelé devatenáctého století: Čajkovskij, Rimskij-Korsakov, Glinka a Borodin či Beethoven, Brahms a Schubert. Milionových nákladů se dočkala díla

²³⁹ OVERY, s. 309.

²⁴⁰ Tamtéž.

²⁴¹ *Mladá fronta*, 1. 6. 1951.

²⁴² VEBER 2003, s. 66.

ruských klasiků (Tolstého, Puškina, Čechova), mimo Dostojevského, který byl pro složitost svých děl zamítnut. Od třicátých let docházelo v literárních dílech k zavedení stále stejné zápletky obsahující mladého proletářského hrdinu, úskočného buržoazního odborníka a zdánlivě nepřekonatelné výzvy výrobních úkolů. Stalin coby neoficiální vrchní cenzor Sovětského svazu také inicioval rozhodnutí, že knihy mají být zbaveny vulgarismů. Autoři byli také vyzváni ke čtení Stalinových projevů pro čistotu jejich jazyka.²⁴³

I v Německu se umění stalo směsicí starého a nového. Klasici německé literatury byli povoleni, jestliže se nejednalo o autory židovského původu či zjevně neněmecké, moderní literatura byla tolerována, pokud vyhovovala standardním námětům nacionalistického realismu. Na rozdíl od Sovětského svazu bylo v Německu nemožné zavést striktní kánon a přijatelná kultura byla postupem času definována vylučováním z rasových důvodů nebo na základě „Führerových principů“.²⁴⁴ Cenzura v Německu neusilovala o předělávání kulturní tvorby. Ukončení svobody projevu bylo výsledkem fyzického a psychického nátlaku na umělce, spisovatele, režiséry a vydavatele, kteří mohli být hrozbou pro hodnoty oficiální kultury. Řada umělců byla vyloučena v čistkách. Ve Třetí říši v roce 1933 byli prvními čistkami odstraněni představitelé německo-židovské a protistranické umělecké inteligence. Časem byli židovští umělci, kteří setrvali v Německu nebo byli zajati v okupované Evropě po roce 1939, zataženi do genocidy.²⁴⁵

²⁴³ OVERY, s. 310.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 313.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 316–318.

11 Rasová nesnášlivost

Definice národa, rasy a státu byla ústřední otázkou obou diktatur. Národní a rasové problémy zrodily velkou část násilí a společenské perzekuce v obou režimech. Obě diktatury vznikly ve státech, kde byla národní identita nejasná.

V bolševickém Rusku byla považována za výplod buržoazního stádia určeného k zániku, přesto režim poskytl všem národům dočasně nárok na sebeurčení. V době občanské války šlo o nutnost, ale po upevnění moci neměly tyto národy žádné právo na samostatný politický vývoj.²⁴⁶ Ústava z roku 1924 dala mnohonárodnostnímu státu formální obrysy. Mimo čtyř států (Ukrajina, Bělorusko, Ruská federace a Kavkazská federální republika) vznikly také autonomní republiky. Všechny tyto země měly být spojeny jednou myšlenkou socialistického internacionalismu, neboť dle Stalina národy vznikaly historicky ne biologicky. Stalin si byl vědom, že Sovětský svaz nikdy žádným národem nebyl. Byl stejně jako carská monarchie státem s mnoha národnostmi uvnitř svých hranic.

Také německá národní identita byla velmi složitá. Většina Němců nikdy nerespektovala republikánský stát. Ve dvacátých letech nepřevládala v nacionalistických kruzích geografický ani konstituční názor. *Volk* byl definován jako jedinečná a výjimečná komunita zahrnující všechny Němce uvnitř i vně státu.²⁴⁷ Pro Hitlera byl národ posvátností. Stát se dle Hitlera měl překrývat s národem a rasou. Neněmci nebyli schopni stát se příslušníky germánského státu.²⁴⁸

Naproti tomu Stalin respektoval národnostní menšiny ale pouze tehdy, pokud respektovali jeho politický záměr budování socialistického státu v jedné zemi. Na zasedání KSSS roku 1937 byli příslušníci národnostních menšin označeni za ty, kteří odmítli následovat Stalina a mají být zlikvidováni. V období Velkého teroru 1937–1938 bylo jen kvůli etnickým čistkám zastřeleno čtvrt milionu obyvatel Sovětského svazu. Stalin tak v mnohém „předběhl“ Hitlera, především v masovém vraždění.²⁴⁹ Hlavním rysem tohoto Stalinova jednání byl antinacionalismus. Ten měl ve třicátých a čtyřicátých letech za následek deportaci více než dvou milionů Nerusů do táborů a speciálních kolonií *Gulagu*.²⁵⁰ *Gulag* byl akronym názvu *Glavnoje upravlenije lagerej* neboli Hlavní správa nápravně pracovních táborů. Slovo *Gulag* se stalo synonymem

²⁴⁶ OVERY, s. 452.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 454–455.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 456–459.

²⁴⁹ SNYDER, s. 107.

²⁵⁰ OVERY, s. 463.

trestaneckých táborů Sovětského svazu, kam byli odvezeni lidé s nepříjemnou minulostí, kritici režimu a obecně každý, kdo se pro Stalina stal podezřelým. *Gulagy* na svém vrcholu zahrnovaly 476 celků. Zvláštní osady vytvářely základy Stalinova *Gulagu*. Soustřeďovaly největší kontingent vězňů v Sovětském svazu v polovině třicátých let 20. století. V roce 1933 bylo v těchto osadách 1 317 000 vězňů převážně kulaků. Od roku 1935 docházelo k rehabilitacím vězňů, kteří ale ve svých oblastech museli zůstat až do roku 1954 (rok po Stalinově smrti). Zcela očištěni byli však až v letech 1990–1991 zvláštními dekrety Nejvyššího sovětu a potom Jelcinova vláda zprostita kulaky jejich údajné viny.²⁵¹

Nová Stalinova ústava položila základy krajního centralismu a odebrala svazovým republikám právo na vlastní civilní a trestní zákoník. Když byly v témže roce Ukrajina a Bělorusko obviněno ze spiknutí a snahy o odtržení od Sovětského svazu, začali být prováděny v obou republikách rozsáhlé čistky.²⁵² Byly vražděny nejen místní elity, ale i podstatná část vzdělanců a umělců. Teror propukl na Ukrajině, kde za obět padlo celé ukrajinské politbyro. V Bělorusku byli odstraněni tajemníci výboru, vlády i četní příslušníci inteligence. Zatčení Bělorusové byli nejdříve posláni do pracovních táborů a nakonec zastřeleni. Rozsáhlá čistka proběhla také v Gruzii, kde se se zajatci zacházelo obzvláště surově.²⁵³ V Bělorusku a Ukrajině proběhly též rozsáhlé čistky proti Polákům, kteří byli obviněni ze špionáže ve prospěch Polska. Na Ukrajině, kde žilo téměř 70 % Poláků žijících v Sovětském svazu, bylo uvězněno 55 928 osob a z toho 47 327 osob zastřeleno. Příslušníci NKVD zde působili jako popravčí čety.²⁵⁴ Polská operace nebyla tak rozsáhlá jako operace proti kulakům, ale stála více obětí. Celkem bylo na 800 tisíc Nerusů zastřeleno či deportováno do Střední Asie nebo posláno do táborů.²⁵⁵ S příchodem války antinacionalismus dosáhl v sovětském Rusku vrcholu. V letech 1940–1948 byly více než tři miliony Nerusů vyhnáno ze svých domovů a posláno do vnitrozemí. Sověti vytvořili seznam čtrnácti kategorií lidí, kteří měli být roztříděni, prověřeni, odděleni a zlikvidováni. Také po obsazení Polska Sovětským svazem proběhly tři vlny deportací, kde počet deportovaných byl mezi 760 000 až 1,25 milionů výše. Celé rodiny byly odeslány do vnitrozemí SSSR, muži byli posláni do

²⁵¹ VIOLOVÁ, s. 29–39.

²⁵² TUCKER 2008, s. 535.

²⁵³ Tamtéž.

²⁵⁴ SNYDER, s. 120.

²⁵⁵ OVERY, s. 464.

Gulagu.²⁵⁶ V roce 1949 měly tyto kolonie 2,3 milionu obyvatel a během prvních pěti let 219 tisíc zemřelo.²⁵⁷

Po obsazení západního Polska Německem byla vytipována pouhá tři procenta občanů, která odpovídala Himmlerovým rasově čistým Němcům, a zbytek obyvatel měl být podle Hitlera zlikvidován. Jako první se chtěl zbavit elity národa, aby se Polsko nikdy nemohlo obrodit. V roce 1940 bylo zavražděno šest tisíc polských intelektuálů. V průběhu války bylo zabito 45 % všech lékařů, 57 % právníků a 40 % profesorů.²⁵⁸ Počinání Němců na západě Polska bylo obdobné jako chování Sovětů na východě Polska. Sověti zavraždili ve stejné době trojnásobek až čtyřnásobek lidí. Mnozí Židé, kteří přešli před Němci, se po zkušenostech se Sověty, vrátili zpět na území obsazené Německem.²⁵⁹

11. 1 Antisemitismus jako nástroj moci

Židé dosáhli v devatenáctém století uznání svých náboženských práv, svobody, ale ne zvláštních občanských práv.²⁶⁰ Nelze opomenout, že Židé byli ve Vilémovském Německu na sklonku 19. století emancipovaní a zaznamenali značný sociální vzestup, především proto, že se přizpůsobili německým společenským normám. Jejich úspěchy však zároveň podněcovaly ve společnosti antisemitismus. Tento proces ale nastal nejen v Německu, ale také v ostatních evropských státech, například ve Francii. Také v zemích Rakouska-Uherska nebo v carském Rusku, kde krvavé pogromy zvedly vystěhovaleckou vlnu Židů do střední a západní Evropy.²⁶¹

V Německu tvořil antisemitismus jádro nacionálněsocialistického „světového názoru“, k němuž patřilo mnohovrstevnaté, rasové učení v té nejhorší podobě. Nacistická ideologie směřovala ke ztotožnění zdravého a silného německého národa s „čistou árijskou rasou“ jako jejím nejlepším výtvozem. Toto tvrzení, které zneužívalo Darwinovo učení, přisuzovalo Němcům údajně právo od přírody na nadvládu a zničení všeho, co by jim mohlo škodit nebo je ohrožovat. Údajné „ozdravení“ světa od jeho neduhů se mělo dosáhnout útočnou, dobytelskou válkou.²⁶²

²⁵⁶ GELLATELY, s. 466.

²⁵⁷ OVERY, s. 466.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 475.

²⁵⁹ GELLATELY, s. 438.

²⁶⁰ BESANCON, s. 8.

²⁶¹ REUTH, Ralph Georg, *Hitlerova nenávisť k Židům*, Praha 2011, s. 10–11.

²⁶² KRYL, Miroslav, *Rasismus, antisemitismus, holocaust*, Brno 2011, s. 137.

V době, kdy se Hitler ujal vedení NSDAP, měl již v otázce vztahu k Židům zcela jasno, antisemitské paragrafy byly nedílnou součástí stranického programu. Hitler posunul antisemitismus zcela do středu jak svého osobního, tak i politického vývoje, když pokládal likvidaci Židů za ústřední motiv svého politického poslání.²⁶³ Mimo Hitlera bylo do pronásledování, perzekuce a hromadného vyhlazování zapojeno i vedení nacistické strany. Nacističtí zastánci antisemitismu hodlali jít do krajností, až k hromadné vraždě za druhé světové války. To vše probíhalo v souladu s doktrínou protizidovské nenávisti, která se v Německu od roku 1933 stala státním programem.²⁶⁴

Podle nacistického ideologa Alfreda Rosenberga měli zůstat příslušníky národa jen osoby německé národnosti a jiné národnosti měly být státního občanství zbaveny. Poté, co nacisté v první polovině roku 1933 převzali veškerou politickou moc v Německu, započali s uplatňováním základních bodů nacistické rasistické ideologie v běžném životě. Nacisté se drželi vize záchrany národa, která byla spojena s rasovou čistotou, odolností populace, zahrnující i vyloučení Židů z veřejného života.²⁶⁵

Hitler byl přesvědčen, „že čím větší je prostor, jež má národ k dispozici, tím větší je jeho přirozená ochrana; neboť vojenská rozhodnutí proti národu, tisícímu se na malé ploše, lze realizovat snáze, rychleji a tím i účinněji, než naopak proti teritoriálně velkému státu“.²⁶⁶ V přípravě plánů na „dobyetí životního prostoru“, tedy válku, muselo nacistické vedení brát ohledy na veřejné mínění a diskriminační a posléze genocidní tlak realizovat postupně. Rok 1933 představoval začátek dalekosáhlého, státem organizovaného procesu hromadné vraždy. Následné perzekuce ze strany nacistického režimu lze rozdělit do tří fází. První fáze trvala v rozmezí let 1933–1935. NSDAP realizovala spolu s jednotkami SA bojkot židovských obchodů. Takový bojkot měl různé formy. To dokládá i zpráva z listů Národní politiky z 1. dubna roku 1933: „V saském Annabergu přitáhly včera dopoledne před židovské obchody silné oddíly národně-socialistických úderníků a vtiskli každému návštěvníku, který z těchto obchodů odcházel, do obličeje razítko s nápisem: 'My zrádcové kupovali jsme u židů'“.²⁶⁷ Židům byl zamezen přístup k akademickým povoláním, byla omezena praxe lékařů a právníků. Během druhé fáze v letech 1935–1938 se Židé stali ve Třetí říši obyvateli druhé kategorie. Norimberské zákony přijaté 15. září 1935 pak vydělily židovské obyvatelstvo

²⁶³MÍŠKOVÁ, Alena, *Antisemitismus v Německu od konce 19. a první poloviny 20. století*. In: POJAR, Miloš (ed.), *Stín šoa nad Evropou*, Praha 2001, s. 25.

²⁶⁴KRYL, s. 141.

²⁶⁵KERSHAW, Ian, *Hitler, the Germans, and the Final Solution*, New Haven 2008, s. 101.

²⁶⁶HITLER, Adolf, *Mein Kampf*, Pohořelice 2000, s. 101.

²⁶⁷Národní politika, 1. 4. 1933.

ze společnosti. Židé se tak stali pouhými státními příslušníky bez říšského občanství. Poslední fázi představovala léta 1939/1941–1945 spjatá s vyvrcholením protizidovské genocidy.²⁶⁸

Hitler v Židech spatřoval „bacil“, který infikoval německou společnost.²⁶⁹ V Německu byl proto propagandou šířen obraz židovských obyvatel, který měl budit dojem, že Žid je nepřítel sám o sobě, svou podstatou. Cílená propaganda a veškerá státní politika byly předzvěstí deportací a koncentračních táborů a masového vyhlazování, které se změnilo v průmyslový způsob vraždění za použití otravných plynů.²⁷⁰

Rok 1938 znamenal otřes pro německé hospodářství způsobený velkými státními výdaji na zbrojení a přípravu války. Tento problém se nacisté rozhodli řešit konfiskacemi židovského majetku.²⁷¹ Násilná likvidace židovského vlastnictví podniků znamenala pro mnoho Židů ztrátu práce. Během léta a podzimu roku 1938 vyvrcholilo antisemitské násilí v noci z 9. na 10. listopadu v takzvané Křišťálové noci. V reakci na atentát, spáchaný na nižšího úředníka Ernsta von Ratha polským chlapcem H. Grynspanem, bylo zničeno přes tisíc synagog a o život přišlo 400 Židů.²⁷² Hermann Göring se ujal řešení škod, které vznikly během Křišťálové noci. Ty byly vyčísleny na 100 milionů říšských marek. Pojišťovny odmítly částku hradit, proto byla zavedena zvláštní daň v celkové výši jeden a čtvrt miliardy marek, které museli zaplatit Židé. Všechna následná opatření už jen dovršila vyhnání Židů z veřejného života a hospodářství. Ke konci ledna 1939 pak Heydrich obdržel pověření od Hitlera dovést řešení židovské otázky do konce. Heydrich se tak stal hlavní postavou v přípravě „konečného řešení“.²⁷³

Německá vyhlazovací válka začala už přepadením Polska 1. září roku 1939. Během zimy 1939/1940 byli brutálně vyháněni Poláci a Židé ze západních oblastí Polska, které byly přímo připojeny k Německu. Cílem byla likvidace polské inteligence, kulturní a ekonomický útisk a vysídlení polského obyvatelstva ze západu na východ. Polsko se nakonec stalo cílem židovských transportů z Německa, Rakouska, Protektorátu Čechy a Morava. V říjnu roku 1939 začaly deportace padesáti pěti tisíc

²⁶⁸ OVERY, s. 459.

²⁶⁹ FRITZ, Stephen G., *Reflections of Antecedents of the Holocaust*. In: *The History Teacher* 23, 1990, 2, s. 163.

²⁷⁰ KRYL, s. 141.

²⁷¹ Tamtéž, s. 146.

²⁷² REES, s. 63.

²⁷³ KRYL, s. 147.

Židů na polské území. Okupované Polsko bylo uvrženo do stálých represí, které v roce 1941 přerostly v soustavné vraždění židovského obyvatelstva.²⁷⁴

Přípravou na realizaci „konečného řešení“ ve Třetí říši bylo usmrcování dědičně nemocných lidí v programu zvaném Eutanázie. V rámci tohoto programu bylo zavražděno na pět tisíc osob. Stejným způsobem postupoval Hitler i u psychicky nemocných se závažnými diagnózami. Eutanázie se brzy stala také prostředkem masového vraždění Poláků a Židů.²⁷⁵ Dalším rozhodujícím krokem ke genocidě bylo nasazení vražedných operačních svazů a pohotovostních komand SS a policie při východním tažení. Záměry nacistické světovládné politiky souvisely s rasově hygienickými vražednými akcemi. Na jejich základě se měla změnit celá struktura obyvatelstva východní Evropy. V roce 1940 byl Hitler na vrcholu moci a zanedlouho se rozhodl pro splnění svého zahraničně politického a dobovačného cíle, válkou proti Sovětskému svazu. Současně s ní začala realizace rasistického záměru, hromadné vraždy evropských Židů. S vidinou na brzké vítězství ve východním tažení vznikly plány na deportaci milionů evropských Židů do nejsevernějších oblastí evropského Ruska.²⁷⁶

S budováním koncentračních a vyhlazovacích táborů se začalo na podzim roku 1941. Vyhlazení mělo být provedeno formou rychlého, doslova průmyslově realizovaného vraždění, které nemělo být finančně nákladné. Od té doby pojmy evakuace, přesídlení, přesun k pracovnímu nasazení znamenaly deportace na místa hromadného vyhlazení. Možnost nasazení práce schopných byla vždy druhořadá.²⁷⁷

Deportace evropských Židů na východ byla jedním z bodů konference ve Wannsee konané 20. ledna 1942. V této době již byli polští Židé zabíjeni plynem ve vyhlazovacím táboře v Chelmnu. Aby režim dokázal realizovat své plány likvidace milionů Židů odsouzených ke genocidě, vybudoval tábory-Osvětim, Belzec, Treblinka, Majdanek a Sobibor.²⁷⁸

Hnací silou v genocidě evropských Židů byl Hitler, který ji prosadil proti všem námitkám a pochybnostem. Nalezl k tomu dost pomahačů v nejvyšším vedení antisemitismem prostoupeného válečnického totalitního státu. Ti všichni si byli vědomi, že

²⁷⁴ Tamtéž, s. 151.

²⁷⁵ GELLATELY, s. 441–442.

²⁷⁶ KRYL, s. 161.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 164.

²⁷⁸ OVERY, s.484–498.

vyhlazení Židů je jedním z Hitlerových přání a že jeho naplněním lze dosáhnout větší moci a výhod.

Vraždění Židů bylo významným válečným cílem. Přestože nesloužilo k vítězství ve válce, stalo se jejím výrazným atributem. Této genocidě padlo za oběť šest milionů lidí, převážně neněmeckých Židů, kteří představovali třetinu světové židovské populace.²⁷⁹

V případě analýzy stalinského antisemitismu je třeba rozlišovat mezi státním a lidovým antisemitismem a sledovat souvislosti mezi oběma jevy. Od konce 19. století zaznamenalo Rusko několik vln antisemitismu. Na rozdíl od poměrně rozšířené představy se tento jev objevil v Rusku relativně pozdě. Až do konce osmnáctého století přišlo Rusko do styku s Židy jen málo. Ke změně došlo v důsledku expanze na západ, po dělení Polska v letech 1772 až 1795, kdy se na ruském území ocitlo 700 tisíc Židů. Protižidovské předsudky, zděděné z polské a ukrajinské tradice se rychle šířily mezi Rusy, kteří se obávali hospodářské konkurence zvláště v obchodování s alkoholem. Během osmnáctého a devatenáctého století pak docházelo k častým pogromům, které po roce 1881 provázely změny v ruském antisemitismu, neboť se stal jevem politicky využívaným vládou nebo opozicí. Carská vláda se snažila podchytit tento jev zesilováním legislativních opatření namířených proti Židům, a zároveň se pokoušela získat pod kontrolu násilí, které se v pogromu vybíjelo, neboť se obávala, že by se toto násilí nakonec obrátilo proti ní samotné. Tyto vlny vražedného antisemitismu přicházely vždy v kritických chvílích historie carismu a ani první světová válka situaci nezlepšila. Naopak probudila v oslabené a rozvrácené společnosti skryté archetypy staré Rusi a mezi nimi i antisemitismus. Zhroucení impéria, bolševická revoluce a pak občanská válka uvrhly Rusko do nového kola násilí. S bolševiky se Židé poprvé v ruských dějinách dostali do politických a správních funkcí.²⁸⁰

Většina z pěti milionů sovětských Židů žila v pásnu, které se táhlo od pobaltských států až na Krym, kde bylo Židům v osmnáctém století povoleno se usadit. Právě ruští Židé si jako první v Evropě vytvořili vyhraněný sionistický názor. Židovští nacionalisté požadovali právo na národní domovinu a ochranu židovské kulturní a náboženské identity.²⁸¹

²⁷⁹ KRYL, s. 180–181.

²⁸⁰ RUCKER, Laurent, *Stalin, Izrael a Židé*, Praha 2001, s. 238.

²⁸¹ OVERY, s. 466.

V době, kdy Stalin ještě nebyl úplným vládcem, dal spolu se svými spolupracovníky Židům šanci k národnímu obrození. Aby ruské židovstvo mohlo být považováno za národ, potřebovalo podle Stalinova mínění kompaktně osídlené území. Proto byl v roce 1924 založen Výbor pro přiděl půdy židovským pracujícím takzvaný KOMZET a Společnost obhospodařující půdu židovských pracujících neboli OZET. Pro osídlení Židů byl vybrán Krym, sem pak směřovali Židé z Ukrajiny a Běloruska. Vizi osídlení Krymu Židy podporovaly i zahraniční dobročinné organizace a sponzoři, kteří zajišťovali materiální pomoc.²⁸² Taková koncentrace židovského obyvatelstva byla považována za velmi důležitou státní záležitost. Pokud by se tato vize měla naplnit, vedlo by to k vytvoření autonomní či svazové Židovské republiky rad, která by byla součástí Sovětského svazu. Na Krym proudily desítky tisíc Židů, které osidlovaly krymské stepi. Byl to zlatý věk kultury jidiš s množstvím škol, s divadly a literaturou. To vše však napomáhalo šíření propagandy ztotožňující bolševickou moc se Židy.²⁸³

Pro Stalina ale byla myšlenka vlastního území pro Židy velmi nepohodlná. Možné rozdělení Krymu na tatarskou a židovskou část mohlo zapříčinit etnický konflikt, což by pro Stalina znamenalo zhroucení jeho plánů. Vlastní území pro Židy potřeboval k jejich shromáždění na jednom místě a zároveň tak vyčistit města a oblasti podle jeho názoru příliš hustě osídlené Židy. Stalin zamýšlel realizovat židovský stát na Dálném východě. Zlegalizováním existence národního území sovětských Židů by se naplnila jeho představa o velkém ghettu.²⁸⁴

Stalin v době války se Židy spolupracoval. V Sovětském svazu se krátce po propuknutí druhé světové války stal jednou z oficiálně schválených organizací v Moskvě Židovský antifašistický výbor, do jehož činnosti se ochotně spojili významní sovětští Židé.²⁸⁵ Jeho cílem bylo zajištění mezinárodní podpory Sovětskému svazu, především ze strany Spojených států.²⁸⁶ K obratu situace došlo po válce, kdy narůstala izolace Sovětského svazu od zbytku světa se stoupající náladou sovětského šovinismu. Židé byli označeni za vnitřní nepřátele, poevropštěné intelektuály odpovědné za šíření dekadentního umění a zároveň sionistické agenty amerického imperialismu. Stalin

²⁸² VAKSBERG, Arkadij Iosifovič, *Stalin proti Židům*, Praha 2011, s. 52.

²⁸³ Tamtéž.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 55.

²⁸⁵ BROWN, Archie, *Vzestup a pád komunismu*, Brno 2011, s. 276.

²⁸⁶ BULLOCK, s. 928.

podlehl stejné ideji antisemitismu jako Hitler a Hitlerovo židovské světové spiknutí bolševismu s centrem v Kremlu nahradil židovským spiknutím na *Wall Street*.²⁸⁷

Marxisticko-leninská ideologie nemohla být Stalinem natolik změněná, aby mohlo jít o zjevný antisemitismus, ale pokud měla být použita jako zbraň, musela být provedena pod falešnou záminkou sionismu a kosmopolitismu.²⁸⁸

Ačkoliv sovětská forma antisemitismu probíhala v letech 1948 až 1953, zuřivost antisemitské propagandy a utrpení byly nejvíce pociťovány na začátku a konci tohoto období.²⁸⁹ V roce 1948 došlo k rozpuštění Židovského antifašistického výboru, který byl obviněn, že je centrem protisovětské propagandy, což bylo vnímáno jako vážnější prohřešek, než poskytování protisovětských informací zahraničním zpravodajským službám.²⁹⁰ Ve stejném roce se objevila kampaň proti kosmopolitismu. Probíhala v době, kdy sovětská moc započala s likvidací židovského kulturně-spoločenského života a k zatýkání židovské inteligence a sloužila k odvrácení pozornosti od Židovského antifašistického výboru.²⁹¹ Kampaň vyrostla z konfliktu oddělení propagandy a agitace Ústředního výboru *Agitpropu* a Svazu sovětských spisovatelů o vliv v kulturní politice. *Agitprop*, vedený Dmitrijem Šepitovem poskytoval záštitu moskevským divadelním kritikům, kteří tak měli určitou organizační a tvůrčí autonomii vůči spisovatelské organizaci. Svaz sovětských spisovatelů v čele s Alexandrem Fadějevem podporovaný samotným Stalinem se vymykal jakékoliv kontrole a podporoval nekvalitní umělecké produkce, které se staly předmětem sionistických recenzí divadelní kritiky. Otevřený konflikt nastal během XII. sjezdu Svazu sovětských spisovatelů v prosinci 1948, kde jeho předseda vystoupil s obviněním divadelních kritiků o jejich údajné ideologické diverzi. Kampaň proti kosmopolitismu byla první toho druhu s antisemitským podtextem.²⁹²

Jednou z prvních obětí antisemitské kampaně byl velký židovský herec a režisér Moskevského jidiš divadla Solomon Michoels.²⁹³ Pokračující kampaň proti kosmopolitním vlivům v kultuře získala protižidovskou orientaci. Židovští kritici měli zakázáno psát pro sovětské časopisy, židovské školy, divadla a nakladatelství byly

²⁸⁷ Tamtéž.

²⁸⁸ BROWN, s. 275.

²⁸⁹ ŠIMOVÁ, Kateřina, *Odrodilci, zrádci, vrazi v bílých pláštích. Obraz „Žida“ jako „nepřítele“ v propagandě pozdního stalinismu*. In: DRÁPALA, Milan, TŮMA, Oldřich (eds.), *Soudobé dějiny*, Praha 2014, s. 14.

²⁹⁰ BROWN, s. 276.

²⁹¹ ŠIMOVÁ, s. 14.

²⁹² Tamtéž, s. 15.

²⁹³ BULLOCK, s. 928.

pozavírány, Židé nebyli přijímáni na univerzity a do vědeckých ústavů i do zaměstnání v diplomatických a právnických službách.²⁹⁴

Kampaň proti lékařům apelovala na ruský antisemitismus, přičemž režim organizoval demonstrace proti Židům, včetně zpráv o pogromech na Ukrajině.²⁹⁵ Dne 13. ledna 1953 byla zatčena skupina lékařů, kteří údajně podle tajných služeb a mezinárodních sionistických organizací usilovali o život nejvyšším představitelům země.²⁹⁶ Tento proces navázal na proces proti Židovskému antifašistickému výboru. V listopadu roku 1950 byl na udání zatčen profesor elitního Moskevského lékařského institutu J. V. Stalina Jakov Etinger, který se po mučení doznal, že špatnou léčbou způsobil smrt tajemníka ústředního výboru strany Alexandra Ščerbalova. Zároveň jmenoval řadu proslulých lékařů židovského původu, kteří měli být židovskými nacionalisty. Tento případ poskytl v době, kdy se řešilo Stalinovo případné nástupnictví, široký okruh působnosti pro mocenské a propagandistické praktiky.²⁹⁷ Lékaři byli obviněni, že byli součástí židovského spiknutí, které bylo propojeno s Židovským antifašistickým výborem. Jeho předseda Solomon Michoels, který byl již pět let po smrti, byl označen za buržoazního nacionalistu. Sovětská propaganda odtajnila rozsudky smrti židovské inteligence v procesu proti Židovskému antifašistickému výboru. Poukázala na provázanost obou případů a obvinila lékaře z pokusu připravit o zdraví i nejvyšší představitele sovětského vedení včetně samotného Stalina.²⁹⁸ Dalším vraždám a rozsáhlým čistkám zabránila 5. března roku 1953 jeho smrt.²⁹⁹

²⁹⁴ Tamtéž.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 938.

²⁹⁶ ŠIMOVÁ, s. 28.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 29.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 32–33.

²⁹⁹ BABEROWSKI, Jörg, *Rudý teror. Dějiny stalinismu*, Praha 2007, s. 187.

12 Vztahy Sovětského svazu a Německa do 22. června 1941

Německé kontakty s Ruskem byly po staletí velmi intenzivní v kulturní, politické a ekonomické oblasti a platilo to i v desetiletí před vypuknutím první světové války. Německý vliv v Rusku byl patrný i v různých profesních skupinách jako byli lékárníci, řemeslníci a nakladatelé. Ruské demokratické hnutí bylo silně ovlivněno německou sociální demokracií. Tyto vybudované vazby byly oslabeny první světovou válkou a definitivně ukončeny po Říjnové revoluci.

Přesto měly SSSR a Německo i nadále mnoho společného. Ve 30. letech došlo v obou zemích k výměně elit politických stran a akademických pracovníků. Byli nahrazeni komunistickými vůdci a revolucionáři, kteří vzešli z první světové války, neboť celá generace mezi léty 1914–1932 byla utvářena válkou a revolucí. Obě země hledaly mezi válkami východisko z krize. Pro německé komunisty představoval Sovětský svaz náhradu za neúspěšné domácí revoluce a obraz Sovětského svazu byl odrazem vnitřní politické scény v Německu.³⁰⁰

Základem srovnání Hitlerovy a Stalinovy politiky v letech 1936–1938 je jejich intervence ve španělské občanské válce. Ani jeden z nich se o Španělsko do roku 1936 nezajímal až do vypuknutí povstání pravicové armády proti levicové republikánské vládě, která vzešla z voleb v únoru roku 1936. Kvůli hrozící porážce povstalců představovaly jedinou záchranu jednotky pod vedením generála Franca, které v té době byly nasazeny v Africe. Francovi ale chyběly prostředky na přepravu vojska do Španělska, a proto požádal o pomoc Německo a Itálii. Hitler se, i přes varování svých poradců, rozhodl pomoc poskytnout, mohl tak nepozorovaně pokračovat ve zbrojení Německa, neboť veškerou pozornost Evropy přitahovala občanská válka ve Španělsku. Hlavní břemeno vojenské podpory však nesla Itálie, která v důsledku své intervence přerušila vztahy s Velkou Británií a Francií a více se přiblížila Německu.

Sovětská vláda váhala s pomocí Španělsku proti fašistům, neboť si chtěla nejen zajistit náklonost Francie a Velké Británie, ale zároveň udržet Sovětský svaz mimo válku. Nakonec byly vytvořeny brigády ze zahraničních uprchlíků v sovětském Rusku, které byly dopraveny na pomoc republikánské vládě do Španělska. Sovětská podpora byla ale menší než podpora Německa a Itálie.³⁰¹ Proto válka v roce 1939 skončila

³⁰⁰ CLARKOVÁ, Katerina, SCHLÖGEL, Karl, *Vzájemné vnímání a střetávání. Stalinské Rusko v nacistickém Německu a naopak*. In: GREYER, Michael, FITZPATRICKOVÁ, Sheila (eds.), *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*, Praha 2012, s. 549–554.

³⁰¹ BULLOCK, s. 526–527.

Francovým vítězstvím. Přesto skutečnost, že Sovětský svaz byl prostřednictvím kominterny jediným spolehlivým zdrojem zbraní a ostatních dodávek, dala Stalinovi možnost vměšovat se do španělské politiky a vedla k odstranění opozice v republikánské straně. Jak Hitler, tak Stalin využili pomoc Španělsku k propagandistickým akcím, Hitler pro své protibolševické tažení a Stalin pro ztotožnění Sovětského svazu s antifašismem.³⁰²

Pro nadcházející válku Hitler potřeboval získat mnohem více pracovních sil, surovin, deviz a výrobní kapacity, a proto se dalším cílem stalo Československo, které vzniklo z nenáviděných mírových dohod po první světové válce. Záminkou pro jeho obsazení se stala údajně špatná situace německé menšiny.³⁰³ Ve dnech 29. až 30. září došlo v Mnichově k dohodě, podle které Československo muselo podstoupit Německu 17 500 čtverečních kilometrů území, kde žily 2 miliony 800 tisíc sudetských Němců a 800 tisíc Čechů. Hitler tak po anšlusu Rakouska dosáhl dalšího vítězství bez války. Nicméně Hitler s jednáním v Mnichově nebyl spokojen. Chtěl docílit konečného řešení celého československého problému.³⁰⁴ Okupace Čech a Moravy v březnu roku 1939 znamenala další hospodářské zisky. Byli naverbováni dělníci na práci v Německu a české továrny vyzbrojovaly německé armádní tanky děly a nákladními vozidly.³⁰⁵

Anšlusem Rakouska a obsazením Československa se Německo stalo nejmocnějším státem starého kontinentu, kterého se Velká Británie a Francie obávala. Nicméně obě mocnosti nesly svůj podíl viny, neboť se Hitlera nepokusily zastavit, dokonce jej v Mnichově podpořily, aniž by si uvědomily možné následky svého rozhodnutí.³⁰⁶ Ztráta dobře vycvičených a vyzbrojených československých divizí byla pro francouzské síly zdrcující. Zradou Československa ztratila Francie zároveň důvěru ostatních zemí. Mnichov způsobil nesouhlas i v Sovětském svazu, hlavním důvodem bylo, že nebyl k jednáním přizván ani o nich informován. Hitler doufal, že po tomto kroku ochladnou vztahy mezi Sovětským svazem a Francií a Sovětský svaz tím bude více nakloněn dohodám s Německem.³⁰⁷

Přestože si byl Stalin vědom nebezpečí, které hrozilo, odmítl konkrétní nabídku britského premiéra z 16. března roku 1939 a zcela se orientoval na Německo ve snaze

³⁰² Tamtéž, s. 530.

³⁰³ Tamtéž, s. 325–327.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 387.

³⁰⁵ BULLOCK, s. 585.

³⁰⁶ SHIRER, s. 382.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 387.

odvrátit agresora nebo se s ním dohodnout.³⁰⁸ Počítal s tím, že získá čas, pokud Německo zaútočí na Francii a Velkou Británii, neboť předpokládal, že obě mocnosti jsou dostatečně silné, aby odolávaly nátlaku Německa, a on zatím bude moci uskutečňovat svou politiku ve východní Evropě.³⁰⁹ V létě 1939 proto probíhaly mezi Moskvou a Berlínem utajené rozhovory a Stalin vyvíjel tlak na Hitlera tím, že souběžně vyjednával s Velkou Británií a Francií. Nicméně snaha o urychlení dohody byla oboustranná, neboť Hitler plánoval v nejbližší době napadnout Polsko, dokud by Velká Británie spolu s Francií nestačily zasáhnout. Jednání probíhala 23. srpna v Kremlu. Zástupcem za Německo byl ministr zahraniční Německa Ribbentrop za Sovětský svaz pak Molotov a Stalin. Jednání probíhala rychle a smlouva byla uzavřena ještě před půlnocí. Smlouva o neútočení s platností na deset let zavazovala obě strany, aby se zdržely veškerých vzájemných útoků, neposkytovaly podporu žádné třetí straně, která by napadla některou z nich, a řešily spolu všechny spory mírovými prostředky. Tajný doplňkový protokol o rozdělení sfér zájmů obou zemí ve východní Evropě, ponechával Finsko, Estonsko a Lotyšsko v sovětské sféře vlivu, zájem Sovětského svazu o Besarábii a stanovil německo-sovětskou demarkační linii na Visle, Sanu a Bugu, pokud by v Polsku došlo k územním změnám.³¹⁰ Paktem si sovětská vláda zajistila západní Ukrajinu a západní Bělorusko. Stalin byl připraven připojit se k Ose za pevně stanovenou cenu-spojenecká smlouva s Bulharskem, vojenské základny v Úžinách, území na jih od Batumi a Baku, likvidace ekonomických práv Japonska na Sachalinu. Paktem se Sovětským svazem si Hitler uvolnil cestu k válce s Polskem a především pro vojenská tažení na sever, západ a na jihovýchod Evropy.³¹¹

Hitlerovým prvním cílem se stalo Polsko, které se mělo stát pouhým odrazovým můstkem pro napadení Sovětského svazu.³¹² Hitler nabídl Polsku dohodu o vytvoření satelitního státu a v případě jeho nesouhlasu, hodlal obsadit Polsko násilím. V obou variantách by přišlo o svou suverenitu. Pro případ, že by se Polsko postavilo na odpor, dal Hitler příkaz k přípravě útoku.³¹³ Hitler měl obavu z jednání s Velkou Británií, která se nevyvíjela podle jeho představ. Původně předpokládal, že Velká Británie by měla být spojencem nebo alespoň neutrální. Navzdory tomu nařídil mobilizaci na 25. srpna roku

³⁰⁸ TEJCHMAN, Miroslav, *Říše zla Josefa Vissarionoviče Stalina. Stručný výklad dějin stalinismu*, Jinočany 1992, s. 40.

³⁰⁹ TUCKER 2008, s.647–649.

³¹⁰ Tamtéž, s. 650–651; TEJCHMAN, s. 40.

³¹¹ TEJCHMAN, s. 40.

³¹² GELLATELY, s. 435.

³¹³ BULLOCK, s. 588–595.

1939, nicméně útok odkládal, neboť čekal, že Francie a Velká Británie se rozhodnou Polsko nepodpořit. Nakonec byl útok stanoven na ráno 1. září. Francie s Velkou Británií vyhlásily Německu na základě smluv 3. září válku. Němci dosáhli svého cíle za pouhých deset dnů. Jednalo se o první bleskovou válku. Dne 17. září stanovilo německé nejvyšší velení demarkační čáru a ve stejný den napadl Polsko Sovětský svaz.³¹⁴

Stalin vydal příkaz k útoku na Polsko 17. září z důvodu ochrany obyvatel po rozpadu Polska, Ukrajiny a Běloruska. Stalinovým záměrem při nárokování a okupaci Polska bylo vytvoření širokého obranného pásu proti invazi ze západu. Nikita Chruščov byl vyslán s Rudou armádou na Ukrajinu, aby údajně ochránil Slováky, ale ve skutečnosti šlo o vyvlastňování, kolektivizaci neboli sovětizaci území.³¹⁵

Německo-sovětské vztahy v té době měly pevné základy společných zájmů. Sověti zastávali názor, že silné Německo je nezbytnou podmínkou trvalého míru v Evropě.³¹⁶ V době, kdy Hitler vedl válku proti západní Evropě a proti Polsku, Stalin byl spokojený se svými úspěchy při obsazení Polska, ale také Estonska, Lotyšska, Litvy, Besarábie a Finska. Pobaltským státům a Finsku byla nabídnuta smlouva o přátelství, ve které údajně měla být zachována nezávislost těchto zemí, ve Finsku však vyvolala odpor.³¹⁷ Stalin chtěl z Finska vytvořit sovětský satelitní stát, který by byl začleněn do Sovětského svazu pod názvem Karelofinská republika. V noci z 30. listopadu na 1. prosinec zaútočila bez vyhlášení války Rudá armáda na Finsko. Společnost národů se sídlem v Ženevě vyzvala Sovětský svaz k uzavření míru, které bylo Molotovem odmítnuto, neboť údajně Sovětský svaz nebyl s Finskem ve válce. Dne 14. prosince byl Sovětský svaz za svou politiku vyloučen ze Společnosti národů. Nakonec se Finsko muselo vzdát Karelské šíje, pobřeží Ladožského jezera na dalším území zůstalo Finsko nezávislou zemí.³¹⁸ Válka Sovětského svazu s Finskem odhalila celému světu a především Hitlerovi slabiny Rudé armády, pokud šlo o velení a výstroj.³¹⁹ Za tyto problémy byl zjevně odpovědný Stalin, protože čistky v důstojnickém sboru odstranily tisíce schopných velitelů.

Rychlý postup Němců vyhnal z kontinentu Brity a v červnu roku 1940 utrpěla porážku Francie. Sovětský svaz rozhodl následovat úspěch Hitlerovského Německa a zaslalo své požadavky Litvě, Estonsku a Lotyšsku. Pod záminkou únosu sovětských

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ Tamtéž, s. 465–469.

³¹⁶ TUCKER 2008, s. 658.

³¹⁷ GELLATELY, s. 463–472.

³¹⁸ TUCKER 2008, s. 659–660.

³¹⁹ MONGILI, s. 130.

občanů si vynutila Rudá armáda neomezený vstup na jejich území, což ve skutečnosti znamenalo jejich okupaci. Hitlerovy armády se s porážkou Polska přiblížily k Sovětskému svazu. Stalin stále počítal s tím, že napadení Sovětského svazu by bylo pro Hitlera nad jeho síly a že Hitler nejdříve dokončí válku ve Velké Británii.³²⁰ Kreml se během celého roku 1940 sice připravoval na válku, ale Stalin byl stále nerozhodný. Byl přesvědčený, že když nebude Hitlera provokovat, nechá jej na pokoji.³²¹ Každé Hitlerovo evropské vítězství ocenil blahopřejnými prohlášeními, změnilo se i zaměření a ráz sovětského tisku a propagandy.³²² Sám Stalin úzkostlivě dbal na dodržování názoru, podle něhož byl Sovětský svaz a Německo dobrými sousedy.³²³

Dne 22. června roku 1941 byl napaden Sovětský svaz Německem a veškeré sovětsko-německé styky byly přerušeny válkou mezi oběma mocnostmi, ve které se mělo rozhodnout o budoucím vládcí Evropy možná i celého světa.

³²⁰ VEBER 2003, s. 99.

³²¹ GELLATELY, s. 455.

³²² VEBER 2003, s. 97.

³²³ TUCKER 2008, s. 654.

13 Závěr

První světová válka byla pro evropskou společnost nesmírně traumatická, pro německou a ruskou společnost však byla větším zvratem než pro politicky stabilní, prosperující a vítězné státy západní Evropy. Obě země měly hodně společného, obě musely žádat o příměří, neboť nebyly schopny dál bojovat. V důsledku tohoto válečného neúspěchu došlo k proměně politické scény. Oba státy byly navíc ostatními vládami považovány za odrodilce, Sovětský svaz byl komunistický a Německo, protože bylo označeno za viníka války. Tento pocit izolace oba státy posunul směrem k extrémnější formě revoluční politiky vedoucí ke vzniku diktatur. Ani jedna z nich však nebyla nevyhnutelným výsledkem historie. Okolnosti formovaly konečný zrod diktatur stejně silně jako záměry jejich hlavních představitelů. Jak Stalin, tak Hitler byli přesvědčeni, že byli ke svému poslání předurčeni, jejich víra, že se obětují vyšším cílům, vedly k vytvoření mylného dojmu, že řídí stát jménem lidu. Zatímco Hitler prezentoval své vůdcovství jako splynutí s národem, Stalin byl pouhým pokračovatelem Leninovy revoluce. Ztotožnění Stalina s postavou Lenina vedla k jeho rusifikaci a k jeho aktivní účasti na revolučním hnutí, které bylo později nazváno ruským šovinismem. Stalin byl hrdý na to, že je vůdcem země, která může ostatním ukázat cestu k revoluci. Hitlerova moc byla na rozdíl od Stalina ve větší míře společenským produktem, neboť se mu podařilo využít zcela ve svůj prospěch touhu německého národa po mesiáši. Také Stalinovi napomohla k roli vůdce tradice soustavného zbožňování jedince, která byla v Rusku zakořeněna od dob carské vlády. Oba využili touhu lidí po národním náboženství, po spasiteli v podobě vůdce. Oba diktátoři však dospěli ke kultu vůdce ze zcela jiných směrů. Pro Hitlera byla osobnost definujícím kritériem vůdcovství, zatímco Stalin byl přesvědčen, že vést dělníky a rolníky je úkolem strany, ve které by se mělo vytvořit jádro, které by ostatním diktovalo. Stalin se nicméně díky řadě čistek ve straně se nakonec stal neomezeným diktátorem stejně jako Hitler. Oba státníci si vybudovali svou mocenskou pozici na vzbuzování strachu. Stalin pochopil, že ruský lid byl vždy ovládán strachem a utrpením, a proto jeho politika byla politikou teroru.

Stalin byl odhodlán změnit Rusko za zaostalé agrární země v zemi průmyslovou, a k tomu byl odhodlán použít jakékoliv donucovací prostředky. V roce 1929, kdy se Stalin ocitl na vrcholu moci, byla na sjezdu strany schválena optimální verze pětiletého plánu, ve které se měl průmysl financovat z prodeje zemědělských produktů. Stalinova hospodářská revoluce shora a následná kolektivizace měla být zárukou dostatku obilí na

vývoz. Nicméně kolektivizace měla především jinou úlohu, a to zajistit Stalinovi kontrolu nad rolnictvem, jež představovalo domnělou hrozbu, kterou bylo nutné potlačit. V roce 1930 byl zveřejněn dekret o hromadné kolektivizaci, kde byla nařízena likvidace kulaka jako třídy. Molotovův dekret o „rozkulačení“ se stal základem pro zabavování majetků kulakům a jejich následné deportace do pracovních táborů nebo na Sibiř. Odsunem odborníků z venkova došlo ke snížení produkce obilí, nicméně export pokračoval ve zvýšeném měřítku, což mělo za následek hladomor na Ukrajině, který si vyžádal pět až deset milionů obětí. Kolektivizace byla vítězstvím a zároveň největším zločinem stalinismu. Industrializace Sovětského svazu měla ve srovnání s kolektivizací zemědělství mnohem větší ekonomický úspěch. Byly vystavěny továrny na traktory a strojní závody, rozvíjel se i chemický a hutní průmysl. Průmyslová výroba se v roce 1932 více než zdvojnásobila. Stalin si díky svým úspěchům v budování socialismu v Rusku upevnil pozici ve straně.

V době první pětiletky v Sovětském svazu bylo Německo zasaženo vlnou světové hospodářské krize, která poznamenala německé hospodářství a destabilizovala současnou politickou scénu. Hitler za pomoci propagandy získával stále více přívrženců a v roce 1930 zaznamenala NSDAP poprvé vítězství ve volbách. V letech 1930–1931 se nacisté dostali do zemských vlád v Anhaltsku, Brunšvicku, Meklenbursku, Oldenbursku a Durynsku. Spolu s komunisty stáli za úpadkem kultivovanosti v místních parlamentech. V Německu se zároveň odehrávala nejkatastrofičtější hospodářská krize. Poslední fáze Výmaru vykazovala totální rozpad jistot v Německu. V lednu 1931 hlásily úřady práce 4,9 milionu nezaměstnaných. Hospodářská krize zradikalizovala německou politiku a střední vrstvy. V červenci 1932 získala NSDAP v zemských volbách ohromující převahu, téměř 14 milionů hlasů a s 230 křesly se stala nejsilnější stranou *Reichstagu*. Adolf Hitler byl proto 30. ledna 1933 jmenován kancléřem. S rostoucí nezaměstnaností vzrůstala i nespokojenost obyvatelstva, kterou Hitler naplno využil ve svůj prospěch, slíbil národu to jediné, po čem toužil, a to byl příslib nové lepší budoucnosti.

Nacionální socialismus stejně jako komunismus nebyly reálnou skutečností, ale pouhou očekávanou budoucností. V podstatě šlo o neexistující budoucnost. K překlenutí tohoto rozporu využívali oba diktátoři jakýchkoliv prostředků. Oba státníci si vybudovali svou mocenskou pozici na vzbuzování strachu.

Základem obou režimů byl soubor dogmat, jejichž přijetí bylo od všech povinné a odchyly od něho byly okamžitě trestány. Dokladem toho byl nárůst významu tajné

policie, která v prvních stádiích nacismu a stalinismu byla nejdůležitější složkou s elitními útvary strany, jejich úkolem bylo odhalovat „skutečné“ nepřátele uvnitř státu a strany. V Německu k tomuto procesu došlo v roce 1935 a v Sovětském svazu v roce 1930. V této době je v obou zemích započat takzvaný hon na „objektivní nepřátele“ a teror se stal skutečným obsahem obou režimů. Za „objektivního nepřítele“ mohl být označen jakýkoliv občan. Po odstranění prvních viditelných nepřátel v Německu Židů a v Sovětském svazu kulaků bylo možné objevit nové nepřátele podle nových okolností.

Totalitní policie byla podřízena roli vůdce a on také mohl vyčleňovat kádry určené k likvidaci. V Sovětském svazu byla tajná policie ČEKA založena ještě před nástupem Stalina k moci. Základy policejního státu, které byly vybudovány na zavražďování, ponižování, pronásledování a vraždění elity národa, vytvořili Lenin s Trockým po revoluci v říjnu roku 1917. První světová válka vyvolala v Rusku vlnu nespokojenosti, která vedla až k Velké říjnové revoluci v roce 1917 a k vítězství Leninovy strany, která měla likvidovat kontrarevoluční činnost. Nové uspořádání politických poměrů vedlo k reorganizaci tajné služby OGU, která byla podřízena NKVD. Po vzniku Sovětského svazu bylo OGU přejmenováno na OGPU, kterou tvořili dobře vycvičení důstojníci, kteří měli detašované pracoviště ve všech oblastech Sovětského svazu. Budování policejního státu jedné strany, které zahájil Lenin s Trockým, pokračovalo celá 20. léta. V roce 1934 byl OGPU přejmenován na NKVD neboli Lidový komisariát vnitra, který tvořili pouze vysoce postavení státní úředníci, kteří vyhledávali a likvidovali lidi nespokojené s režimem.

V Německu měly zajišťovat pořádek jednotky SA, jejichž původní úlohou byla ochrana nacistických shromáždění a teror zaměřený proti oponentům Hitlera. Jednotky SA však nebyly ničím jiným než gangem rváčů, a proto se Hitler rozhodl vytvořit SS, jehož úkolem bylo sloužit jako osobní stráž *Führera* a zabezpečit Německo zevnitř. Důležitou složkou, která také dohlížela na společnost, byla tajná policie neboli *Gestapo*, tvořené policisty z povolání. Činnost *Gestapa*, která spočívala ve sledování politických aktivit ohrožující stát, nebyla ve Třetí říši nijak omezována zákonem. Tak byly vyřazeny všechny základní principy právního státu a *Gestapo* si mohlo vytvářet vlastní represivní zákony.

Ústřední otázkou obou diktatur byla definice národa, rasy a státu. Národní a rasové problémy zrodily velkou část násilí a perzekuce v obou režimech. Stalin sice respektoval národnostní menšiny, ale pouze tehdy, pokud plnili jeho politický záměr vybudovat socialismus v jedné zemi. V období Velkého teroru v letech 1937–1938 bylo

kvůli etnickým čistkám zastřeleno čtvrt milionu obyvatel Sovětského svazu. Hlavním rysem Stalinova jednání byl antinacionalismus, který měl ve 20. a 30. letech za následek deportaci více než dvou milionů Nerusů do tábora a speciálních kolonií *Gulagu*. Na rozdíl od Stalina, který byl ochoten využít k budování nového státu i národnostní menšiny, byl národ pro Hitlera posvátností. Stát se měl dle Hitlera překrývat s národem a rasou. Němci nebyli schopni stát se příslušníky germánského státu. V Německu antisemitismus tvořil jádro nacionálněsocialistického světového názoru. Nacistická ideologie směřovala ke ztotožnění zdravého a silného národa s „čistou“ árijskou rasou. Nacisté udržovali vizi záchrany národa s rasovou čistotou, včetně vyloučení Židů z veřejného života. Rok 1938 byl začátkem perzekucí, Židům byl zamezen přístup k akademickým profesím, v letech 1935–1938 se stali díky Norimberským zákonům pouhými státními příslušníky bez říšského občanství. Rok 1938 znamenal pro Německo velké státní výdaje na zbrojení. Ztráty měly být vyrovnány konfiskací židovského majetku. Během léta a podzimu téhož roku vyvrcholilo antisemitské násilí v noci z 9. na 10. listopad v takzvané Křišťálové noci, kdy bylo zničeno tisíc synagog a o život přišlo 400 Židů. Ke konci roku 1939 byl vypracován plán „konečného řešení“ a v roce 1941 se začaly budovat první koncentrační a vyhlazovací tábory. Vyhlazení mělo být provedeno formou rychlého, doslova průmyslového vraždění, které nemělo být finančně nákladné. Aby režim dokázal realizovat genocidu milionů Židů, vybudoval tábory-Osvětim, Belzec, Treblinka, Majdanek a Sobibor. Hnací silou k vyhlazení židovského obyvatelstva byl sám Hitler. K vyvrcholení této genocidy došlo během druhé světové války.

Naproti tomu Stalin v době války se Židy spolupracoval. Po vytvoření Židovského antifašistického výboru v Moskvě v jejich činnosti spatřoval možnost mezinárodní podpory Sovětského svazu především ze strany USA. K obratu situace došlo v letech po válce, kdy se Sovětský svaz ocitl v izolaci od zbytku světa a v zemi narůstal šovinismus. Židé byli označeni za vnitřní nepřátele a za sionistické agenty amerického imperialismu. Stalin podlehl stejné ideji antisemitismu jako Hitler. Marxistická ideologie založená na internacionalismu se nicméně nemohla veřejně přiznat k antisemitismu, a proto byly represe použity pod záminkou sionismu a kosmopolitismu. Stalinův antisemitismus byl nejvýraznějším na začátku a na konci období let 1948–1953. Nejvýznamnějšími a nejsledovanějšími kauzami byla kampaň proti kosmopolitismu směřovaná do řad ruských umělců a takzvaná kampaň bílých plášťů, ve které byla obviněna z pokusu o vraždu nejvyšších členů politbyra v čele se

Stalinem elita lékařů. Stalinův antisemitismus musel být skrytý, neboť se neshodoval s ideologií marxistické filozofie založené na internacionalismu na rozdíl od Hitlerova antisemitismu, který byl základem nacistické ideologie a ve které byl Žid označen za nepřítele státu.

Německé kontakty s Ruskem byly po staletí velmi intenzivní v kulturní, politické a ekonomické oblasti a platilo to i v desetiletí před vypuknutím první světové války. Německý vliv v Rusku byl patrný i v různých profesních skupinách jako byli lékárníci, řemeslníci a nakladatelé. Ruské demokratické hnutí bylo silně ovlivněno německou sociální demokracií. Tyto vybudované vazby byly oslabeny první světovou válkou a definitivně ukončeny po Říjnové revoluci.

Přesto měly SSSR a Německo i nadále mnoho společného. Ve 30. letech došlo v obou zemích k výměně elit politických stran a akademických pracovníků. Byli nahrazeni komunistickými vůdci a revolucionáři, kteří vzešli z první světové války, neboť celá generace mezi léty 1914–1932 byla utvářena válkou a revolucí. Obě země hledaly mezi válkami východisko z krize.

Po vypuknutí druhé světové války měly Německo-sovětské vztahy pevné základy společných zájmů. Sověti zastávali názor, že silné Německo je nezbytnou podmínkou trvalého míru v Evropě. Německo se Sovětským svazem spolu uzavřely pakt o neútočení v srpnu roku 1939, v němž se obě strany zavázaly, že proti sobě neuzijí ozbrojenou sílu. Smlouva byla dodržována až do června roku 1941, kdy Německo napadlo Sovětský svaz, tím byly sovětsko-německé styky přerušeny.

Na závěr práce je třeba konstatovat, že úloha Josifa Vissarionoviče Stalina a Adolfa Hitlera byla při vzniku obou diktatur zcela zásadní, přestože nebyla nevyhnutelná. Oba vůdci vděčili za svůj počáteční úspěch především historickým událostem. Nicméně největší hnací silou se ukázala jejich víra v předurčení k této historické úloze, o které navíc dokázali přesvědčit celý národ. Je možné říci, že ke vzniku obou režimů přispěly jako osobní, tak neosobní prvky a nelze zjistit, které v tomto dějinném procesu převládaly. Přesto osobní zodpovědnost Hitlera a Stalina za rozpoutání největší katastrofy v dějinách lze pokládat za zcela zásadní.

14 Bibliografie

Prameny

Periodika

Reichenberger Zeitung, 14. 3. 1932.

Národní politika, 1. 4. 1933.

Mladá fronta, 1. 6. 1951.

Vydané prameny

HITLER, Adolf, *Mein Kampf*, Pohořelice 2000.

LUGOVSKÁ, Nina, *Ztracený deník sovětské šolačky 1932–1937*, Praha 2004.

STALIN, Josef Vissarionovič, *Spisy*, Bratislava 1953.

Literatura

ALLY, Götz, *Hitlerův národní stát. Loupení, rasová válka a nacionální socialismus*, Praha 2007.

ARENDDT, Hannah, *Původ totalitarismu I–III*, Praha 2013.

BABEROWSKI, Jörg, *Rudý teror. Dějiny stalinismu*, Praha 2007.

BARNETT, Vincent, *Understanding Stalinism. The 'Orwellian Discrepancy' and the 'Rational Choice Dictator'*. In: *Europe-Asia Studies* 58, 2006, 3.

BESANCON, Alain, *Nemoc století. Komunismus, nacismus a holocaust*, Praha 2000.

BEZYMENSKIJ, Lev Aleksandrovič, *Gitler i Stalin pered schvatkoj*, Moskva 2000.

BRADLEY, JFNejez, *Stručné dějiny Třetí říše*, Brno 2009.

BRANDENBERGER, D. L., DUBROVSKY, A. M., *People need a Tsar*. In: *Europe-Asia Studies* 50, 1998, 5.

BRITOVŠEK, Marjan, *Stalinův termidor*, Praha 1991.

BROWN, Archie, *Vzestup a pád komunismu*, Brno 2011.

BULLOCK, Alan, *Hitler a Stalin. Paralelní životopisy*, Plzeň 1995.

BURLEIGH, Michael, *Třetí říše. Nové dějiny*, Praha 2008.

BURLEIGH, Michael, WIPPERMANN, Wolfgang, *Rasistický stát: Německo 1933–1945*, Praha 2010.

BUTLER, Rupert, *Hitlerova mladá garda*, Praha 1997.

- CASSINELLI, C. W., *Totalitarianism, Ideology, and Propaganda*. In: *The Journal of Politics* 22, 1960, 1.
- CLARKOVÁ, Katerina, SCHLÖGEL, Karl, *Vzájemné vnímání a střetávání. Stalinské Rusko v nacistickém Německu a naopak*. In: GREYER, Michael, FITZPATRICKOVÁ, Sheila (eds.), *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*, Praha 2012.
- CONQUEST, Robert, *Velký teror*, Praha 2012.
- DAMS, Carsten, *Gestapo*, Praha 2010.
- DANIELS, Robert V., *The Soviet Succession. Lenin and Stalin*. In: *Russian Review* 12, 1953, 3.
- EVANS, Richard J., *Třetí říše u moci. 1933–1939*, Praha 2009.
- FEST, Joachim, *Hitler a konec Třetí říše*, Praha 2002.
- FISHMAN, J., HUTTON, J. B., *Soukromý život Josefa Stalina*, Praha 1993.
- FREI, Norbert, *Stát pod taktovkou vůdce. Nacistické panství v letech 1933–1945*, Praha 2015.
- FRITZ, Stephen G., *Reflections of Antecedents of the Holocaust*. In: *The History Teacher* 23, 1990, 2.
- GELLATELY, Robert, *Lenin, Stalin a Hitler. Věk sociální katastrofy*, Praha 2012.
- HAUNER, Milan, *Hitler. A Chronology of his Life and Time*, Basingstoke 2008.
- HEDIN, Sven, *Německo a světový mír*, Brno 2014.
- HEIDEN, Konrad, *Adolf Hitler. Cesta k moci*, Bratislava 2002.
- HOYT, Edwin Palmer, *Hitlerova válka*, Praha 2003.
- KATAMIDZE, Slava, *Věrní soudruzi, nelítostní kati*, Praha 2008.
- KERSAUDY, Francois, *Hitler*, Praha 2012.
- KERSHAW, Ian, *'Working Towards the Führer'. Reflections on the Nature of the Hitler Dictatorship*. In: *Contemporary European History* 2, 1993, 2.
- KERSHAW, Ian, *Hitler, 1886 – 1936. Hybris*, Praha 2004.
- KERSHAW, Ian, *Hitler. The Germans, and the Final Solution*, New Haven 2008.
- KRYL, Miroslav, *Rasismus, antisemitismus, holocaust*, Brno 2011.
- KUROMIYA, Hiroaki, *Stalin and His Era*. In: *The Historical Journal* 50, 2007, 3.
- LITERA, Bohuslav, *Ke vztahům mezi centrem a regiony ve stalinském sovětském svazu*. In: LITERA, Bohuslav (ed.), *Formování stalinského systému*, Praha 2003.
- LOURIE, Richard, *Stalin. Autobiografie*, Praha 2000.
- MACAULEY, Martin, *Stalin a období stalinismu*, Brno 2012.
- MARCOU, Lilly, *Stalin. Soukromý život*, Praha 2009.

- MARIE, Jean Jacques, *Stalin*, Praha 2011.
- MAZOWER, Mark, *Hitlerova Třetí říše*, Brno 2008.
- MÍŠKOVÁ, Alena, *Antisemitismus v Německu od konce 19. a první poloviny 20. století*. In: POJAR, Miloš (ed.), *Stín šoa nad Evropou*, Praha 2001.
- MONGILI, Alessandro, *Stalin a sovětské impérium*, Praha 2006.
- MONTEFIORE, Simon Sebag, *Stalin. Na dvoře rudého cara*, Praha 2004.
- NEEDLER, Martin, *Hitler's Anti-Semitism. A Political Appraisal*. In: *The Public Opinion Quarterly* 24, 1960, 4.
- NIKOLAJEV, Vladimir Dmitrijevič, *Stalin, Gitler i my*, Moskva 2002.
- OVERY, R. J., *Diktátoři: Hitlerovo Německo a Stalinovo Rusko*, Praha 2006.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina, *Historicko-filozofické kořeny ideologie nacistického a komunistického totalitárního režimu*. In: BUDIL, Ivo T., ZÍKOVÁ, Tereza (eds.), *Totalitarismus 5. Podoby politické ideologie*, Plzeň 2009.
- RICH, Norman, *Hitler's War aims. Ideology, the Nazi state, and the Course of Expansion*, New York 1973.
- REES, Laurence, *Nacisté. Dějiny varují*, Praha 2008.
- REES, Laurence. *Stalin, Gitler i Zapad: tajnaja diplomatija Velikich deržav*, Moskva 2012.
- REICHEL, Peter, *Svůdný klam Třetí říše*, Praha 2004.
- REUTH, Ralf Georg, *Hitlerova nenávisť k Židům*, Praha 2011.
- RUCKER, Laurent, *Stalin, Izrael a Židé*, Praha 2001.
- SHIRER, William L., *Vzestup a pád Třetí říše*, Brno 2004.
- SCHOENBAUM, David, *Hitler's Social Revolution. Class and Status in Nazi Germany*, New York 1980.
- SNYDER, Timothy, *Bloodlands. Europa zwischen Hitler und Stalin*, München 2011.
- STEINERTOVÁ, Marlis, *Hitler*, Praha 2007.
- STEFFAHN, Harald, *Hitler*, Hamburg 1985.
- STELLNER, František, SOBĚHART, Radek, *Ke jmenování Heinricha Brüninga říšským kancléřem*. In: ROKOSKÝ, Jaroslav (ed.), *Svět historie. Historikův svět*, Liberec 2007.
- STERN, Josef Petr, *Hitler. Vůdce a lid*, Praha 1992.
- SVOBODA, Jiří, *Psychologický portrét diktátora*. In: LOUŽEK, Marek (ed.), *Fenomén Stalin. Náhoda nebo nevyhnutelnost? Padesát let od měnové reformy*. Sborník textů, Praha 2003.

- ŠIMOVÁ, Kateřina, *Odrodilci, zrádci, vrazi v bílých pláštích. Obraz „Žida“ jako „nepřítele“ v propagandě pozdního stalinismu*. In: DRÁPALA, Milan, TŮMA, Oldřich (eds.), *Soudobé dějiny*, Praha 2014.
- THURSTON, Robert, *Life and Terror in Stalin's Russia, 1934–1941*, New Haven 1996.
- TEJCHMAN, Miroslav, *Říše zla Josefa Vissarionoviče Stalina. Stručný výklad dějin stalinismu*, Jinočany 1992.
- TUCKER, Robert C., *Stalin. Revoluce shora 1928–1941*, Litvínov 1995.
- TUCKER, Robert C., *Stalin. Na vrcholu moci 1928–1941*, Brno 2008.
- ULDRICKS, Teddy J., *Stalin and Nazi Germany*. In: *Slavic Review* 36, 1977, 4.
- VAKSBERG, Arkadij Iosifovič, *Stalin proti židům*, Praha 2011.
- VEBER, Václav, *Stalin. Stručný životopis*, Praha 1995.
- VEBER, Václav, *Stalinovo impérium*, Praha 2003.
- VEBER, Václav, *Stalinova cesta k moci*. In: LOUŽEK, Marek (ed.), *Fenomén Stalin. Náhoda nebo nevyhnutelnost? Padesát let od měnové reformy. Sborník textů*, Praha 2003.
- VEBER, Václav, *Stalin a stalinismus*. In: KOHNOVÁ, Jana (ed.), *Padesátá a šedesátá léta v československých dějinách i světových dějinách. XV. letní škola historie*, Praha 2003.
- VIOLOVÁ, Lynne, *Neznámý Gulag. Ztracený svět Stalinových zvláštních osad*, Praha 2012.
- VORÁČEK, Emil, *Vznik, vývoj a praxe moci násilí v Sovětském svazu 1917–1939. Základní problémy a historiografie*. In: Šimáček, F. (ed.), *Slovanský přehled*, Praha 2003.
- WEIGL, Jiří, *Fenomén Stalin. Zákonitost nekontrolované moci*. In: LOUŽEK, Marek (ed.), *Fenomén Stalin. Náhoda nebo nevyhnutelnost? Padesát let od měnové reformy. Sborník textů*, Praha 2003.
- WILLIAMSON, Gordon, *SS. Hitlerův nástroj teroru*, Praha 2007.

15 Resumé

The diploma thesis deals with a development of Adolf Hitler's and Josif Vissarionovič Stalin's personalities in period from 1879 to the moment of strengthening of their positions. It describes life's phases and focuses on common features of both personalities and the historical events that influenced the development of totalitarian regimes: Nazism and Bolshevism. The Thesis deals with the manner of their governance, analyses the similarity of totalitarian states: Germany and Soviet Union and tries to respond to the question if the historical events were caused by personal or impersonal elements.

Diploma thesis is divided into biographic and comparative part. The theoretical part is then divided into six chapters. The first chapter describes the childhood, boyhood and Stalin's first revolutionary successes. It talks also about Stalin's first meeting with V.I. Lenin and historical events until World War I. in 1914. The second chapter focuses on Hitler's childhood, boyhood and his failure in Linz and Wien. This chapter ends with the declaration of World War I.

Third chapter describes Stalin's stay in exile until 1917 and his participation on events of October Revolution in Russia. It deals with its political ascent until the general secretary of CCCPSU. Next chapter focuses on Hitler's participation on World War I and his fighting success. It describes the events in Munich after WWI and the genesis of Red Army and its defeat. In that time, Hitler became a member of DAP with Anton Drexler and he made up a party rule book. That chapter ends with description of crisis in Germany caused by payment of reparations.

Last but one chapter of biographical part describes Stalin's ascent political position and the year 1929 later called the Year of Great Break, the year when The Soviet Union was transformed from backward country into an industrial state. The chapter deals with the repressions against Kulaks and farmers, their deportations and a confiscation of their property. It also shortly describes a period of famine in Ukraine and its consequences.

The last chapter of theoretical part deals with an impact of Great Depression in Germany not only to the economics but also to the political scene. In that time, the governments were changing and a strong position of NSDAP was established. The chapter ends with a description of Night of the Long Knives and how Hitler became an absolute ruler after the Night.

The comparative part is divided into five parts. The first chapter compares Hitler and Stalin from the point of view of a prediction that they become rulers, a historical role, a personality cult and a way how they grasped the power. The second chapter compares the totalitarian regimes in Germany and the Soviet Union, the government, the conditions of their birth, the ideology and the instruments of power. It describes a development of a secret police in both states and an establishment of Gulags in the Soviet Union.

Last but one chapter deals with a development of culture and social life in both countries, how it was influenced by dictatorship of Hitler and Stalin, and an ideology abuse is described in a chapter Culture in Germany and the Soviet Union. In that chapter, the increase of a racial intolerance and its manifestation are mentioned as killing off enemies, their selection and subsequent elimination. Anti-Semitism as the most distinctive attribute of German war ideology and after war Soviet Union is described in an independent chapter. The very last chapter focuses on the relations between both countries before war until a German invasion into the Soviet Union on June 22nd 1941. That chapter describes politics of both politicians and their political intentions.